

פרק ראשון – בית שני – ממדינת מקדש לעם הספר- בית שני

א. ציוני דרך עיקריים בבניית המדינה החשמונאית וביסוסה

1. **התרחבות טריטוריאלית (הכרות עם המפה של "יהודה" שכללה את מרבית ארץ ישראל)**
כאשר יצאו החשמונאים בראשות מתיתיהו אב המשפחה ובניו למרד בסלווקים הם יצאו בשל תחושת פגיעה בדת היהודית והם רצו להשיג יעדים אידיאולוגיים דתיים :

3 יעדים מרכזיים :

1. טיהור בית המקדש מעבודה זרה
2. ביטול גזרות הדת של אנטיוכוס והחזרת עבודת הפולחן לבית המקדש
3. מאבק באצולה היהודית המתיוונת

לאחר שהושגו היעדים הללו, ע"י יהודה המקבי -

- בית המקדש טוהר בשנת 164 לפנה"ס
 - גזירות אנטיוכוס בוטלו בשנת 161 לפנה"ס. ובמקביל הכהן הגדול מנלאוס המתיוון הודח מתפקידו והוצא להורג.
- למרות ששתי המטרות הדתיות הושגו, החירות הדתית חזרה לעם והגזירות בוטלו המרד לא הסתיים, אלא הפך למאבק פוליטי לאומי: מלחמה לשחרור לאומי - לעצמאות מדינית.

את התופעות והתהליכים המרכזיים במדינה החשמונאית (קשיים שינויים והישגים) נבחן במספר היבטים:

1. התרחבות טריטוריאלית של המדינה החשמונאית - הגדלת שטח המדינה היהודית.
2. השינויים הדמוגרפיים (שינויים בגודל-כמות האוכלוסייה) והמדיניות כלפי האוכלוסייה הנוכרית (הלא יהודית) שנכבשה: מדיניות גרוש או גיור?
3. השינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות
4. יחסם של שליטי בית חשמונאי להלניזם
5. קשיים פוליטיים מדיניים – הצורך לתמרן בין הכוחות המדיניים השונים באזור.

התרחבות טריטוריאלית של המדינה החשמונאית:

יהודה המקבי - השליטה של החשמונאים הייתה על שטח מצומצם ביהודה: מבית אל ועד בית צור. התרכז במרד בהשגת המטרות הדתיות: ביטול גזרות הדת, טיהור בית המקדש. המקבים לא הצליחו לכבוש את מצודת החקרא (מצודה/מבצר צבאי יווני קרוב מאד לבית המקדש) שהייתה סמל ההתייוונות בירושלים. בחקרא התגוררו מתיוונים וחיילי הצבא הסלווקי והיא עוררה את זעמם של "החסידים".

עם המשך השושלת החשמונאית התרחב בהדרגה השטח עליו שלטו החשמונאים.

חלק מהשטחים ניתנו "כמתנות" מהמנהיגים הסלווקים, חלק אחר נכבש ע"י החשמונאים. ככול שהשליטים החשמונאים התבססו יותר פוליטית והגיעו לעצמאות מדינית (בימיו של שמעון) כבשו החשמונאים שטחים רבים בא"י ומעבר לה. בימיו של המלך אלכסנדר ינאי הייתה שליטת הממלכה החשמונאית בשיאה ושלטה על: יהודה, הגליל, הגולן, גלעד, שומרון, אדום, מואב ובכך יצרה רצף טריטוריאלי לאורך ערי החוף. שלומציון המלכה לא הרחיבה את גבולות הממלכה החשמונאית ולא המשיכה במדיניות הכיבושים ולאחר מותה פרץ מאבק בין שני בניה על השליטה במדינה החשמונאית. בזמן ששני בניה נאבקו על "הכתר" ניצלו זאת הרומאים וכבשו את המדינה החשמונאית תוך שהם משאירים ליהודה שאריות של חירות מדינית: הם הפכו את יהודה לנשלטת באופן עקיף על ידם.

המניעים/ הסיבות להתרחבות הטריטוריאלית של הממלכה החשמונאית –

המניע	הסבר	ההישג
דתי היסטורי ולאומי	עפ"י התפיסה הדתית לאומית של החשמונאים - א"י שייכת לבעליה - העם היהודי ויש לחזק בה את הצביון (האופי) היהודי הדתי ולכן כבר בימיו של יהודה המכבי ביקשו החשמונאים לעקור מא"י כל סממן של עבודה זרה, להרוס מקדשים אליליים וליהד את א"י (להפוך את א"י ליהודית).	הרחבת גבולות המדינה היהודית מעבר לשטחי א"י ויהודה א"י (שיהיו בה רוב יהודי)
בטחוני	הכיבושים יצרו ממד של הרתעה. כל כיבוש וכל גידול בשטחה של המדינה החשמונאית מעצים אותה ויוצר תחושה הרתעה לאויבים.	תחושת ביטחון. מדינה החשמונאים שידרה עוצמה וכוח כלפי אויבים פוטנציאליים וחזקה את תחושת הביטחון של תושביה היהודים.
כלכלי אסטרטגי	<ul style="list-style-type: none"> שליטה על דרכי מסחר חשובות בהם ערי החוף. שליטה בדרכי מסחר הבין לאומי (למשל השטחים עליהם שלטו הנבטים-אדום, מואב הנגב, הם העבירו בשמים ותבלינים לא"י) שליטה במרכזים כלכליים המספקים תוצרת חקלאית. עם זאת - חשוב לזכור שהמתח בין סוחרים נוכרים לסוחרים יהודים עלה בעקבות זאת כיוון שנכבשו שטחים שבהם היה רוב לאוכלוסייה ההלניסטית הנוכרית . 	שליטה על דרכי המסחר החשובות ועל ערי החוף שיפרה את מצבה הכלכלי של המדינה החשמונאית. החקלאות התבססה בעיקר על גידולי תבואה, כרמים זיתים וייצור שמן . סביב הכינרת התפתח הדייג.

סיכום :

בשיאה של הממלכה החשמונאית - בימיו של המלך אלכסנדר ינאי שלטה הממלכה על :

יהודה, הגליל, הגולן, גלעד, שומרון, אדום, מואב - ויצרה רצף טריטוריאלי לאורך ערי החוף : מרפיח שבדרום ועד לעכו שבצפון .

(בימי שלומציון המלכה לא התרחבו גבולות הממלכה החשמונאית)

ההתרחבות הטריטוריאלית הביאה -

- שגשוג כלכלי למדינה החשמונאית.
- העצמאות המדינית של החשמונאים והכיבושים שלהם הביאו לירידה בנטל המיסים שהיה על התושבים כשחיו תחת השלטון הסלווקי.

ולכן, היא ללא ספק הישג אבל היא טמנה בחובה גם קושי לא פשוט : המדינה החשמונאית קיבלה לא רק שטח רחב אלא גם אוכלוסייה נוכרית רבה ולכן עמדה בפני האתגר /הקושי : איך להתמודד עם בעיה זו ?

שינויים דמוגרפיים – גירוש וגיוור

המדינה החשמונאית מבחינה טריטוריאלית עם כל שליט והיא הגיעה לשיאה בימיו של המלך אלכסנדר ינאי.

כל התרחבות כזאת הגדילה את מספר הנוכרים שנכנסו תחת המדינה החשמונאית-
אוכלוסייה שבעיקרה לא אהדה את משפחת בית חשמונאי ומטבע העובדה שנכבשה נחשבה לאויב פוטנציאלי

הדבר יצר מס קשיים :

- כיצד מתייחסים לאוכלוסייה הנוכרית ?
- מה עושים עם הערים ההלניסטיות שנכבשו ?

החשמונאים בחרו בדרכים שונות " לטפל בבעיית הנוכרים " שהתווספו למדינתם :

- הרס הערים ההלניסטיות
- גרוש תושבים נוכריות
- בהמשך ... במדיניות של גיוור האוכלוסייה הנוכרית

המטרה של כל דרכי הפעולה הללו:

ייהוד ארץ ישראל - ניסיון ליהד את ארץ ישראל, לטהר אותה מעבודה זרה ולהשיג תוך כדי כך "שקט פוליטי"

בעיני החשמונאים נחשבה א"י לנחלת האבות, אדמה קדושה השייכת לעם היהודי היסטורית ולכן כל מה שנראה בעיניהם כטומאה או עבודה זרה יש לטהר ולייהד אותה.

מכאן ניתן להבין את מה שעמד מאחורי המדיניות שלהם כלפי האוכלוסייה הנוכרית .

גרוש או גיוור?

<ul style="list-style-type: none"> • ניהל מרד דתי • יהודה ניסה לטהר את יהודה מעבודה זרה ולכן בהוראתו נשרפו מקדשים אליליים. המאבק של יהודה התרכז ביישובי 	יהודה המכבי	<div>דור ראשון</div> <div>לבית חשמונאי</div>
<ul style="list-style-type: none"> כל שטח שנכבש כך תושביו הנוכרים גורשו ובמקומם הובאו יהודים - ייהוד הארץ מתוך הזכויות הטבעיות של היהודים על ארץ ישראל. 	שמעון	
<p><u>מגרוש לגיוור</u> - גיוור בכפייה – נוכרי שלא רצה להתגייר גורש.</p> <p><u>התוצאה</u> : העצמה מספרית מבחינה דמוגרפית של מס היהודים בארץ ישראל ויצירת רוב יהודי בארץ ישראל - ייהוד הארץ .</p>	מיוחנן הורקנוס ועד אלכסנדר ינאי	<div>דור שני</div> <div>לבית חשמונאי</div>

שאלה –

מדוע שינה יוחנן הורקנוס את המדיניות של אביו ? מדוע לא המשיכו יוחנן ושליטי בית חשמונאי בהמשך את המדיניות של גרוש וייחוד האזור הנכבש ? מדוע בחרו דווקא באופציית הגיור ?

תשובה

בימיו של יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס וינאי התרחבה מפת הכיבושים ולכן הם ניצבו בפני בעיה שקודמיהם (הדור הראשון - האחים לבית חשמונאי) לא ניצבו בפניה: הם כבשו אזורים גדולים המיושבים בנוכרים וטכנית - מעשית, לא הייתה אפשרות לגרש את כולם ולייחד את האזורים הנכבשים. מצד שני היה חשוב להם לשמור על מדינה בעלת יסוד יהודי רחב ולכן החליטו על גיור הנוכרים ושילובם במדינה החשמונאית.

חלק מהאוכלוסייה הנוכרית קיבל בברכה את הכובש החשמונאי ואף ראה בו "שלטון משחרר" (משחרר מהכובש הסלווקי) ולכן שיתף פעולה עם הליך הגיור. מדובר בעיקר באוכלוסייה השמית שהייתה לה שפה משותפת עם היהודים עוד קודם לכיבוש החשמונאי - דוברי הארמית. אוכלוסייה זו (השמים) סבלה מהשפלות ויחס של דיכוי מצד השלטון הסלווקי ההלניסטי, ולכן לא ראתה בגיור דבר רע. כאלה היו למשל האדומים, היטורים. אך גם לגבי האדומים יש הטוענים שהגיור נעשה בעיקרו בכפייה ומי שסירב להתגייר גורש. לעומת זאת חלק מהאוכלוסייה הנוכרית, בעיקר אזרחי הערים ההלניסטיות התנגדו לגיור, ולכן במקרים כאלה נערך גיור כפוי או עריהם נהרסו ותושביהן גורשו. גם השומרונים, נתקלו ביחס קשה מצד החשמונאים: יוחנן הורקנוס הרס את בית מקדשם בהר גריזים בטענה שאין מקום לשני מקדשים, ורק המקדש היהודי בירושלים הוא על פי חוקי התורה. יחד עם זאת הוא לא כפה על השומרונים גיור כיוון שהם ראו את עצמם כיהודים. כך או כך: גרוש והרס הערים הנוכריות או מדיניות הגיור הביאו להישגים הבאים מנקודת מבט של החשמונאים: א"י הפכה למיוהדת וכך גדל דמוגרפיה היסוד היהודי בא"י בתקופת בית חשמונאי. הגיור יצר רצף טריטוריאלי יהודי באזור א"י.

3. שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות - ממנהיג צבאי למלך

המנהיגים החשמונאים החלו את המרד בסלווקים כמנהיגים צבאיים ובהדרגה, ככול שהגיעו להצלחות ולבניית מדינה חשמונאית עצמאית גדלו הסמכויות שהחזיקו בידיהם ראשי המדינה החשמונאית מהנהגה של מושלים צבאיים להנהגה של מלך.

את התהליך בו השתנה מעמד המנהיג החשמונאי וסמכויותיו ניתן לראות בשינוי בתארים בהם החזיקו השליטים החשמונאים מהדור הראשון שפתח במרד החשמונאים ועד לדור האחרון של המדינה החשמונאית העצמאית.

התארים מעידים על השינוי בתפקידים ובסמכויות אותן מילאו השליטים החשמונאים.

ניתן לראות זאת במס' דוגמאות -

***יהודה המכבי ירש את אביו מתיתיהו, עמד בראש צבא המורדים וסמכויותיו הוגבלו לתחום זה בלבד.** הוא הצליח להביא להישגים במרד כמו - טיהור בית המקדש, ביטול גזרות הדת והחזרת האוטונומיה הדתית.

***בימי יונתן - יורשו - מתרחבים הסמכויות והתארים:** יונתן מקבל מהמלך הסלווקי תארים של כהן גדול, שר צבא, שר פלך ו"רע המלך".

חשוב לציין את העובדה שיונתן זוכה בתארים השונים מצד גורם זר, מהשלטון הסלווקי.

המשמעות - עצמאותו מוגבלת והוא נהנה מסוג של אוטונומיה דתית. מקבל "מתנות" מהמלך כמו שטחים ותארים אך המחיר שעליו לשלם: יונתן הוא למעשה "שליט מטעם"....

מאילו סמכויות נהנה יונתן ?

ככהן גדול: אחראי על ביצוע כל הפולחן היהודי בבית המקדש, שלוט על נכסי בית המקדש וכן מייצג את העם בפני השלטונות הזרים.

כ"רע המלך" נחשב יונתן לבעל מעמד גבוה. מקורב למלך הסלווקי ולכן בפוטנציאל לקבל "מתנות" נוספות מהמלך.

כמושל יהודה - שר פלך נהנה יונתן ממעמד של מנהיג מדיני אך עדיין כפוף לשליט הסלווקי.

מדוע נחשב, בעיני חלקים בציבור היהודי, חמור כל כך מינויו של יונתן לכהן גדול ?

לכהן גדול על פי המסורת היהודית חייב להיות נצר למשפחת "בית צדוק". כמו כן משרת הכהונה הגדולה עוברת בירושה מאב לבן (כשהכהן הגדול מת, עוברת המשרה לבנו) ואסור ששלטון זר יתערב במינוי דתי.

יונתן איננו ממשפחת בית צדוק, יונתן מונה ע"י שליט זר ולכן חלקים מקרב הציבור היהודי ראו בכך פגיעה במסורת הדתית היהודית. ציפו שאיש המגיע בשם המאבק במתיוונים ובשלטון הסלווקי לא יחזור על טעויות העבר ולא יסכים להפוך משרה מקודשת = משרת הכהונה הגדולה, למשרה פקידותית שבה מתערבים רשויות זרות.

הביקורת כלפי העובדה שהכהונה הגדולה המשיכה להישאר בידי יורשי בית חשמונאי (שמעון, הורקנוס, אריסטובולוס וינאי) רק גדלה עם הזמן: המתנגדים טענו שהכהונה הגדולה צריכה להישאר רק לשושלת "בית צדוק" וראו בחשמונאים, אנשים שחוטאים למסורת הדתית היהודית בכך שלקחים לעצמם מינוי שאיננו זכאים לו.

לעומת זאת היו חלקים בתוך הציבור היהודי שתמכו ביונתן ובהפיכתו לכהן גדול :

מדובר בעיקר באיכרים ובבני משפחות הכהונה הזוטרה.

הסיבות לתמיכתם ביונתן: לא היה כהן גדול המכהן בפועל ולכן אין מדובר בהדחת כהן גדול מכהונתו ולא היה מועמד חוקי אחר למשרה. (הכהן הגדול החוקי האחרון, מבית צדוק ירד למצרים וגם אילו רצה לחזור ליהודה, לא היה יכול לעשות זאת כיוון שהיה בחסות בית תלמי)

שמעון: בימיו של שמעון ישנו מעבר מאוטונומיה לעצמאות מדינית :

שמעון מקבל מהעם אישור לכהונה גדולה ובנוסף זוכה לתואר נשיא "באסיפת העם"

ככהן גדול וכנשיא מאחד בידי שמעון סמכויות דתיות ומדיניות. מדובר כבר במינוי מטעם אסיפת העם - זוכה להכרה חוקית מטעם בני עמו.

בהכרה החוקית של אסיפת העם יצר למעשה שמעון את הבסיס לשלטון החשמונאים כשלטון שושלתי - שלטון שעובר מאב לבן המרכז בידי סמכויות של כהן גדול לצד סמכויות מדיניות חילוניות.

בנו יוחנן ממשיך בתארים שירש מאביו: כהן גדול + נשיא .

היורשים הבאים: יהודה אריסטובולוס (לגביו אין ידיעה ברורה), **אלכסנדר ינאי ושלומציון** מוסיפים לעצמם את התואר מלך ובכך משלימים את תהליך הריכוזיות השלטונית.

כל הסמכויות בידיהם של השליטים – השופטת, המחוקקת והמבצעת

מלכים אלה גם ניהלו אורח חיים של חצר מלכות הלניסטית ומכאן גדלה הביקורת עליהם: משתאות, פילגשים.

4. היחס להלניזם -

החשמונאים יצאו למרד בשם הדת היהודית: מרד נגד השלטון הזר הסלווקי, נגד התרבות ההלניסטית והמתיוונים. עם הזמן אימצו המנהיגים החשמונאים סממנים של השפעות הלניסטיות, תהליך אימוץ התרבות ההלניסטית הלך והתחזק מה שהביא לאובדן הערכים והמטרות לשמן יצאו החשמונאים למרד ביוונים. מה שיצר ביקורת בחלק משכבות האוכלוסייה היהודית כלפי השליטים החשמונאים.

המאבק עבר שינוי - ממאבק דתי לאומי לאימוץ סממנים של התרבות ההלניסטית, מתוך תפיסת ההלניזם כתרבות מערבית מתקדמת ולא כדת!! (אמריקניזציה), השליטים החשמונאים רצו להפגין כלפי חוץ שהם מתקדמים, פתוחים לתרבויות נוספות - מודרניים ביחס לתקופה ומכאן נבעה ההתקרבות להלניזם.

דוגמאות להשפעות ההלניסטיות על שליטי בית חשמונאי :

דוגמה	הסבר
אימוץ שמות הלניסטים	<p>יורשיו של שמעון, הדור השני לשליטי בית חשמונאי, אימצו שמות הלניסטים :</p> <p>יוחנן הורקנוס, אלכסנדר ינאי</p> <p>יהודה אריסטובולוס, אלכסנדרה שלומציון</p> <p>המשותף לכולם : שם כפול : עברי והלניסטי .</p> <p>השם העברי - להראות ששמרו על ערכי הדת היהודית ולמצוא חן בעיני הציבור היהודי.</p> <p>השם ההלניסטי - ניסיון לאמץ סממן חיצוני אופנתי של התרבות ההלניסטית = לזכות בהכרה בינלאומית, להיות חלק מהעולם המודרני ההלניסטי .</p> <p>חשוב להדגיש - לשליטים החשמונאים היה חשוב מאד לשמור על צביון יהודי בשלטונם.</p>
מעבר מצבא עממי לצבא של שכירי חרב	<p>בימיו של יהודה המכבי הצבא היה צבא העם .</p> <p>צבא העם - צבא של מתנדבים יהודים שתמכו במטרות המרד .</p> <p>בתקופת יונתן - צבא סדיר</p> <p>מתקופת יוחנן ואילך - בצבא של שכירי חרב. גיוס שכירים נוכרים לצבא. זהו דבר שאופייני למדינה הלניסטית.</p> <p>יוחנן הורקנוס היה הראשון שהחל בכך. הוא העדיף צבא מקצועני שיכול לצאת למסע כיבושים רחב ולשלוט היטב בשטחי הכיבוש. הכסף למימון הצבא והכיבושים בא בעיקר ממיסים שהופלו על האוכלוסייה. הצבא היה מורכב מנוכרים רבים ולכן ההשפעות ההלניסטיות היו רבות : שפה יוונית, שיטות לחימה המקובלות בעולם ההלניסטי .</p>
שלטון ריכוזי מלוכני וחצר מלכות שהתנהלה על פי דגם המלוכה ההלניסטית	<p>התואר מלך - יהודה אריסטובולוס, אלכסנדר ינאי ,</p> <p>שלומציון הוכתרה כמלכה בניגוד למסורת היהודית ...</p> <p>בחירתה של אישה לתפקיד מלכה הייתה מנהג מקובל בתרבות ההלניסטית : אישה יורשת את בעלה, במסורת היהודית זה לא מקובל .</p> <p>חצר המלוכה החשמונאית - בימיהם של אריסטובולוס וינאי התנהלה כחצר מלכות הלניסטית : פילגשים, משתאות, חיסול כל מי שנחשד בבגידה במלך. אריסטובולוס רצח את אחיו והתעלל באמו = פגע במי שנחשד כמלא נאמן לו. זוהי התנהלות שהייתה אופיינית לחצר מלוכה הלניסטית.</p> <p>התנהלות חצר המלוכה בראויות, משתאות, פילגשים יצאו בביקורת כלפי ההנהגה החשמונאית. רבים גם התנגדו לעצם הכיבושים ולשלטון היחיד שלקח</p> <p>ריכוזיות שלטונית של המלך - למלך היו סמכויות מרובות. דבר שאופייני לחצר מלכות הלניסטית . ינאי הכתיר את עצמו לא רק ככהן גדול אלא גם כמלך שאחראי על סמכויות החקיקה והשיפוט. ינאי טבע מטבעות עם שמו עליהם שזהו נוהג הלני . העובדה שינאי לקח לעצמו תואר של כהן גדול ומלך יחד = שלטון ריכוזי המאחד בידיו סמכויות חקיקה, שיפוט, דת.</p>

ב. דפוסי השלטון הרומאי בא"י ('מלך חסות' – הורדוס, הנציבים)

• השלטון הרומאי העקיף: דמותו של 'מלך החסות' הורדוס

בשנת 63 לפנה"ס החל השלטון הרומי ביהודה. יהודה איבדה את עצמאותה.

השלטון הרומי נקט בא"י בשני דפוסי מדיניות:

א. שלטון רומי עקיף באמצעות מלך חסות מקומי = מלך יהודי הנתון לחסותם של הרומאים וממלא אחר הוראותיהם. (משנת 63 לפנה"ס ועד 6 לספירה)

ב. שלטון רומי ישיר באמצעות נציבים רומאים. (משנת 6 לספירה ואילך, למעט פרק זמן קצר מאוד, בו חזר השלטון לשלוש שנים לידי מלך חסות יהודי)

השלטון הרומאי העקיף: דמותו של "מלך החסות" הורדוס

מהי מדיניות השלטון העקיף בה נקטו הרומאים ומדוע העדיפו הרומאים לנקוט בה? כיצד שירתה מדיניות זו את האינטרסים של רומא?

"שלטון עקיף" של הרומאים משמעו: השארת השטח הכבוש בידי מלך מקומי בתנאי שניתן לבטוח בציינותו - בתנאי שהוא נאמן לרומא באופן מוחלט. הרומאים לא מנהלים באופן ישיר את המדינה הנכבשת אלא באמצעות נציג מקומי מטעמם ששמע להם ונאמן להם.

המלך המקומי ניהל את ענייני הפנים של המדינה - אוטונומיה פנימית אבל בנושאי חוץ וביטחון נדרש המלך המקומי לאישור ותכתיבים מרומא. כמו כן חויב "מלך החסות" והנתינים הנשלטים בתשלומי מסים ומתן סיוע צבאי לרומא על פי דרישותיה.

הרומאים נקטו בשלטון עקיף ממס סיבות -

א. **אינטרס מנהלי ארגוני**: הרומאים היו זקוקים לשליט מקומי שהטיב להכיר את השטח, את תנאי ארצו ולכן היה זה נוח לרומאים להטיל עליו את המשימה הקשה של ארגון המדינה וגביית המיסים. במקרה של א"י, ארץ ישראל הייתה קרובה לגבול המזרחי של האימפריה הרומית - נחשבה לאזור ספר (גבול) ולכן העדיפו הרומאים להשתמש בשליט מקומי ולחסוך באחזקת צבא גדול במקומות מרוחקים. הרומאים סמכו על כך שהשליט המקומי הנאמן להם יגיש סיוע צבאי במקרה הצורך. זהו חיסכון במשאבים ארגוניים כספיים ומנע מהרומאים חיכוכים מיותרים עם האוכלוסייה המקומית.

ב. **אינטרס מדיני כלכלי וביטחוני**: בשלטון עקיף נהנה "מלך החסות" רק מאוטונומיה פנימית ואילו נושאים אסטרטגיים חשובים כמו נושאי ביטחון ומדיניות חוץ נשארו בידי רומא, כך שהרומאים שמרו בידיהם את האינטרסים החשובים להם ומעבר לכך העם הנשלט חויב לשלם להם מיסים ולהעמיד לרשות רומא סיוע צבאי בעת הצורך.

ג. **אינטרס מדיני: העם הנשלט מקבל סוג של עצמאות = עצמאות חלקית (אוטונומיה) וכך זכתה רומא באהדת הנתינים וביצירת "שקט"**. כשלנתינים יש עצמאות חלקית, הסיכוי שימרדו נמוך יותר (מאשר אם יחיו תחת שלטון רומי ישיר = תחת כיבוש מוחלט) הרומאים קיוו שמלך בחסותם, שנתון לחסדיהם, ישרת אותם בנאמנות וימנע מרידות נגדם. רומא לא יצאה לכיבושים עם תכניות מוגדרות לגבי טיב ההסדרים אותם תיישם בשטחים הכבושים. הרומאים נהגו להחליט על ההסדר הרצוי להם על פי המציאות בשטח בה הם נתקלו, כאשר האינטרס הרומי היה השיקול היחיד שעמד לנגד עיניהם.

ארץ ישראל החלה בצורת שלטון רומי עקיף - "מלך חסות מקומי", ועם הזמן בשל אי שקט פנימי ומרידות החליטה רומא לעבור לשלטון ישיר באמצעות נציבים רומאים.

המאפיינים העיקריים של שלטון הורדוס :

נאמנות לרומא ולשליטה המתחלפים, תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י, חיסול שרידי החשמונאים והאצולה ביהודה, התערבות בסדרי הכהונה והסנהדרין, מפעלי הבנייה המפוארים

הורדוס

הורדוס היה ממשפחת אצולה אדומית שהתגיירה בימיו של המלך החשמונאי יוחנן הורקנוס. אביו של הורדוס, אנטיפטרוס, שימש כיועץ למלך יהודה וקשר קשרים טובים עם השליטים ברומא. קשרים אלו הפכו אותו לנאמן בעיני ראשי השלטון הרומאי. יוליוס קיסר העניק לאנטיפטרוס אזרחות רומית ומינה את בניו למושלים: פצאל מונה למושל ירושלים ואילו הבן השני, הורדוס מונה למושל הגליל. שנים מאוחר יותר, לאחר שורה של קרבות שניהל הורדוס בארץ תפס את השלטון ביהודה ומונה ע"י הרומאים למלך בחסותם.

הורדוס שלט כמלך על יהודה בחסות רומא במשך כ-33 שנים.

כמלך חסות נהנה הורדוס מהסמכויות הבאות :

* סמכות מלאה לקבוע בענייני פנים: מחוקק, שופט, עומד בראש הצבא, בעל כל הקרקעות במדינה

* סמכות לקבוע את יורשיו.

כמו כן נהנה הורדוס ממעמד של אזרח רומי.

תחת שלטונו קיבל מרומא שטחים נוספים וכך גדלו גבולות המדינה ...

מגבלותיו כמלך חסות :

* מדיניות החוץ שלו הייתה חייבת להיות כפופה לתכתיבי רומא = מלך בחסות רומא. כמלך חסות נאסר עליו לנהל מדיניות חוץ עצמאית

* כמלך חסות נאסר עליו לצאת למלחמה ללא התייעצות ואישור של הרומאים, ומצד שני חויב להעמיד את הצבא לרשות שלטונות רומא על פי צרכם ודרישתם..

מאפייני שלטונו :

נאמנות לרומא ולשליטה המתחלפים :

1.

הורדוס הכיר תודה לרומאים על כך עזרו לו לכבוש את א"י ועל כך שמינו אותו למלך מטעמם. מבחינתו החסות הרומית סייעה לו. חסות זו העניקה לו עזרה צבאית כשהיה צריך. הרומאים העניקו לו גם שטחים, אזרחות רומית ועל כן היו לו סיבות טובות לתמוך בהם ולגלות כלפיהם נאמנות. על אף היותו מלך יהודי ידע הורדוס שאין לו תמיכה רחבה בקרב היהודים וכדי להמשיך ולמשול הוא חייב לבסס ולהתבסס על קשריו עם רומא. הנאמנות שלו לרומא הייתה במקום הראשון ומצידם של הרומאים מלך כזה היה מצוין: מלך תקיף שהחזיק ביד ברזל את האוכלוסייה המקומית ומצד שני מלך שנאמן להם, מספק להם "שקט", מנהל את הארץ עבורם, מספק מיסים בזמן.

את נאמנותו לרומאים ביטא הורדוס בפעולות שונות :

* בניו של הורדוס התחנכו ברומא וקיבלו חינוך רומי הלניסטי.

* הורדוס חיסל את שרידי משפחת בית חשמונאי על מנת שבעתיד לא יהיו ניסיונות מרידה נוספים של צאצאי משפחה זו לא בו ולא ברומא.

* הורדוס חייב את התושבים לשלם מיסים לרומא.

* הורדוס אימץ מנהגים של התרבות ההלניסטית בארמונו ובמדינה בכלל מתוך ידיעה שרומא שואפת לבסס את התרבות ההלניסטית ברחבי האימפריה שלה

* הוא בנה ערים הלניסטיות על שם הקיסר הרומי והשתתף בפולחן הקיסר: הקים ערים על שמו - קיסריה וסבסטיה, פסלים לכבוד הקיסר, הרבה לבקר ברומא, בנה מבני ציבור הלניסטים כמו אמפיתיאטרון, גימנסיונים, מרחצאות, הנהיג משחקי ספורט הלניסטים. חצר מלכותו התנהלה באורח הלניסטי.

מערכת יחסים טובה זו הייתה אחת מהסיבות העיקריות לכך שהורדוס נבחר ע"י רומא לשמש כמלך בחסותם.

2. תמיכה באוכלוסייה ההלניסטית בא"י :

הורדוס ראה את עצמו כשליט על כל תושבי א"י, לפיכך התחשב גם באינטרסים של האוכלוסייה הלא יהודית גם כשאינטרסים אלו עמדו בניגוד לאינטרסים של התושבים היהודים. הורדוס ראה את עצמו נאמן לרומא ולכן היה חשוב לו לקדם את התרבות ההלניסטית הרומית ולמוך באוכלוסייה נוכרית לא יהודית. הצבא של הורדוס היה מורכב ברובו מנוכרים שהיו נאמנים לו אישית. הורדוס חוקק חוקים שהיו מקובלים בעולם הרומי. הוא אימץ את התרבות היוונית רומית. =קרא לעיל :אמפיתאטרון, גימנסיון, פסלים לכבוד הקיסר, משחקי התגוששות =תחרויות ספורט. כל אה הביאו עליו ביקורת מצד החברה היהודית שגם ככה ראתה בו מלך זר להם. מלך שלא באמת מייצג אותם.

3. מערכת היחסים של הורדוס עם החברה היהודית : חיסול שרידי בית חשמונאי והאצולה ביהודה

+ הפגיעה בסדרי הכהונה ומוסד הסנהדרין :

מערכת יחסיו של הורדוס עם היהודים הייתה מורכבת ובעייתית : היהודים התנגדו לשלטון ולהמלכתו מכמה סיבות :
*הורדוס היה מלך ממוצא אדומי (משפחתו התגירה) ועל פי חוקי התורה מלך חייב להיות ממוצא יהודי וממשפחת בית דוד בלבד. כמו כן מלך יהודי צריך לקבל את אישור העם ואילו הורדוס מונה ע"י הרומים.
*הורדוס זלזל בחוקי האבות =בדין תורה. הוא פגע במעמדה של הסנהדרין ובמעמדם של הכוהנים. הוא קיים משחקי ספורט הלניסטים והנהיג תרבות הלניסטית בא"י ...
*הורדוס פעל כמלך יחיד. הנהיג שלטון בלעדי דיקטטורי ופגע בכוהנים ובסנהדרין =מוסדות ההנהגה הרוחנית של היהודים.

כדי להתחבב על היהודים ולגייס את תמיכתם בו, ניסה הורדוס להתקרב אל היהודים בכמה

פעולות שעשה :

*הוא התחתן עם מרים החשמונאית (נכדתו של הורקנוס) מתוך מחשבה שנישואין אלה יובילו את החברה היהודית להכיר בו כמלך לגיטימי =שייך למשפחת בית חשמונאים ... אך יותר מאוחר רצח את מרים ...
*הורדוס שיקם את ירושלים ואת בית המקדש =הוא הפך את בית המקדש לאחד מהמפוארים ביותר *הורדוס הושיב יהודים על אדמות חדשות שקיבל מרומא (בבקעת הירדן ובגולן) וסייע בידי חקלאים יהודים ע"י הפחתה בעול המיסים (בעיקר בשנות בצורת)
*הורדוס לא התכחש ליהדותו וסירב להשיא את אחותו לנסיך נבטי (נבטי שלא רצה להתגייר)
*הורדוס שיפר את דרכי המסחר והגן על יהודי התפוצות.

למרות הכול, לא שונתה הגישה כלפיו מצד החברה היהודית. החברה היהודית הוסיפה לראות

בהורדוס "מלך אדומי או מלך "בחסות רומא" ולא "מלך יהודי". השנאה כלפיו התגברה בשל

העובדה המרכזית :

הורדוס פגע בשני מוסדות מרכזיים ליהדות : מוסד הכהונה הגדולה ומוסד הסנהדרין."

הפגיעה בכהונה :

על פי המסורת היהודית, משרת הכ"ג(כהן גדול) עוברת מאב לבן בירושה. כמו כן במשרה זו משמש הכ"ג עד מותו =משרה לכל החיים.
הורדוס שאימץ מנהגים הלניסטים שלל מהכהונה את הזכויות האלה, וקבע שמכאן ואילך, משרת הכהן הגדול לא תעבור בירושה והיא איננה משרה לכל החיים. כהן גדול יתמנה על ידו. המשמעות : הורדוס בוחר את "אנשי שלומו" לשמש בתפקיד הקדוש =כהן גדול, הפל משרה דתית למשרה פקידותית. הכהן הגדול מכאן ואילך הוא פרי מינוי של המלך ומן הסתם :עושה דברו של המלך.
הורדוס בחר רק את אנשיו לתפקיד זה ...

מדוע פגע הורדוס במוסד הכהונה הגדולה ?

*הורדוס רצה לחסל סופית את כוחה של משפחת החשמונאים ששלטה עד אז על משרה זו.
*הורדוס רצה למנות רק אנשים שנאמנים לו כדי לשעבד את מוסדות הדת לרצונו.
מצד שני נזהר הורדוס לא לבטל לגמרי את משרת הכהונה הגדולה כדי לא לעורר עליו זעם רב יותר מצד החברה היהודית.

הפגיעה במוסד הסנהדרין :

הסנהדרין שימשה כמוסד הדתי העליון של היהודים : בית הדין הגבוה + מוסד מדיני שעמו היה המלך מתייעץ בקשר לפעולות שונות .
הורדוס שהתנהל כמלך הלניסטי דיקטטורי וריכוז בידיו את כל הכוח השלטוני פעל כדי לנטרל את הסנהדרין מסמכויותיה .
הוא קיצץ בסמכויות הסנהדרין והשאיר בידיה רק סמכויות דתיות מוגבלות .

הקיצוץ בסמכויות הסנהדרין בא לידי ביטוי כך :

*הורדוס לקח על עצמו לשפוט בענייני ממון ובדיני נפשות
*הורדוס התערב בכל הקשור לחקיקה דתית
*הורדוס ביטל את מעמדה של הסנהדרין כגוף המייעץ למלך
כך הפכה הסנהדרין לגוף חסר סמכויות של ממש.

חיסול שרידי בית חשמונאי והאצולה ביהודה :

הורדוס חיסל את שרידי משפחת בית חשמונאי כולל רצח אשתו מרים , אחיה ... כיוון שחשש שמשפחת בית חשמונאי עלולים בעתיד לתבוע זכויות בשלטון .
במקום החשמונאים ובני בריתם הוא מינה פקידות ציבורית חדשה הנאמנה לו ולשלטונו . הוא מינה את מקורביו לתפקידים ציבוריים וכך צמחה אצולה חדשה שהחליפה את האצולה הישנה שהייתה מזוהה עם בית חשמונאי.

4. **מפעלי הבנייה המפוארים :** הורדוס נחשב "למלך בנאי " גדול הבנאים בתולדות א"י.

מפעלי הבנייה המרכזיים שלו :

- **הפיכת ירושלים לעיר מפוארת :** הורדוס הרחיב את בית המקדש היהודי והפך אותו לאחד מהמפוארים ביותר בכל הקיסרות הרומית . הוא בנה בירושלים ארמון מלכות . שלושה מגדלים אותם קרא על שם אחיו פצאל, אשתו מרים וחברו היפיקוס . כמו כן בנה בירושלים היפודרום-מסלול למרוצי סוסים, אמפיתיאטרון.

המניעים השונים שהביאו את הורדוס לבצע את פעולות הבנייה בירושלים :

-שיקום בית המקדש נועד "לקנות" את תמיכת היהודים .

-בניית הארמונות והמגדלים נועדו כדי לשרת אותו אישית

-בניית האמפיתיאטרון וההיפודרום מעידים על אופיו ההלניסטי של הורדוס, וכן על רצונו של הורדוס להתחנף לרומאים ע"י קידום פרויקטים הלניסטים .

• בניית שתי ערים : מסיבות כלכליות צבאיות ומדיניות

העיר סבסטיה בשומרון – על שמו של הקיסר אוגוסטוס (ביוונית סבסוטס) העיר הוקפה בחומה . עיר הלניסטית בה ישבו רק נוכרים . העיר הייתה מושבה צבאית . במרחק יום אחד מירושלים, ולכן הורדוס השתמש בעיר זו למלא תפקיד בטחוני ...

הורדוס חילק לתושבי סבסטיה קרקעות פוריות והקל עליהם במיסים . הקים בעיר גם בית מקדש לכבוד הקיסר אוגוסטוס וכן אצטדיון ריצה . בכך הצליח הורדוס למצוא חן בעיני הנוכרים והשלטונות הרומים

העיר השנייה היא קיסריה – בניית עיר נמל מרשימה . גם היא על שמו של הקיסר . בעיר זו הקים הורדוס אמפיתיאטרון, היפודרום, ארמונות , למשפחתו, מערכת ביו, מרחצאות אבל גולת הכותרת היא הקמת הנמל בקיסריה עם שני שוברי גלים גדולים . הכניסה לנמל הייתה עטורה בפסלים ענקיים . הנמל היה גדול והתאים לעגינה של מאות אניות . קיסריה הפכה לעיר נמל מסחרית ורבים התפרנסו ממנה .

- בניית מבצרים ושיקום מבצרים ישנים :
מבצרים ישנים דוגמת מצדה, מכוור שנבנו על ידי החשמונאים חוזקו ורוצפו בפסיפסים. מבצרים אלו שימשו כבתי כלא למתנגדי השלטון ובחלקם הוציא הורדוס להורג אנשים .
מצדה שוקמה והפכה לאתר נופש להורדוס ולמשפחתו. הוא הקים שם מערכת מים, מחסני מזון, בתי מרחץ וארמונות .

מה היו מניעיו של הורדוס לבנייה בהיקף רחב כל כך ?

1. מבנים לצרכים ציבוריים או ואישיים.
2. הרחבת התרבות ההלניסטית ובכך גם חיזוק הקשרים עם רומא = הפגנת נאמנות לרומא ולקיסר...
3. רצון לקנות את תמיכת היהודים (שיקום ירושלים והמקדש)
4. הערצת התרבות ההלניסטית הביאה את הורדוס לפתח ולבנות מוסדות ומבנים הלניסטים (אמפיתיאטרון, היפודרום וכו')

השלטון הרומאי הישיר : תקופת הנציבים הרומאים

רומא עברה לשלטון ישיר על א"י, והפכה אותה לפרובינקיה = פרובינציה: שטח כיבוש של האימפריה הרומית הנשלט באופן ישיר על ידי נציבים = מושלים רומאים.
כל עוד שלט בארץ ישראל מלך חסות (הורדוס) שהיה נאמן להם, הרומאים אפשרו את מדיניות "השלטון העקיף". מאחר והמציאות בארץ ישראל השתנתה, הבינו השלטונות הרומאים שהם חייבים להגן על האינטרסים האסטרטגיים שלהם ולעבור לשיטת "השלטון הישיר" שבו נציב רומאי מנהל את הפרובינקיה, ולא מלך מקומי .

בתקופת "השלטון הישיר" תחת ניהול הנציבים הרומאים, התדרדר מעמדם של היהודים בכל ההיבטים / תחומים. התדרדרות זו הובילה בסופו של דבר לפרוץ "המרד הגדול" בשנת 66 לספירה, אשר אחת מתוצאותיו החמורות הייתה החרבת בית המקדש היהודי בירושלים על ידי הרומאים.

שלטון הנציבים עד לפרוץ המרד הגדול מתחלק לשתי תקופות מרכזיות :

תקופת הנציבות הראשונה – 6 עד 41 לספירה .
לפרק זמן קצר (כ- 3 שנים) הסכימו הרומאים להחזיר את השלטון העקיף ומינו את נכדו של הורדוס כמלך חסות (אגריפס הראשון). הוא ככול הנראה הורעל בידי הרומאים לאחר שנחשד בחוסר נאמנות להם. השלטון ביהודה שוב חזר לנציבים רומאים = תקופת הנציבות השנייה משנת 44 ועד לפרוץ המרד הגדול בשנת 66

בתקופת הנציבות הראשונה, (באופן יחסי), גילו הנציבים הרומאים מדיניות הוגנת כלפי היהודים. היהודים אומנם נדרשו להקריב קרבן "לשלוש הקיסרים הרומאים" בבית המקדש היהודי, אבל הנציבים הרומאים נמנעו מפגיעה בחיי הדת של היהודים ואפשרו ליהודים אוטונומיה דתית .

לקראת סוף תקופת הנציבות הראשונה, ובעיקר מעת מינויו של הנציב פונטיוס פילטוס חלה הרעה ביחס כלפי היהודים. החל להיווצר המתח שהתגבר במהלך תקופת הנציבות השנייה ואשר הוביל בסופו של דבר למרד הגדול של היהודים ברומאים בשנת 66.

מה היו תפקידי הנציב הרומאי וסמכויותיו ?

הנציב הרומאי שימש כמושל עליון בשני היבטים חשובים : מנהלי וצבאי. להלן תפקידיו וסמכויותיו-

- שמירה על הסדר הציבורי ומניעת ניסיונות למרידות מצד האוכלוסייה המקומית הנכבשת. לצורך כך הוצב בירושלים חיל מצב רומאי קבוע שהורכב מחיילים שכירים הלניסטים.
- גביית מיסים לצורך אחזקה וניהול של הפרובינקיה יהודה
- שיפוט : כולל סמכות לקביעת פסקי דין של הוצאות להורג.
- פיקוח על חיי הדת כולל שליטה במינויים הדתיים : מינוי או הדחה של כהן גדול עבר דרך הנציב הרומאי דבר שעמד בניגוד למסורת היהודית לפיה משרת הכהן הגדול עוברת בירושה מאב לבן וכוהנים גדולים חייבים להיות ממשפחת בית צדוק. הנציבים התחשבו לעיתים בדעת הקהל היהודית, ותיאורטית יכלו היהודים להתלונן בפני נציב בכיר יותר אבל בפועל הסיכוי להצלחה לשינוי בהחלטות שקיבל הנציב בירושלים, היה נמוך.

שלטון הנציבים הרומאים בארץ ישראל -

מאפייני שלטונם של הנציבים, וכיצד הם גרמו למתח והעוינות, ולפרוץ "המרד הגדול" של היהודים ברומא בשנת 66 :

- מתן יחס מועדף לאוכלוסייה הנוכרית על פני היהודים :
הנציבים הרומאים העניקו יחס טוב יותר לאוכלוסייה הנוכרית בא"י והעדיפו אותם על פני האוכלוסייה היהודית. האפליה וקיפוח היהודים באו לידי ביטוי בכך שבכל סכסוך שפרץ בין האוכלוסייה הנוכרית לאוכלוסייה היהודית, הנציב הרומי פסק לטובת הנוכרים. **נטל המיסים הופל בעיקר על האוכלוסייה היהודית** ופחות על האוכלוסייה הנוכרית, **בכל סכסוך על בעלות על קרקעות נציבים נטו לצדם של הנוכרים.**

דוגמה לאפליה שננקטה כלפי היהודים היא פרשת הסכסוך בין היהודים לנוכרים בעניין קיסריה. פרשת קיסריה הייתה אחד מהגורמים הישירים לפרוץ "המרד הגדול"

היהודים טענו שקיסריה היא עיר יהודית מאחר והיא נבנתה על ידי מלך יהודי – הורדוס. לעומת זאת, הנוכרים טענו שמי שצריך לנהל את קיסריה הם אזרחי העיר הנוכרים מאחר וקיסריה מוגדרת כפוליס הלניסטית.... ופוליס מנוהלת ע"י אזרחי העיר.

הסכסוך הוביל למתח ולמהומות אלימות בין היהודים לנוכרים. הנציב תמך בעמדת הנוכרים בסכסוך, ובהמלצתו פסק הקיסר הרומאי שקיסריה איננה עיר יהודית. היהודים נאלצו, לאחר מהומות אלימות, לעזוב את קיסריה. המהומות והעוינות על רקע פרשת מעמד העיר קיסריה יצרו אווירה קשה, והתפרצויות של גלי אלימות גם בערים מעורבות נוספות כמו : אשקלון ועכו. הסכסוך על קיסריה היה אחד מהאירועים שהובילו ישירות לפרוץ המרד הגדול.

הרומאים העדיפו את הנוכרים מאחר והאוכלוסייה הנוכרית הייתה קרובה אליהם יותר בתרבותם ודתם. היהודי מאמין באל אחד "שלא נראה", בעוד שהנוכרים היו עובדי אלילים כמוהם. כמו כן היהודים היו שליטי הארץ קודם לכיבוש הרומאי, ולכן חששו יותר מהיהודים מאשר מהתנגדות ובעיות מצד הנוכרים.

האפליה, הובילה לתסכול של החברה היהודית ולהתגברות המתיחות ביחסי היהודים ונוכרים וביחסי היהודים עם הנציבים הרומאים.

מתח זה היה אחד מהגורמים שהובילו לבסוף לפרוץ "המרד הגדול" בשנת 66 לספירה.

מיסוי גבוה ושחיתות כלכלית אשר הובילו את היהודים למצוקה כלכלית ולהגברת הפערים החברתיים כלכליים בתוך החברה היהודית :

בתקופת הנציבים הרומאים גדלו הפערים החברתיים כלכליים בחברה היהודית, ורבים מפשוטי העם נקלעו למצוקת קיום כלכלית. הנציבים הרומאים הטילו מיסים כבדים, בעיקר על האוכלוסייה היהודית כדי לממן את ניהול "פרובינקיית יהודה", לממן פרויקטים של בנייה וכן כדי לממן את מעשי השחיתות והנאות החיים שלהם.

מי שסייע לנציבים הרומאים לגבות את המיסים מפשוטי העם היו ההנהגה היהודית: הכהנים והאצולה העשירה שהייתה מקורבת לנציבים.

האיכרים שהיו פשוטי העם, התרוששו בהדרגה: איבדו את אדמותיהם בשל חובות וחיפשו עבודה כשכירים בערים. גם כשכירים סבלו ממצוקת קיום והתפרנסו בדוחק (בקושי). מציאות זו הגבירה את הקיטוב/הפער בין המעמדות בחברה היהודית, ויצרה מרידות ותסכול בקרב פשוטי העם, לא רק כלפי השלטונות הרומאים אלא גם כלפי ההנהגה שלהם: כלפי הכהנים והאצילים היהודים.

מצוקת הקיום הכלכלית והתגברות הפערים החברתיים בחברה היהודית הביאו לבסוף לפרוץ המרד הגדול. דוגמא לפגיעה של הרומאים ביהודים מבחינה כלכלית אשר גם הובילה לבסוף לפרוץ המרד: שוד כספי בית המקדש היהודי ע"י הנציבים.

למשל, הנציב פונטיוס פילטוס שבתקופתו החלה ההתדרדרות ביחסים של היהודים עם רומא, השתמש בכספי בית המקדש היהודי כדי לבנות אמת מים בירושלים. גאיוס פלורוס (הנציב האחרון) נחשב לאחד הנציבים היותר מושחתים, והוא השתמש בכספי ציבור שנגבו כמיסים לצרכים האישיים שלו.

שוד כספי בית המקדש היה אירוע נוסף שהביא באופן ישיר לפרוץ המרד של היהודים ברומא.

• פגיעה בחיי הדת של האוכלוסייה היהודית ופעילות נגד תנועות משיחיות ומורדים: כאמור (לעיל), בתקופת הנציבות הראשונה נשמרה האוטונומיה הדתית של היהודים באופן יחסי, ועל אף שהנציבים הרומאים חייבו את היהודים להקריב קרבן לשלום הקיסר הרומאי, והתערבו במינויים הדתיים לכהונה הגדולה, הם גילו התחשבות ברגשות הדתיים של היהודים. מציאות זו השתנתה לרעה בתקופת הנציב פילטוס והתדרדרה עוד יותר בתקופת הנציבות השנייה.

בחלק מהמקרים הפגיעות ברגשות הדתיים של היהודים היו תוצאה של בורות = אי ידיעה והבנה של המסורת היהודית ...

דוגמאות לפגיעה ברגשות הדתיים ובאוטונומיה הדתית של היהודים מצד הנציבים הרומאים:

-הכנסת סמלים אליילים לירושלים- הנציב פילאטוס הכניס לירושלים את סמלי הלגיון הצבאי הרומאי. מוטות שעליהם היו דמויות של בעלי חיים, אלים, או צלמו של הקיסר. ע"פ המסורת היהודית אסור לעשות פסלים ובוודאי לא דמויות אלייליות "לא תעשה לך פסל וכל תמונה". לכן, צעד זה פגע ברגשות הדתיים של היהודים.

-שימוש בכספי בית המקדש היהודי – כאמור לעיל, פילאטוס לקח כספים מאוצר המקדש מספר פעמים לצורך מימון בניית אמת מים לעיר ירושלים. מעשה זה גרם להתפרצות אלימה והתנגדות מצד היהודים אך פילאטוס שלח את חיילי הלגיון הרומאי לחסל את ההתנגדות בכוח.

-הקיסר קליגולה דרש שיציבו פסל בדמותו בבית המקדש – נוהג שהיה מקובל בתרבות ההלניסטית, אך עומד בניגוד למסורת היהודית.

-ההתערבות של הנציבים הרומאים במינויים הדתיים לכהונה הגדולה הפכה את משרת הכהונה הגדולה למשרה פקידותית "הנמכרת" לכל המרבה במחיר.

הפגיעה ברגשות הדתיים, האפליה של היהודים מול הנוכרים, השעבוד לרומא והמצוקה הכלכלית הביאו לצמיחת תנועות משיחיות שקראו לצאת למרד ברומאים. הנציבות הרומאית רדפה את אותם יחידים וארגונים משיחיים ודנה אותם למוות. דוגמאות לאנשים אשר הוצאו להורג בחשד לעידוד למרד נגד רומא: צליבת ישוע (לאחר מותו צמחה הנצרות). התארגנות של נביא שומרוני הובילה אף היא לענישה אכזרית מצד הרומאים.

לסיכום, בתקופת הנציבים הרומאים התדרדרה מערכת היחסים בין היהודים לרומאים. התדרדרות שהביאה לפרוץ המרד הגדול של היהודים בשלטונות רומא בשנת 66 לספירה.

הסיבות לפרוץ המרד הגדול

סיבות בתחום הכלכלי חברתי

סיבות בתחום הדתי

סיבות בתחום המדיני לאומי

1. **המתרחקות ביחסי יהודים ונוכרים-העדרת הנוכרים על פני היהודים**
2. **סיבות בתחום הכלכלי חברתי: המצוקה הכלכלית והתגברות הפערים הכלכליים בין פשוטי העם לאצולה והכהונה היהודית.**
3. **סיבות מהתחום הלאומי מדיני ודתי:**

- התפוררות ההנהגה היהודית:

מאז שלטונו של הורדוס התפוררה הנהגה היהודית. משרת הכוהן הגדול הפכה למשרה פקידותית בה השלטון הרומי ממנה את האנשים לתפקיד. הכוהנים שהיו מקורבים לנציבים הרומאים התנהלו בצורה מושחתת וגבו עבור הרומאים את המיסים מפשוטי העם. פשוטי העם הפסיקו לראות בכוהן הגדול כתובת שמייצגת אותם, אלא גורם שמשתף פעולה עם "שלטון הרשע של רומא" וקראו לצאת לשינוי המצב הקיים, למרוד ברומא ולא להקשיב להנהגה היהודית שנחשבה בעיניהם למשתפת פעולה עם רומא ולמושחתת.

- הפגיעה ברגשות הדתיים של היהודים – קרא הרחבה לעיל...להלן ראשי פרקים עיקריים:

הפגיעה באוטונומיה היהודית בעצם העובדה שהשלטון הרומאי התערב במינויים לכהונה הגדולה, לקיחת כספים מאוצר בית המקדש, הכנסת חיילים רומאים למתחם חצר בית המקדש, הכנסת סמלים אליליים לבית המקדש, הדרישה להכניס פסל בצלמו של הקיסר קליגולה למקדש היהודי

- תסיסה משיחית ואמונה בגאולה הקרבה –

המצוקה הכלכלית, היחס הרע שגילו הנציבים כלפי היהודים, הפגיעה ברגשותיהם הדתיים יצרו את התחושה "ששעת הגאולה קרבה": "חבלי משיח".

על פי האמונה היהודית לפני בואו של המשיח יסבול עם ישראל מקשים, ויעמוד בפני אתגרים קשים. האמונה המשיחית התחזקה וקבוצות של יהודים קיצונים שכנעו את הציבור הפשוט (שהיה גם ככה מתוסכל ממצבו הכלכלי, מהפגיעה ברגשות הדתיים שלו כיהודי ומהשחיתות שהיו נגועים בה ההנהגה היהודית) שיש לצאת למרד ברומא "ושאלוקים אתנו". בואו של המשיח מתקרב... אמונה זו התחזקה והתמיכה ביציאה למרד גדלה בקרב רבים בחברה היהודית. הקיצונים האמינו "שאלוקים לא יאפשר ל"שלטון הרשע" של רומא להמשיך ולשלט על יהודה. הקבוצות הקיצוניות המשיחיות בחברה היהודית קראו לצאת למרד ברומא. מבחינת המוות עדיף על פני חיים בלי חופש, בלי עצמאות יהודית.

הקבוצה הקיצונית ביותר הייתה קבוצת הסיקריים. הסיקריים קראו למרד לא רק ברומא ששולטת על יהודה אלא גם על ההנהגה היהודית שנחשדה כמשתפת פעולה עם הנציבים הרומאים. בשל כך הם רצחו את יהונתן הכהן הגדול, מאחר וראו בו משתף פעולה עם הנציב הרומאי.

הוויכוח על היציאה למרד ברומאים:

בשלב הראשון של המרד הוקמה בירושלים מעין ממשלה "ממשלת המרד" שנבחרה על ידי אסיפת העם. היה בכך חידוש, משום שעד למרד ההנהגה שייצגה את היהודים מול שלטונות רומא הייתה של הכוהן הגדול.

חברי "ממשלת המרד", עליה נמנו בעיקר חכמים ומנהיגים מתונים, קיוו שיצליחו להגיע להסדר מדיני חדש עם הרומאים שיחזיר את השקט ליהודה וירגיעו את גל המהומות שהחל להתפשט בהשפעת קבוצות קיצוניות של יהודים משיחיים.

מאחר וממשלת המרד לא הצליחה להגיע להסדר עם השלטונות הרומאים התפתח ויכוח בחברה היהודית בין תומכי המרד לבין מתנגדי המרד. ונסללה הדרך להתגברות כוח ההשפעה של "הקנאים הקיצוניים המשיחיים" על המוני העם הפשוט. קריאתם של הקנאים הקיצוניים לעם הייתה חירות או מוות : לצאת למרד ברומא וכי "אלוקים אתנו", "אלוקים לא ייתן לרומא הרשעה לנצח"

הוויכוח - הטיעונים בעד והטיעונים נגד היציאה למרד ברומא

נימוקי התומכים במרד ברומא	נימוקי המתנגדים למרד ברומא
<p>התומכים במרד היו קבוצות של קנאים משיחיים. הקבוצה הקיצונית ביותר הייתה הסיקריים. הם השתמשו בעיקר בטיעונים בעלי אופי דתי משיחי, והתעלמו משיקולים רציונליים מעשיים. התעלמו מכך שהיהודים הם מיעוט, חסרי נשק ועומדים מול אימפריה ...</p> <p>הנימוקים שלהם בעד יציאה למרד :</p> <p>1. נימוקי דתי משיחי: המציאות הקשה שבה נתון העם היהודי הינה חלק "מימות המשיח": "חבלי משיח" ימי ראשית הגאולה של עם ישראל. אלוקים מעמיד את עם ישראל בקשיים שלפני בואה של הגאולה המשיחית. "הקנאים המשיחיים" העדיפו להתעלם מנימוקים רציונליים וטענו שעל אף שרומא חזקה צבאית, היהודים ינצחו אותה בזכות אלוקים. האל לא ייתן לרומא הרשעה לנצח. זו "מלחמת מצווה".</p> <p>2. "אנחנו לא לבד במרד" – למרד יצטרפו יהודי התפוצות וביחד, עם סיועם והסיוע של האל ננצח את רומא.</p> <p>3. נימוק דתי - "קנא קנאתי לאלוקים"</p> <p>קבוצות "הקנאים המשיחיים" טענו שאסור להמשיך ולהיכנע לשעבוד השלטון הרומאי. כניעה לשלטון הרומאי היא חטא. ליהודים יש רק אדון אחד : אלוקים, והוא יחזיר להם את הריבונות היהודית. סיסמתם הייתה "חירות או מוות". העדיפו למות ולא להמשיך לחיות תחת שעבוד רומא.</p> <p>4. "אין לנו מה להפסיד" : המצב של העם היהודי תחת שלטון הנציבים הוא כל כך חמור בכל תחומי החיים : מדיניות הדיכוי של רומא, העושק הכלכלי, העדפת הנוכרים על פני היהודים, ההנהגה היהודית מושחתת ולכן גרוע מזה לא יהיה ...</p>	<p>המתונים = מתנגדי המרד ברומא ניסו לעצור את התפרצות המרד. אגריפס השני (נינו של הורדוס, מלך הבשן והגולן, נשא בירושלים נאום שבו ניסה לשכנע את הקנאים והמוני העם שלא לצאת למרד.</p> <p>נימוקיו ונימוקי המתנגדים למרד היו הנימוקים הבאים :</p> <p>1. נימוק פרקטי מעשי : אין סיכוי לנצח את רומא עדיף ללכת על פשרה /הסדר מדיני חדש עם רומא ולא לפעול נגדה צבאית. אפשר לנסות לפעול באמצעים מדיניים ולשכנע את קיסר רומא להחליף את הנציב הרומי במישהו אחר. צבאית, ליהודים אין סיכוי לעמוד מול אימפריה גדולה וחזקה כמו רומא.</p> <p>2. מרד ברומא רק יחמיר את מצבם של היהודים בא"י ויוביל לאסונות קשים יותר. לכן, עדיף לשמור על הקיים.</p> <p>3. רומא שולטת ביהודה וזה רצון האל :</p> <p>אגריפס השני המעיט בחשיבות מעשיו של פלורוס הנציב הרומאי וטען שאין לנסות להתנגד לרומא וגם אם היהודים שואפים לעצמאות הם לא יצליחו : "אלוקים איתם" = עם רומא "רומא שולטת פה, כי זה כנראה רצון האל ולכן אין לצאת נגד רצון האל.</p>

הסיבות שגישת הקנאים הצליחה למצוא "אוזן קשבת" אצל רבים בחברה היהודית

* **קל לשכנע אנשים כשהם במצב של תסכול ומצוקה כלכלית** : האידיאולוגיה הקיצונית המשיחית נתנה סוג של תקווה ואמונה שבואו של המשיח קרב וסופה של רומא ליפול.

* **חוסר האמונה במוסדות ההנהגה היהודית** – רבים מפשוטי העם אשר הצטרפו למרד עשו זאת משום שאיבדו את האמון במוסדות ההנהגה היהודית. ראו בהם מושחתים, משתפי פעולה עם הנציבים הרומאים. **לכן, כשהנהגה היהודית קראה להימנע ממרד ברומא, רבים בציבור היהודי כבר לא הקשיבו לה.**

* **הצטרפות של אנשים למרד מתוך פחד מ"הקנאים המשיחיים"** : חלק מהציבור היהודי הצטרף לגישת הקנאים ולמרד ברומא מתוך פחד (לאוו דווקא הסכמה עם הקנאים), שאם לא יעשו זאת "קבוצות הקנאים" ירצחו אותם. הקנאים הטילו טרור ורצחו כל מי שהעז לצאת נגדם.

* **כישלון של אגריפס המנהיג המתון לפעול להדחתו של הנציב הרומי פלורוס גרם לכך שרבים בציבור התייחסו מהפתרון המדיני מול רומא, והעדיפו להקשיב ל"קנאים המשיחיים" ...**

התגברות כוח השפעתם של "קבוצות הקנאים המשיחיים" הביאה לפרוץ המרד ברומא. (בשנת 66 לספירה)

תוצאות המרד וחורבן בית המקדש

לאחר חורבן הבית השני נוצרה בחברה היהודית אוירה של ייאוש ומשבר – תחושה כללית של העם שה' נטש את עמו. סכנת אובדן האמונה ואובדן התקווה להמשכיות. התבוסה לרומאים, ההרס ותקנות הכיבוש הקשות שהנהיגו הרומאים הכבידו מאד על הציבור היהודי.

חורבן בית המקדש היווה את המכה הגדולה ביותר שספג העם היהודי. בית המקדש היה עד החורבן המרכז הדתי, המשפטי והלאומי של הציבור היהודי. עם החורבן נעלם בבת אחת מרכז זה. היו לכך השלכות חברתיות, דתיות ומוסדיות.

התחומים עליהם השפיע החורבן -

א. התחום הדמוגרפי - דלדול דמוגרפי של האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל

בעקבות המרד התמעטה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל. כרבע מהאוכלוסייה היהודית בארץ ישראל נהרגה במרד, כאשר עיקר האבדות נגרמו בגליל ובאזור ירושלים. בנוסף לכך, שבויים רבים הוגלו ונמכרו לעבדות מחוץ לארץ ישראל. גם לאחר המרד, היהודים עדיין היוו רוב בארץ ישראל.

ב. התחום הכלכלי - חורבן כלכלי

שיתוק כלכלי - בגליל ובעיקר באזור יהודה וירושלים, נחרבו ערים ועיירות, והחקלאות נפגעה קשות עקב שריפת שדות ומטעים והרג או הגליית החקלאים במהלך דיכוי המרד.

הפקעת אדמות ומיסוי כבד - הרומאים הפקיעו אדמות מיהודים. חלק מהאדמות נמכרו מחדש ליהודים וחלק מהם נמכרו לבעלות זרה. היהודים נאלצו לחיות על אדמותיהם כאריסים מרוששים – נאלצו לשלם דמי אריסות כבדים ביבול או בכסף, מס קרקע כבד, מס גולגולת ועבודות כפייה. בנוסף, על כל יהודי האימפריה הרומאית הוטל תשלום "המס היהודי", מס של שתי דראכמות לטובת אחזקת מקדש יופיטר ברומא אשר החליף את תרומת מחצית השקל לבית המקדש בירושלים.

ג. התחום הרוחני - דתי חורבן בית המקדש

בית המקדש השני היווה במשך כ- 600 שנות קיומו (515 לפנה"ס – 70 לסה"נ) את המרכז הדתי והלאומי של העם היהודי בארץ ובעולם. לחורבן בית המקדש וחוסר היכולת לבצע את המצוות הקשורות בו היו השפעות על החברה היהודית, בכך חוסלה למעשה הנהגתו הדתית והמדינית של העם וכן בוטלה עבודת האלוהים כפי שהייתה מקובלת עד אז.

1. **אוירת ייאוש** - שריפת בית המקדש גרמה לתחושת אבל וייאוש, שכן התפיסה העממית הייתה שאלוהים יגן על ירושלים ועל בית המקדש, לא יניח לרומאים להחריםם ושהצבא הרומאי יובס בקרב על ירושלים. חורבן בית המקדש יצרה תחושה של נתק בין אלוהים לבין העם ושללא בית המקדש אין תכלית לקיום העם.

2. **ביטול עבודת הקודש בבית המקדש** - בעקבות חורבן בית המקדש, נפסקה העלייה לרגל לבית המקדש ובוטלה עבודת הקרבת הקורבנות לאלוהים, וכך הופסק כל הפולחן הדתי בבית המקדש, אשר עד אז נחשב לדבר העיקרי בדת היהודית. עקב כך נוצר חלל בפולחן הדתי וחוסר ידיעה כיצד להמשיך לקיים חיים יהודיים.

3. **התמוטטות מוסדות ההנהגה הדתית – הכהונה והסנהדרין** - חורבן בית המקדש הביא לפגיעה קשה בכוחה של שכבת הכהונה, אשר הנהיגה את העם, התפרנסה מעבודת המקדש ושאבה את כוחה משליטתה עליו. בנוסף, בוטל מוסד "הסנהדרין" שמקום מושבו היה בבית המקדש. העם היהודי נשאר ללא סמכות עליונה בענייני דת ומשפט.

4. **פגיעה במעמדה של ירושלים כמרכז דתי – לאומי** - חורבן ירושלים ובית המקדש גרמו לפגיעה קשה במעמדה של העיר כמרכז דתי – לאומי של העם היהודי כולו. נפסקה העלייה לרגל של יהודים ברחבי העולם אל העיר, תרומת "מחצית השקל" לבית המקדש הופסקה. ירושלים הפסיקה למלא תפקיד פעיל של מרכז דתי ולאומי והפכה רק לזיכרון היסטורי משותף של בני העם היהודי.

5. **התחום החברתי – היעלמות של מעמדות חברתיים**
חורבן בית המקדש הביא לפגיעה קשה בכוחה של שכבת הכהונה, אשר הנהיגה את העם, התפרנסה מעבודת המקדש ושאבה את כוחה משליטתה עליו. בלי בית המקדש, איבדה שכבת הכהונה גם את כוחה הכלכלי וגם את מעמדה כקבוצת הנהגה ומשרת הכהן הגדול בוטלה. החורבן הכלכלי שגרם המרד פגע במשפחות העשירות - עשירים רבים התרוששו והפכו לעניים. לעומת זאת, התחזקה השפעת חכמי הדת, "הפרושים", אשר שאבו את סמכותם מבקיאותם בתורה והפרשנות שנתנו לה.

בין ייאוש לבנייה - סיכום נפרד

לאומיות – תנועה לאומית מדגמה - איטליה

מצבה של איטליה לפני תהליך האיחוד ומטרות התנועה הלאומית

איטליה לא הייתה מדינה מאוחדת מאז נפילת האימפריה הרומית בעת העתיקה ועד המאה ה-19. היא הייתה מפוצלת לנסיכויות שחלקן נשלטו על-ידי שלטון זר, בעיקר אוסטרי וצרפתי, וכן מדינת האפיפיור. בנוסף לכך, הייתה איטליה מפוצלת מבחינה חברתית-כלכלית. הצפון היה עשיר ומתקדם, לעומת הדרום בו התקיימה חברה חקלאית וענייה ובכל אזור דיברו בשפה איטלקית שונה (ניבים שונים). לכן, **מטרת התנועה הלאומית** הייתה להשתחרר מהשלטון הזר ולאחד את איטליה.

מנהיגי הכוחות הפעילים במאבק

ג'וזפה מאציני (הוגה דעות) שייסד את תנועת "איטליה הצעירה" אשר מטרתה הייתה לסלק מאיטליה את הכיבוש הזר ולאחד אותה ליחידה מדינית עצמאית. מאציני שילב בהגותו ערכים הומניסטיים (מרכזיות האדם) וליבראליים (חשיבות חירות הפרט). הוא שאף להקים באיטליה רפובליקה.

ג'וזפה גריבלדי (איש צבא) שהיה איש צבא, לוחם חירות ומפקדן של "החולצות האדומות". הוא האמין שניתן לסלק את הכובש הזר רק באמצעות שימוש בכוח צבאי.

קאמילו קאבור (מדינאי) שהיה ראש ממשלת פיימונטה-סרדיניה, "המוח" מאחורי האיחוד. שאף לאחד את נסיכויות איטליה למדינה מלוכנית גדולה ומגובשת. האמין שלא ניתן לאחד את איטליה ללא עזרת מעצמות אירופה, לכן יצר שיתוף פעולה עם צרפת.

השלבים העיקריים במאבק התנועה הלאומית האיטלקית

שלב ההיערכות: האיטלקים החלו במאבקם לאיחוד איטליה ונגד השלטון הזר בהקמת אגודות מחתרניות, למשל: "אגודת הקרבונרי" (שורפי הפחמים) ב-1810. האגודה כללה אנשי השכלה (סופרים, משוררים, מרצים וסטודנטים) מהמעמד הבינוני ששאפו לאחד את איטליה ולהקים מדינה עצמאית. אגודת הקרבונרי ביצעה מעשי אלימות כנגד השלטון הזר ויזמה מרידות בנסיכויות איטליה, שנכשלו. בנוסף לכך, טופחה התודעה הלאומית באמצעות שירים, סיפורים והיסטוריה משותפת במטרה להנחיל לעם האיטלקי את אהבת הארץ והמולדת ולעורר רגשות לאומיים.

שלב ההרחבה: ב-1831 הקים מאציני את תנועת "איטליה הצעירה", תנועה לאומית איטלקית שפעלה לשחרור איטליה מהשלטון הזר ואיחוד נסיכויות איטליה תחת שלטון אחד, ליבראלי ודמוקרטי. מאציני ומשכילים אחרים הבינו שלצורך הצלחת המאבק הלאומי הם חייבים לגייס את ההמונים לצדם. התנועה גייסה לשורותיה צעירים איטלקיים רבים שהושפעו מרעיונות אלו. לקראת אמצע המאה ה-19 גברה התסיסה הלאומית באיטליה וכוחה וגודלה של תנועת "איטליה הצעירה" גברו.

שלב המאבק העממי: בשנת 1848, כאשר שטף גל של מהפכות לאומיות את אירופה ב"אביב העמים", ניסו האיטלקים למרוד בעצמם בשלטון הזר ולהשיג עצמאות. למרות ההצלחות בתחילת המהפכות, נחלו המורדים כישלון חרוץ ובכל רחבי איטליה חזרו השליטים הקודמים לשלטון, למעט פיימונטה-סרדיניה ששארה עצמאית. כישלון המרידות הללו הביא להתגברות התסיסה הלאומית באיטליה ולהגברת המאבק.

שלב המאבק המדיני-צבאי: המאבק העממי לאיחוד איטליה נכשל באירועי "אביב העמים" ואת תפקיד הנהגת המרד לקחה ממלכת פיימונטה-סרדיניה בראשות קאבור ראש הממשלה. קאבור הבין שכדי להגשים את איחוד איטליה יש צורך לנקוט בצעדים דיפלומטיים (הקשורים במדיניות החוץ). בשלב הראשון הוא כרת ברית עם צרפת, כנגד אוסטריה (ששלטה בצפון איטליה). נסיכות פיימונטה-סרדיניה יצאה בעזרת צרפת למלחמה נגד אוסטריה, וסילקה את אוסטריה משטחי צפון איטליה. קאבור גם דאג לפתח את הכלכלה והצבא במדינתו. הוא שאף להקים מדינה מאוחדת בעלת אופי מלוכני. בדרום איטליה, הוביל את המאבק גריבלדי, בשנת 1860 יצא בראש 1000 מתנדבים לכבוש את נאפולי. השטח אוחד יחד עם הצפון. איטליה הוכרזה כמדינה עצמאית ב-1861. מלך פיימונטה-סרדיניה, ויטוריו-עמנואל השני הוכתר כמלך איטליה כולה. ב-1870 הושלם תהליך איחודה של איטליה, רומא שוחררה והוכרזה כבירתה של איטליה המאוחדת והעצמאית.

תוצאות המאבק הלאומי האיטלקי: הקמת מדינה איטלקית עצמאית – בשנת 1861 איטליה הוכרזה כמדינה עצמאית ומלך פיימונטה-סרדיניה הוכרז כמלך איטליה כולה. בשנת 1870 הושלם איחוד איטליה עם הצטרפותה של רומא. חשוב לזכור כי למרות שהמאבק לאיחוד איטליה החל מ"למטה" בידי התנועות הלאומיות, הרי שבסופו של דבר אוחדה איטליה מ"למעלה" בידי שליטי פיימונטה-

סרדיניה. חיזוק הלאומיות האיטלקית – המדינה החדשה פעלה לחיזוק רגש האחדות (תודעה לאומית), יצירת תרבות אחת, באמצעות הוראת האיטלקית כשפה משותפת אחידה, טיפוח אהבת המולדת באמצעות חינוך, ספרות ואמנות. מתיחות בין האפיפיור לשלטון האיטלקי – לאחר איחודה של איטליה המשיכו לשרור יחסים מתוחים בין האפיפיור לשלטון המדינה. האפיפיור קרא למאמיניו שלא ליטול חלק במערכת הפוליטית האיטלקית.

גורמים מסייעים וגורמים מעכבים באיחוד איטליה :

גורמים מסייעים :	גורמים מעכבים :
כוחה של פיימונטה-סרדיניה – ממלכת פיימונטה-סרדיניה הובילה את מאמצי האיחוד. ראש הממשלה של הממלכה, קאבור, הבין שממלכתו יכולה להפוך לגורם חשוב באיטליה המאוחדת. פיימונטה-סרדיניה השתמשה בצבאה ובכוחה הכלכלי כדי לקדם את איחודה של איטליה.	פערים חברתיים, כלכליים ותרבותיים – הצפון היה עשיר ומתקדם יותר, לעומת הדרום בו התקיימה חברה חקלאית וענייה. פיצול וחוסר אחידות תרבותי – באיטליה לא הייתה שפה אחידה ובכל אזור דיברו בשפה איטלקית שונה (ניבים שונים).
הסיוע של צרפת – צרפת סייעה לממלכת פיימונטה במלחמתה עם אוסטריה וסילוק האוסטרים ממרבית שטחי צפון איטליה וכך התאפשר איחוד הצפון.	התנגדותה של אוסטריה – אוסטריה הייתה הכובש המרכזי באיטליה והיא התנגדה בכוח לכל ניסיון לאיחוד איטליה ולשחרורה משלטונה.
תרומתו של גריבלדי – גריבלדי היה אחד מהמנהיגים הבולטים של התנועה הלאומית האיטלקית ותרומתו העיקרית הייתה בשחרור דרום איטליה, באמצעות צבא מתנדבים שסייע בשחרור מהשלטון הזר.	התנגדות האפיפיור – האפיפיור חשש לפגיעה במעמדו הכלכלי והמדיני והתנגד לתנועה הלאומית בשל אופייה החילוני.

קווי הדמיון והשוני בין מאבק התנועה הלאומית האיטלקית לבין דפוסי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה :

מטרות	תנועות לאומיות באירופה	התנועה הלאומית האיטלקית
מטרות	התנועות הלאומיות פעלו לסילוק השלטון הזר מאדמות המולדת של הלאום והקמת מדינה עצמאית.	התנועה הלאומית האיטלקית פעלה גם היא לסלק את השלטון הזר, במיוחד את האוסטרים בצפון ולאחד את איטליה.
מנהיגים	בראש התנועות הלאומיות עמדו מנהיגים מודרניים וכריזמטיים שהאמינו בכוחם לשנות את המציאות, תוך גיוס ההמונים למאבק הלאומי.	המנהיגים הלאומיים באיטליה, מאציני, גריבלדי וקאבור, היו מנהיגים מודרניים וכריזמטיים שפעלו בשיטות שונות לשנות את המציאות כדי להגיע לעצמאות.
דרך הפעולה	התנועות הלאומיות פעלו בשתי דרכים מרכזיות : חיזוק התודעה הלאומית ופעילות פוליטית וצבאית.	באיטליה התנועה הלאומית פעלה בשתי דרכים מרכזיות : לחיזוק התודעה הלאומית פעלה "איטליה הצעירה" ובדרך פוליטית וצבאית נקטה ממלכת פיימונטה-סרדיניה בצפון וגריבלדי בדרום.

עיקרי תפיסתו הציונית מדינית של הרצל כפי שהיא באה לידי ביטוי בספרו מדינת היהודים

הספר "מדינת היהודים" מתחלק לשני חלקים עיקריים :

- בחלק הראשון של הספר ניתח הרצל את בעיית העם היהודי בגולה
- בחלק השני של הספר הציע הרצל את הפתרון המדיני לאומי לבעיה זו .

חלק ראשון - בעיית העם היהודי :

הרצל חשב שבעיית העם היהודי בגולה היא בעיית קיום פיזי : האנטישמיות על כל גווניה – צורותיה. ואין סיכוי להמשך של חיים יהודיים בגולה . היהודים חייבים לעזוב את הגולה ולהתרכז בארץ משלהם = מדינה . היהודי הוא עם ללא טריטוריה (שטח) עם נרדף שחייב פתרון מדיני לאומי .

היהודים סובלים מאנטישמיות חברתית במערב אירופה - במערב אירופה קיימת אומנם אמנסיפציה חוקית אבל בפועל החברה ממשיכה להפלות את היהודי ולהסית נגדו באמצעות העיתונות וארגונים ומפלגות אנטישמיות.

ואנטישמיות ממשלתית במזרח אירופה . - אפליה חוקית מתמשכת , מרדיפות מטעם השלטון ומעשי פוגרומים (פרעות) המקבלים עידוד מהשלטונות .

מסקנתו של הרצל היתה : אין לאנטישמיות תרופה וחיינו של העם היהודי בסכנה קיומית אם ימשיך לחיות בגולה . בכל מקום היהודי מרגיש דחוי , זר ומותקף .

הרצל שלל את הפתרונות שהציעו יהודים לבעיית האנטישמיות :

פתרון ההתבוללות שהציעו יהודים משתלבים הוא פתרון שיכול לעזור רק ליחידים אבל לא לכל העם היהודי . האמנסיפציה נכשלה ברמה החברתית . עמי אירופה ממשיכים לראות ביהודי זר , שובר את האחדות הלאומית במדינתם ולכן לא תמיד הם מכבדים את האמנסיפציה ומממשים אותה ביחס ליהודים.

פתרון ההגירה גם הוא נפסל על ידי הרצל מאחר שבכל מקום שאליו מגיעים יהודים בריכוזים גבוהים נוצרת אנטישמיות . היהודים בהגירה שלהם לארצות חדשות רק מפיצים את האנטישמיות למקומות נוספים בעולם . לאן שלא יברח היהודי האנטישמיות תבוא אחריו .

חלק שני של הספר - הפיתרון שהציע הרצל :

הרצל טען שהפיתרון חייב להיות **פתרון לאומי** : היהודים הם עם ללא טריטוריה והם חייבים לעזוב את הגולה ולהתרכז במדינה משלהם . הרצל האמין ש**את המדינה יש להקים באישור בינלאומי** = אישור של המעצמות המכיר ביהודים כעם ובזכות שלהם למדינה עצמאית = צרטר .

הקונגרס הציוני הראשון- מטרות כינוס הקונגרס

לאחר פרסום ספרו מדינת היהודים , חיפש הרצל דרכים לשווק את רעיון הקמת המדינה ליהודים בדרכים נוספות (מלבד כתיבת הספר שתורגם לשפות שונות ...) . אחת מהדרכים הייתה כינוסו של הקונגרס הציוני : ועידה של חברים ציונים וכן אישי ציבור חשובים מקרב היהודים ומקרב הלא יהודים . עיתונאים ומדינאים .

הקונגרס נועד להשיג מספר מטרות :

- א. פרסום הרעיון הציוני וגיוס תמיכה מוסרית / מדינית וחומרית (כלכלית) מצד יהודים ומצד לא יהודים ברעיון לפיו : מגיע לעם הנרדף מדינה משלו . לכן לקונגרס זה הזמין הרצל עיתונאים זרים , אישי ציבור ומדינאים ולא רק יהודים . הפרסום יוביל לשני דברים חשובים - להשגת צרטר כך לפחות קיווה הרצל, ולהרחבת התמיכה של העם היהודי ברעיון הציוני .
- ב. בחירת הנהגה הציונית והקמת מוסדות לתנועה הציונית – הרצל הבין שחייבים לבחור הנהגה ולהקים מוסדות מסודרים לציונים על מנת שרעיון הקמת המדינה יוכל להתחיל ולפעול . ההנהגה תוכל לייצג את הציונים בפני המעצמות להשגת הצרטר . והמוסדות הציוניים יקבלו את ההחלטות החשובות בעניין הציונים .

- ג. גיוס כספים על מנת לממן את רעיון הקמת המדינה ליהודים – הרצל קיווה לגייס לא רק תמיכה מוסרית ברעיון לפיו מגיע ליהודים מדינה משלהם, אלא גם לגייס כסף – מימון לרעיון הציוני.
- ד. קביעת תוכנית עבודה – קביעת מצע רעיוני שעל פיו תוכל לפעול בהמשך התנועה הציונית: לקבוע מה התנועה הציונית רוצה להשיג וכיצד תפעל: קביעת מטרה לתנועה הציונית וקביעת דרכים להשגתה של מטרה זו.

תוכנית באזל - מטרה ואמצעים

בקונגרס הציוני הראשון – באזל 1897, התקבלה תוכנית באזל שהיא למעשה: המצע הרעיוני של התנועה הציונית. מצע הקובע את המטרה העיקרית של התנועה הציונית ואת האמצעים / דרכים להשגת מטרה זו.

על פי תוכנית באזל מטרת התנועה הציונית היא:

"הציונות שואפת להקים בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל מובטח לפי משפט העמים".

כלומר: הציונים שואפים להקים בית מולדת בארץ ישראל בלבד ובאישור של המעצמות = אישור בינלאומי = צטר.

הציונים נמנעו באופן מכוון מלנקוב במונח מדינה. הם השתמשו במילה מעורפלת: בית מולדת על מנת שלא לעורר את הזעם של האימפריה העות'מנית על הישוב היהודי בא"י. (העות'מנים שלטו באותה התקופה על א"י).

הצהרה גלויה על רצון של הציונים בהקמת מדינה הייתה מביאה להגברת ההתנגדות של התורכים לעליית יהודים ארצה, ומקשה על הציונים להשיג צטר.

כמו כן, הרצל רצה לגייס את תמיכת העשירים היהודים. הוא ידע שהצהרה גלויה של הציונים בהקמת מדינה עלולה לסבך את היהודים במערב אירופה ולסכן את מעמדם המדיני (עלולים לחשוד בהם בנאמנות כפולה "ולקחת מהם את האמנסיפציה) לכן היה עדיף להשתמש במונח מעורפל ולא ברור כמו "בית מולדת".

האמצעים / הדרכים להשגת מטרה זו:

- א. פיתוח ויישוב א"י בעובדי אדמה, בעלי מלאכה ותעשייה. (הזרם המעשי)
- ב. ארגון יהדות העולם על מנת לגבש את העם היהודי
- ג. הגברת הרגש הלאומי של היהודים בגולה ע"י חינוך יהודי ציוני. (הזרם הרוחני)
- ד. פעולות דיפלומטיות מדיניות להשגת הצטר – כתב הרשאה בינלאומי המכיר ביהודים כעם ובזכותם למדינה משלהם. (הזרם המדיני)

בקונגרס באזל היו נציגים מזרמים שונים בתוך התנועה הציונית: בהם ציונים מעשיים, ציונים רוחניים וציונים מדיניים. תוכנית באזל כפי שהתקבלה הייתה למעשה פשרה בין הזרמים השונים.

המסגרות / המוסדות הארגוניים שעל הקמתם הוחלט בקונגרס הציוני הראשון ובקונגרסים הבאים

המוסדות המרכזיים מתחלקים לשלושה סוגים:

מוסדות פוליטיים
מוסדות כלכליים
ומוסדות תתיישובתיים.

המוסדות הפוליטיים:

- א. **הקונגרס הציוני:** זהו מעין בית המחוקקים של ההסתדרות הציונית העולמית. עד 1901 הקונגרס התכנס כל שנה ולאחר מכן כל שנתיים. נציגי הקונגרס נבחרו ע"י חברי התנועה הציונית העולמית. הקונגרס שימש כגוף מחוקק עליון של התנועה הציונית. הקונגרס קבע את התקציב של התנועה הציונית, ואת מדיניות התנועה הציונית.
- ב. **הועד הפועל הציוני** – זוהי מעין ממשלה של ההסתדרות הציונית העולמית. הועד הפועל הציוני נבחר מתוך הקונגרס הציוני ובראשו עמד הנשיא. הרצל נבחר לשמש בתפקיד הנשיא (כל פעם מחדש) עד למותו. גוף זה היה אחראי לביצוע החלטות הקונגרס. אחראי לביצוע הפעולות השוטפות של ההסתדרות הציונית העולמית.

המוסדות הכלכליים :

בנק אוצר התיישבות היהודים ומאוחר יותר הוחלט על הקמת סניף של הבנק הציוני ביפו -

בנק אפ"ק - בנק אנגלו פלסטינה . הבנק ישב ביפו ושימש לניהול הפעולות הכלכליות של הסתדרות הציונים בארץ. זה היה המוסד הכספי העליון של התנועה הציונית .

מוסד התיישבותי

קרן קיימת לישראל = קק"ל . חשיבותה של קק"ל הייתה באיסוף תרומות למען רכישת קרקעות בא"י והכשרתם של קרקעות אלה להתיישבות של יהודים בעתיד .

חשיבותו של הקונגרס הציוני הראשון באזל 1897 והישגי הקונגרס

בקונגרס באזל הושגו למעשה כל המטרות שאליהם חתר הרצל ובדבריו של הרצל : "באזל ייסדתי את מדינת היהודים כלומר :

א. הרעיון הציוני זכה לפרסום בעולם היהודי ובעולם הלא יהודי. הודות לעובדה שזומנו אישים נכבדים מכל העולם , עיתונאים , והקונגרס הפך למעין "מסיבה חגיגית " של התנועה הציונית בקונגרס נישאו נאומים חשובים ע"י הרצל ונורדאו שהציגו את בעיית העם היהודי הנרדף באירופה ואת הצורך במדינה משלו. הנאומים נישאו בפני אנשים רבים , עיתונאים וכך זכה הקונגרס לסיקור נרחב ולפרסום . הפרסום בסופו של דבר תרם לגיוס תמיכה ברעיון הציוני בקרב יהודים ובקרב לא יהודים . הפרסום הכשיר את הדרך לפעילות המדינית דיפלומטית של הרצל בהמשך להשגת הצ'רטר .

ב. בקונגרס הציוני הראשון נקבעה תוכנית באזל - נקבע מצע רעיוני של התנועה הציונית . התנועה החליטה על מטרתה העיקרית ועל הדרכים להשגתה של מטרה זו

ג. בקונגרס הציוני הראשון נבחרה הנהגה , הוקמו מוסדות פוליטיים והציונות הפכה לתנועה המגובשת ומאורגנת במוסדות ומנהיגים .

ההסתדרות הציונית העולמית הפכה לנציגה הרשמית של הלאומיות היהודית . הוחלט על הקמת בית המחוקקים היהודי ציוני : הקונגרס , וכן על הקמת הממשלה הציונית : הועד הפועל הציוני . כך אנו רואים סימנים של "מדינה בדרך " . כך יכול היה הרצל בהמשך לנהל מו"מ להשגת צ'רטר בשם של הציונים . הנהגה זו ייצגה את הציונים בפני המעצמות בניסיונות להשגת הצ'רטר , וכן הובילה בפועל את המדיניות של הציונים בא"י ובגולה .

הפעילות המדינית דיפלומטית של הרצל להשגת הצטר -

גרמניה	האימפריה העות'מאנית	בריטניה
<p>למה פנה?</p> <p>הרצל פנה לקיסר גרמניה מאחר וגרמניה הייתה מדינה אירופאית חשובה ובעלת קשרים מדיניים טובים עם השלטון העות'מאני ולכן קיווה הרצל לנצל קשרים אלו לטובת הציונים : הרצל חשב שהקיסר הגרמני יצליח לשכנע את התורכים לאפשר ליהודים צטר על א"י -זיכיון התיישבות יהודית בא"י .</p>	<p>"בעל הבית " - הסולטן התורכי ששלט על א"י</p>	<p>הרצל זומן לדיוני הועדה הפרלמנטרית בבריטניה שדנה בבעיה שהטרידה מאוד את הבריטים באותה התקופה : בעיית המהגרים הפליטים לבריטניה . בריטניה נחשבה למעצמה עולה , מעצמה שעתידה לכבוש את ארץ ישראל ויש לה שטחים בסמוך לא"י . כך קיווה הרצל לזכות בצטר על שטחים ליד א"י ולקשור קשרים עם מעצמה שאולי תחליף את התורכים בא"י בעתיד</p>
<p>מה הציע ?</p> <p>הרצל ניסה לשכנע את הקיסר לתמוך בציונים : הוא אמר לקיסר גרמניה שהקמת מדינה יהודית תביא לכך שהיהודים, בעיקר המהפכנים יצאו מגרמניה כמו כן המדינה שתקום תהייה בחסותה של גרמניה ותפיץ את התרבות שלה, וכך יתחזק מעמדה של גרמניה באזור. א"י תתפתח כלכלית הודות ליהודים .</p>	<p>הרצל הבטיח שהאימפריה העות'מאנית תצא ברווח מכך : העשירים היהודים ימחקו את חובותיה הכלכליים הגדולים וכן היהודים יפתחו את ארץ ישראל כלכלית ותרבותית .</p>	<p>הרצל נימק את הצעתו בדיוני הועדה הפרלמנטרית שאליה הוזמן בכך שבריטניה תרוויח ממנו צטר ליהודים : היא תיפטר מבעיית ההגירה של פליטים יהודים המציפים אותה .</p>
<p>תוצאות השיחות</p> <p>השיחות עם גרמניה נכשלו : הקיסר הגרמני אומנם גילה עניין ותמיכה מסוימת בהצעת הרצל אבל יועציו שכנעו אותו לוותר על ההצעה -הם חששו שהתורכים יפרשו את הניסיונות של הגרמנים לתווך עם הציונים בצורה מוטעית, ויחשדו בכוונותיה של גרמניה ומעבר לכך הסולטן התורכי לא רצה בכלל לדון על א"י .</p>	<p>השיחות עם התורכים נכשלו משתי סיבות עיקריות : א.הרצל לא הצליח לגייס את סכומי הכסף שהבטיח לכיסוי חובותיה של האימפריה העות'מאנית.העשירים היהודים סירבו לשתף עמו פעולה בעניין זה . ב. הסולטן התורכי סרב לדון על א"י . היא קדושה גם להם כמוסלמים והיא חשובה להם גם בהיבט המדיני אבל , הסולטן הסכים להתיישבות יהודית מפוזרת ברחבי האימפריה העות'מאנית , רק לא בארץ ישראל . הרצל שרצה בהתיישבות לאומית מרוכזת בא"י – דחה כמובן את הצעת הסולטן</p>	<p>השיחות נכשלו : הצעת קפריסין נפלה בשל התנגדות המקומיים, ואילו הצעת אל עריש נפלה אף היא בשל בעיות טכניות גיאוגרפיות - בעיית מים, וכן התנגדות של התושבים המצרים לרעיון הבאת יהודים לאדמתם ... עם כישלון תוכנית קפריסין ותוכנית אל עריש הציעו הבריטים להרצל את הצעת אוגנדה ... עליה התפתח בהמשך ויכוח חמור וסוער בין הציונים ...</p>

הצעת אוגנדה – הקונגרס הציוני השישי והנימוקים בעד התוכנית ונגד התוכנית

בשנת 1903 הביא הרצל לדיון והצבעה בקונגרס הציוני השישי את הצעת אוגנדה .

הצעת אוגנדה = הצעה של שר המושבות הבריטי – צ'מברלין לפיה תורשה התיישבות יהודית אוטונומית (אוטונומיה – שלטון עצמי מוגבל) באוגנדה שבמזרח אפריקה בחסות בריטניה .

יש להדגיש שהרצל כשקיבל לראשונה את ההצעה מפי שר המושבות הבריטי , דחה אותה , מאחר והציונים רצו בבית לאומי בארץ ישראל בלבד או בשטח שקרוב אליה... אבל באותה שנה = 1903 פרצו ברוסיה פרעות = מעשי פוגרומים ביהודים -פוגרום קישנוב , והרצל ראה בהצעה הבריטית להתיישבות יהודית אוטונומית באוגנדה פתרון זמני לבעיית הנרדפים היהודים שברוסיה . לכן , הביא הרצל את ההצעה לדיון והצבעה בקונגרס השישי .

ההצבעה בקונגרס הייתה על ההחלטה הבאה : שיגור משלחת לאוגנדה שתבחן האם השטח שמיועד להתיישבות האוטונומית היהודית מתאים / ראוי לציונים במטרה לבחון את ההצעה הבריטית .

בקונגרס זה התפתח ויכוח סוער וקשה בין תומכי הצעת אוגנדה לבין מתנגדי הצעת אוגנדה . הקונגרס זכה לכינוי "קונגרס הבוכים " – וזאת בשל הכעס, האכזבה והבכי של מתנגדי תוכנית אוגנדה.

התומכים נמנו בעיקר על הזרם המדיני וחלק מהציונים הדתיים (המזרחי) ואילו המתנגדים נמנו בעיקר על חובבי ציון , הזרם המעשי (יוצאי רוסיה בעיקר) וחלק מהדתיים (המזרחי)

נגד	בעד
<p>א. אין ציונות בלי ציון – התחייה הלאומית של העם היהודי יכולה להתקיים רק בארץ הקודש . רק בציון יהודים לא ירצו ללכת לארץ שאין לעם היהודי שום קשר דתי או היסטורי אליה . א"י היא הארץ היחידה שתמשוך אליה את היהודים בהמוניהם . לאוגנדה אין ערך דתי או היסטורי עבור העם היהודי .</p> <p>ב. קבלת תוכנית אוגנדה היא בגידה בתוכנית באזל – בתוכנית באזל שהתקבלה בקונגרס הציוני הראשון נקבעה המטרה של הציונים לפיה : יש להקים את בית המולדת היהודי אך ורק בארץ ישראל ולכן טענו מתנגדי התוכנית שהרצל וחבריו בוגדים בתוכנית באזל = בוגדים במצע הרעיוני שעליו סוכם בקונגרס הציוני הראשון. אסור לדון בשום תוכנית התיישבות שאיננה ארץ ישראל .</p> <p>ג. מטרתה העיקרית של התנועה הציונית היא לא הצלת יהודים בודדים אלא : הקמת בית לאומי בארץ ישראל . אסור לבזבז משאבים (זמן , כסף , ארגון) בהתיישבות באוגנדה . יש להמשיך ולהשקיע את המשאבים ואת המו"מ המדיני רק על ארץ ישראל . פתרון זמני יהפוך לבסוף לפתרון קבע לכן אסור להתייאש וצריך להמשיך ולפעול להשגת א"י .</p>	<p>א. הרצל טען שיש לתמוך בהצעה הבריטית מאחר ומדובר בהישג עצום : לראשונה מעצמה חשובה כמו בריטניה , מכירה ביהודים כעם ובזכותם לשלטון עצמי . בזכותם לחיי חופש וחירות לאומית . יש כאן הכרה בתנועה הציונית ובעם היהודי ולכן אסור לדחות את ההצעה הבריטית .</p> <p>ב. יש הכרח בפתרון מיידי לבעיית היהודים הנרדפים ברוסיה . לאור העובדה שברוסיה מתרחשים מעשי פוגרומים נוראיים (פוגרום קישנוב) בהם נרצחים ונשדדים יהודים יש הכרח להקים ליהודים מדינה . אוגנדה תשמש מקלט זמני בלבד . מקלט לילה עד שנוכל להשיג בעתיד את ארץ ישראל .</p> <p>אוגנדה תהייה פרוזדור לציון : באוגנדה נוכל להכשיר בינתיים את היהודים לקראת המדינה שבדרך . המדינה שתקום בעתיד בא"י . בינתיים נציל את הנרדפים ונרכוש נרכוש ניסיון מדיני .</p> <p>ג. ציונות בלי ציון עדיפה על פני ציון בלי ציונות : המו"מ על א"י נתקע . אין אפשרות להשיג כרגע את א"י והעם היהודי סובל בגולה . ולכן יש לקבל את הצעת אוגנדה ולממש את הרעיון הציוני לפיו היהודים יוכלו לזכות בטריטוריה משלהם ולנהל חיי חופש ותחייה לאומית .</p> <p>ד. השהות בגולה עלולה להביא לא רק למחיקה פיזית של העם היהודי אלא גם להתבוללות ולכן חייבים להתרכז במדינה משלנו גם אם היא לא ארץ קודשנו . לפחות כפתרון זמני (תנועת המזרחי- הרב ריינס)</p>

סיום פרשת אוגנדה :

רוב חברי הקונגרס הצביעו בעד תוכנית אוגנדה - בעד שיגור משלחת ציונית למקום על מנת לבחון בפועל את ההצעה הבריטית . ציוני רוסיה שהתנגדו להצעה מחו על כך נמרצות בפני הרצל ואיימו לעזוב את התנועה הציונית ולהקים תנועה חדשה . הרצל הבטיח להם שהוא לא שכח את א"י ... המשלחת שנשלחה לחקור את תנאי ההצעה חזרה עם דו"ח שלילי ולכן ההצעה בסופו של דבר נכשלה .

כשנה מאוחר יותר מת הרצל . ובקונגרס שנערך לאחר מותו , בשנת 1905 , התקבלה החלטה שלא ידונו יותר על הצעות התיישבות מלבד א"י . להיצמד לתוכנית באזל בלבד .

ההישגים של הרצל -

במישור הארגוני :

- הקמת ההסתדרות הציונית העולמית ובניית הבסיס למוסדות של ההסתדרות הציונית ובראשם : הקונגרס והועד הפועל.
- הפך את הרעיון הציוני מחלום לפתרון מעשי - הרצל הצליח לעורר המוני יהודים ממזרח אירופה וממערבה להצטרף לשורות התנועה הציונית .

במישור הדיפלומטי מדיני :

- התנועה הציונית הוכרה כתנועה בינלאומית שמייצגת את בני העם היהודי - למרות האכזבות במישור המדיני וחוסר ההצלחה להשיג את הצטרף על א"י היהודים הוכרו כאומה כעם .

- פרסום הרעיון הציוני לא רק בקרב יהודים אלא גם בקרב מדינאים בעולם כולו .

במישור הרעיוני אידיאולוגי - העמקת התודעה הלאומית היהודית באמצעות פרסומיו וספריו – בעיקר ספריו מדינת היהודים ואלטנוילנד .

הקשיים והכשלונות :

- לא הצליח לגייס את בעלי ההון היהודים שיעמדו לצידו – הם חשבו את רעיונותיו למטורפים ובלתי ניתנים להגשמה
- הפעילות המדינית להשגת הצ'רטר לא הייתה מספקת, וגרמה כמעט לפילוג בתוך התנועה הציונית - קונגרס אוגנדה
- הרצל נתקל בביקורת מצד גורמים שונים בתוך העם היהודי : ביקורת בתוך התנועה הציונית מצד תומכי הציונות הרוחנית , תומכי הציונות המעשית וביקורת מצד יהודים שהתנגדו לתנועה הציונית (מצד היהודים המשתלבים , מצד האורתודוקסים ...)

להרצל היו מתנגדים רבים בקרב העם – מתבוללים ומצד שני האורתודוקסים

מתבוללים	אורתודוקסים
ראו ברעיונות של הרצל מטורפים ובלתי ניתנים להגשמה אך הם בעיקר חששו שהרעיון להקים מדינה ליהודים והקריאה לפתרון לאומי ציוני רק תפגע במעמדם החוקי במדינות אירופה . הם חששו שנאמנותם למדינה בה הם מתגוררים תועמד בסימן שאלה , שיחשדו בהם בנאמנות כפולה ושעלולים בשל כך לקחת מהם את האמנסיפציה או חמור מכך לגרש אותם מארצם . המתבוללים המשיכו לראות בהשתלבות את הפתרון הטוב ביותר ואילו את הציונות ראו כפתרון המזיק לאינטרסים של בני העם היהודי , מזיק למגמת ההשתלבות שבה הם דגלו .	התנגדו להרצל ולציונים ברמה העקרונית הדתית בה האמינו לפיה יש לחכות לגאולה ניסית , לבואו של המשיח ולא לעשות שום דבר שידחק את הקץ . לא לפעול לגאולה טבעית . עם ישראל נמצא בגולה כעונש אלוהי ועד שהאל יתרצה וישלח את המשיח לגאול את העם היהודי מהגלות אסור לפעול להקמת מדינה . רבנים ואורתודוקסים קיצונים ראו בהרצל "משיח שקר" שחותר נגד האמונה הניסית ורוצה לקדם את הקץ-דבר שאסור על פי ההלכה . הציונות מבחינתם הייתה חטא . האורתודוקסים טענו שהציונות לא רק שהיא חטא על פי ההלכה היהודית היא גם מסכנת את מעמדם המדיני של היהודים באירופה .

הפעילות הציונית בא"י בשנים 1881-1914 (עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה) :

עליות ראשונה ושנייה

הסיבות לעליה לא"י עד מלחמת העולם הראשונה (1881-1914)

1. **התגברות האנטישמיות והמצוקה הכלכלית במזרח אירופה = רוסיה , ורומניה :** ברוסיה ורומניה הונהגה מדיניות אנטישמית ממשלתית שהפלתה ופגעה בחי היהודים בכל תחומי החיים. ברוסיה פרצו בעידודם של השלטונות מספר מעשי פוגרומים. בין הפוגרומים היה **פוגרום "סופות בנגב"**, כתוצאה מפוגרום זה שנמשך שלוש שנים בהפוגות (1881-1884) נפגעו יהודים רבים ורכושם דבר שדחף יהודים רבים לרצות לעזוב את המדינה = להגר מרוסיה. גל עלייה נוסף לא"י היה בעקבות פוגרום נוסף שפרץ ברוסיה נגד הקהילה היהודית בעיר **קישנוב** בשנת 1903. בפוגרום זה נרצחו יהודים רבים והפעם הסיבה לפוגרום הייתה עלילת דם בה הואשמו היהודים. גלי הפוגרומים והחקיקה המפלה לרעה ברוסיה וברומניה הביאו יהודים רבים להחלטה לעזוב את רוסיה. מיעוט מביניהם בחר לעלות לא"י. (הרוב בחר להגר לארה"ב "ארץ כל האפשרויות").
2. **"הקול קורא" של המורה יוסף ויתקין – ויתקין , מחנך שעלה לא"י והתיישב בכפר תבור פרסם** כרוז/מכתב שבו הוא קרא לצעירים יהודים ובעלי משפחות יהודיות לעלות לא"י וליישב אותה. בהשפעת קריאתו וקריאת "ציונים מעשיים" אחרים עלו ארצה צעירים יהודים. הרצון לעלות ארצה היה מעין דרך להוכיח שיישוב א"י הוא חשוב ביותר גם אם לא משיגים עדיין את הצ'רטר.
3. **מניע אידיאולוגי סוציאליסטי :** חלק מהעולים שעלו בעלייה השנייה הגיעו ארצה מתוך רצון לא רק להקים בא"י את המדינה היהודית אלא גם ליצור בא"י חברה סוציאליסטית : חברה שיתופית , צודקת ושוויונית. צעירים אלו הושפעו מהרעיון הסוציאליסטי ברוסיה, ולאחר כישלון המהפכה ברוסיה ניסו להגשים את רעיונותיהם בא"י.

מאפייני העולים ומטרותיהם

קריטריון	עליה ראשונה	עליה שנייה
תקופת העלייה	1882-1903	1903-1914
היקף העלייה	כ – 55 אלף עולים בשתי העליות	
ארצה	רוסיה , רומניה ומיעוט מתימן	
ארצות המוצא של העולים	רוסיה , רומניה ומיעוט מתימן	
מי עליה ?	משפחות , מעמד בינוני נמוך , מסורתיים	צעירים , רווקים סוציאליסטים וחילונים
צורת התיישבות	<ul style="list-style-type: none"> ביישובים העירוניים החלוצים הקימו את המושבה . 	התיישבות החקלאית שהפכה אחר כך ל"קבוצה"
מטרות העולים	<ul style="list-style-type: none"> ליצור בא"י "יהודי חדש" השונה "מהיהודי הגלותי" היהודי החדש - יהודי יצרני , עובד אדמה , יהודי חלוץ. רצון להקים לעם היהודי את המדינה בא"י .לחדש את העצמאות של עם ישראל בארץ ישראל . רצון להחיות את השפה העברית והתרבות הלאומית הציונית. להפוך את העברית "משפה מתה" (שפה שלא דיברו בה בחיי היום יום אלא רק בתפילות ובלימוד תורה) לשפה חיה לשפת הלאום היהודי . 	<ul style="list-style-type: none"> רצון להקים לעם היהודי את המדינה בא"י .לחדש את העצמאות של עם ישראל בארץ ישראל . אנשי העלייה השנייה האמינו גם במטרות חברתיות סוציאליסטיות כמו : הקמת חברה שוויונית , שיתופית וצודקת .שבה אין מנצלים ומנוצלים . רצון לכבוש את העבודה והשמירה בא"י = שמירה ועבודה עברית .העברת העבודה והשמירה במושבות מידי פועלים זרים לידי פועלים ושומרים יהודים . הארץ צריכה להיבנות ולהישמר בידי יהודים ולא בידי זרים- כחלק מהגשמת רעיון "היהודי החדש".

צורות התיישבות חדשות :

מתי? מה זה?	מושבה	קבוצה
	עלייה ראשונה	עלייה שנייה
	שטחים שנקנו ע"י אנשים פרטיים כמו הברון רוטשילד ויישובו עם העולים החדשים מושבות הוקמו ב- שפלת יהודה, נס ציונה זיכרון יעקב בנימינה חדרה ראש פינה ועוד..	צורת התיישבות שיתופית שוויונית המתבססת על רעיונות הסוציאליזם - (שיתופיות סולידריות ושוויון)
מאפיינים	<p>*בעלות פרטית על הקרקע , המשק והרווחים : כל איכר רכש בכספו או בעזרת חובבי ציון (ובהמשך בעזרת הברון רוטשילד) קרקע עליה הקים את המשק החקלאי שלו : משק חי או צומח (לולים רפתות או מטעי זתים , גפנים תבואות וכו') והרווחים מהמשק החקלאי נשארו בידי האיכר ובני משפחתו .</p> <p>* המושבה התבססה על גידולים וענפים חקלאיים : משק חי כמו רפתות ולולים או משק המתבסס על גידולי פירות וירקות :גפנים , זתים , הדרים מטעים .</p> <p>*התבססות על עבודה שכירה במושבות : העבודה במושבות נעשתה ברובה ע"י פועלים זרים ערבים שעבדו במשק של האיכר תחת ניהולו של האיכר (בהמשך תחת ניהול פקידי הברון רוטשילד)</p>	<p>*התיישבות על קרקע לאומית –הקרקע עליה מוקמת הקבוצה שייכת לקק"ל.</p> <p>*התבססות על עבודה עצמית עברית ללא שכירים מבחוץ, ללא ניהול מבחוץ.</p> <p>*ניהול חיי שיתוף ושוויון מלאים בכל התחומים : חברי הקבוצה חיים מקופה משותפת ונהנים ממעמד כלכלי וחברתי שווה. שותפים ברווחים, נעזרים האחד בשני, מנהלים חיי חברה וחינוך משותפים. חיים על פי הכלל : כל אדם תורם כפי יכולתו ומקבל לפי צרכיו. חיים על פי הרעיונות הסוציאליסטים לפיהם : כל בני האדם שווים ויש ליצור חברה צודקת שיתופית ושוויונית .</p> <p>*הענפים הכלכליים עליהם מתבססת הקבוצה : משק חקלאי מעורב הנובע משיקול כלכלי של לא להיות תלוי בענף כלכלי אחד ולשמור על עצמאות כלכלית-משק המספק לעצמו את כל צרכיו .</p>
קשיים	<p>* קשיים חיצוניים כמו : מחלות שהתפשטו (מלריה), <u>מזג אויר</u> =קושי להסתגל לחום של א"י, העדר <u>תשתיות</u> של מים ומערכת כבישים שתחבר בין היישובים השונים .</p> <p>* חוסר ידע וניסיון בעבודה החקלאית ולכן לא ניהלו נכון את כספם ונקלעו לבעיות כלכליות וחובות גדולים</p> <p>*יחס שלילי מצד התושבים הערבים בא"י ומצד השלטונות התורכים . שתי הקבוצות : התורכים והערבים התנגדו לעליה הציונית היהודית מסיבות לאומיות :הציונים כביכול באים לקחת מהם את הזכויות על הארץ...</p>	

מניעי הברון לסיוע למושבות העלייה הראשונה

1. **מניע לאומי – הברון חשב שההתיישבות בא"י יכולה לסייע ליהודים ברמה הלאומית משתי בחינות :** תפתור את בעיית ההתבוללות –אם יעלו לא"י ויתיישבו בה ... תפתור את מצוקת יהודי רוסיה הסובלים מפוגרומים ואנטישמיות ממשלתית .
2. **מניע פילנתרופי=נדבני :** הברון ומשפחתו היו ידועים כיהודים שתרמו לקהילות היהודיות לאורך השנים ולכן מתוך מניע נדבני החליט הברון לסייע גם ליהודים בא"י לצאת מהמצוקה הכלכלית שאליה הם נקלעו .
3. **מניע עסקי :** הברון חשב שהשקעה בא"י תביא לו רווחים כלכליים ולכן רצה לסייע למושבות בא"י .

שיטת האפוטרופסות" / "שיטת הפקידות"

השיטה בה פעל רוטשילד במושבות העלייה הראשונה נקראה "שיטת האפוטרופסות" או "שיטת הפקידות". הברון שלח לא"י "צבא של פקידים" = אנשי מקצוע מתחומים שונים שניהלו בשמו את המושבות ואת חיי האיכרים = המתישבים היהודים. בין אנשי המקצוע ששלח הברון היו: מורים, רבנים, מנהלי חשבונות, מומחים לחקלאות (אגרונומים) רופאים, משגיחי עבודה, גננים.

תפקידם המרכזי של האפוטרופוסים = פקידי הברון היה לנהל את המושבות בצורה יעילה על מנת שהמושבות יצאו מהחובות הכלכליים וישגשו מבחינה כלכלית. האיכרים כאמור, היו חסרי ניסיון בעבודת החקלאות וניהלו את המשקים שלהם בצורה חובבנית לכן, נשלחו מטעמו של הברון אנשי מקצוע שיוכלו לנהל בצורה מקצועית.

יתרונות וחסרונות לשיטת הברון - שיטת האפוטרופסות (שיטת הפקידות)

יתרונות	חסרונות
<p>תמיכה כספית וארגונית באיכר ומשפחתו -</p> <p>פקידי הברון ניהלו באופן מודרני את המושבות, סיפקו לאיכר תמיכה כספית חודשית קבועה, סיפקו כלי עבודה חקלאיים וחומרי דישון לחקלאות. חילקו את הקרקעות וארגנו את העבודה.</p>	<p>האיכרים הפכו לבטלנים / עצלנים -</p> <p>האיכרים קיבלו תמיכה חודשית בלי קשר לעבודתם. חלק מהאיכרים לא עבד בכלל במושבות ובמקומם הועסקו עובדים ערבים. כך נוצרה אווירה של אדישות ופרזיטיות (לא עובדים ומקבלים קצבה). הכול נעשה בידי פקידי הברון או בידי העובדים הזרים הערבים.</p>
<p>הקמת מפעלים ויקבים -</p> <p>הברון רוטשילד הקים בא"י מפעל לייצור זכוכית בטנטורה ובית מלאכה לייצור משי. כמו כן הקים יקבים בראשל"צ ובזיכרון יעקב. כך התבססו המושבות מבחינה כלכלית וסופקו מקומות עבודה.</p>	<p>במקום חינוך ציוני ולימוד השפה העברית שלטה במושבות הברון התרבות הצרפתית -</p> <p>בתי הספר שהקימו פקידו הברון לימדו בשפה הצרפתית והזניחו את החינוך הציוני העברי.</p>
<p>הקמת בתי ספר, גני ילדים, בתי כנסת ומרפאות - הברון סיפק למתיישבים - האיכרים היהודים שירותי חינוך דת ורפואה</p>	<p>מספר הפקידים במושבות לעיתים עלה על מספר המתישבים -</p> <p>האיכרים. דבר שמלמד על בזבז כספים, שחיתות וחוסר יעילות.</p>

רעיונות אנשי העלייה השנייה:

רעיון "כיבוש העבודה" - בני העלייה השנייה שאפו "לכבוש את העבודה" במושבות. כלומר: להעביר את העבודה מידיים של פועלים זרים – ערבים לידיים של פועלים יהודים.

הפועלים, בני העלייה השנייה התקשו למצוא עבודה במושבות העלייה הראשונה. האיכרים העדיפו להעסיק את הפועלים המיומנים והזולים יותר: את הפועלים הערבים.

לכן אנשי העלייה השנייה פנו למשרד הארצישראלי והעומד בראשו – ד"ר רופין, וביקשו עזרתו בהקמת "חוות לאומיות". **החוות הלאומיות** הכשירו יהודים לעבודה חקלאית = לימדו אותם את העבודה החקלאית על מנת שיוכלו בעתיד עם סיום לימודיהם להתחרות בפועל הערבי ולהתקבל לעבודה במושבות האיכרים. בחוות הלאומיות רכשו הצעירים ידע וניסיון בעבודה החקלאית וכך יכלו להתקבל בעתיד לעבודה במושבות האיכרים.

הצעירים והצעירות שהוכשרו בחוות הלאומיות ניהלו חיים בקומונה כלומר: חיו מקופה משותפת כקבוצה ועזרו האחד לשני מבחינה כלכלית וחברתית

הטיעונים המרכזיים של האיכרים נגד העסקת פועלים יהודים והעדפת הפועלים הערבים היו :

1. מניע כלכלי - הפועל הערבי זול יותר , ומנוסה בעודת החקלאות בעוד שהפועל היהודי דורש תשלום גבוה יותר ואיננו מנוסה בעבודה החקלאית .
 2. הפועל הערבי צייתן וממלא אחר הוראות האיכר בעוד שהפועל היהודי מתמרד במעסיק היהודי . הפועל היהודי בא עם רעיונות סוציאליסטיים של שוויון ודאגה לזכויות הפועלים לכן עדיף להעסיק פועל צייתן כמו הערבים .
 3. נימוק בטחוני – החשש שפיטורי הערבי והעדפת היהודי יביאו לידי סכסוכים עם השכנים הערבים לכן העדיפו להשאיר את הפועל הערבי ולא לפטר אותו .
- "רעיון כיבוש השמירה"** - בתקופת העלייה השנייה השמירה על המושבות היתה בידי הערבים . העולים הצעירים לא היו מוכנים למצב הזה וטענו שלא תקום מדינה יהודית ריבונית אם השמירה לא תהיה בידי יהודים .
- ביסוס רעיון "היהודי החדש"** – אנשי העלייה השנייה רצו להיות "היהודי החדש" – עובד אדמה, פועל המחובר לאדמה דובר עברית ומוכן להילחם כדי להגן על האנשים ועל האדמה .

הסיוע של המשרד הארצישראלי והעומד בראשו –ד"ר ארתור רופין לבני העלייה השנייה במימוש רעיון העבודה העברית -

בעזרת המשרד הארצישראלי והעומד בראשו – ד"ר רופין , נרכשו קרקעות להתיישבות חקלאית באזורים שונים בא"י ועליהן הוקמו **חוות לאומיות** . החוות הלאומיות הכשירו יהודים לעבודה חקלאית - לימדו אותם את העבודה החקלאית על מנת שיוכלו בעתיד עם סיום לימודיהם להתחרות בפועל הערבי ולהתקבל לעבודה במושבות האיכרים . בחוות הלאומיות רכשו הצעירים ידע וניסיון בעבודה החקלאית וכך יכלו להתקבל בעתיד לעבודה במושבות האיכרים . הצעירים והצעירות שהוכשרו בחוות הלאומיות ניהלו חיים בקומונה כלומר : חיו מקופה משותפת קבוצה ועזרו האחד לשני מבחינה כלכלית וחברתית .

אבל גם בחוות הלאומיות התעוררו קשיים : בדואים נהגו לשדוד את החוות ולפגוע ברכוש שצברו הפועלים בחוות . לא תמיד מנהלי החוות הסתדרו עם הפועלים היהודים : הפועלים רצו להשתחרר מהמשיגים והמנהלים ולנהל את חייהם בעצמם ללא משיג ומפקח .

בסכסוך התערב ד"ר רופין : רופין נעתר (הסכים) לבקשתם של פועלי החווה הלאומית כינרת . הוא הציע להם שטח לניהול חקלאי עצמי מזרחית לחוות כינרת . בתום שנה הצליחה חוות כינרת להגיע לרווחים יפים וזאת ללא מנהל חיצוני והכול בעבודה וניהול עצמי של חברי הקבוצה . בהשפעת הצלחתם קמה הקבוצה הראשונה שהפכה להתיישבות קבע שיתופית ראשונה : קבוצת דגניה . (1910-1911) אחרי דגניה הוקמו "קבוצות" נוספות .

הקמת תל אביב :

הגורמים להקמת תל אביב - (הגורמים לעזיבת יפו והקמתה של תל אביב)

רוב העולים שהגיעו לא"י בחרו להתיישב במרכזים העירוניים : יפו , ירושלים וחיפה . רבים פנו לעיר יפו . יפו שימשה כעיר נמל מקור לפרנסה , ממקמת במרכז הארץ , מקום בו ישבו המשרדים של התנועה הציונית כמו המשרד הארצישראלי .

הגורמים שהביאו להקמת אחוזת בית – תל אביב ולעזיבת העיר יפו :

א. תנאי המגורים הקשים של היהודים בעיר יפו :

השכונות היהודיות בעיר יפו היו צפופות, תנאי ההיגיינה (הניקיון /סניטציה) והתברואה בעיר היו גרועים, השכונות היו מוזנחות ומלוכלכות. ובעלי הדירות הערבים – גבו שכר דירה גבוה מהעולים יהודים.

לכן הקימו 60 משפחות את "אחוזת בית", הם החליטו לצאת מיפו ולהקים שכונה שתתפתח בעתיד לעיר עברית ראשונה. שכונה שתהיה מודרנית, נקייה, בסגנון אירופאי עם בתים מטופחים, גינות ציבוריות, בתים מחוברים לחשמל ומים. שכונה מודרנית בסגנון אירופאי.

ב. העזרה שהגיש המשרד הארצישראלי בראשות רופין .

אגודת "אחוזת בית" שהונהגה בידי מאיר דיזנגוף פנתה למשרד הארצישראלי וביקשה סיוע ברכישת קרקעות צפונית ליפו. רופין נעתר (הסכים) לבקשתם. בחול המועד פסח – אפריל 1909, הוקמה השכונה העברית הראשונה. השכונה נקראה בהתחלה "אחוזת בית" ובהמשך הוחלף שמה לתל אביב.

תל אביב תוכננה להיות עיר עברית ראשונה. עיר שתושביה במאת האחוזים יהודים, עיר בסגנון אירופאי מודרני: נקייה, מחוברת למים וחשמל, גינות ופארקים ציבוריים, עיר שתושביה יחיו בביטחון אישי, עיר שתהווה מרכז כלכלי ותרבותי.

פעולות הסיוע של המשרד הארצישראלי בארץ ישראל עד לפרוץ מלחמת עולם ראשונה :

בהתאם להחלטת הקונגרס הציוני השביעי הוקם המשרד הארצישראלי. תפקידו העיקרי היה לתכנן את ההתיישבות בא"י. בראש המשרד עמד הד"ר ארתור רופין. המשרד ישב ביפו ותפקידו היה לסייע לבני העלייה השנייה באמצעות פעולות שונות שיזם והיה מעורב בהן.

בין הפעולות של המשרד הארצישראלי לסיוע לישוב היהודי בא"י עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה (1914) היו הפעולות הבאות :

א. **הקמת חוות לאומיות :** רופין, שעמד בראש המשרד הארצישראלי יזם את הקמתם של "חוות לאומיות" תפקידן היה הכשרת יהודים, בני העלייה השנייה לעבודה חקלאית. רופין סייע בכך לאותם פועלים יהודים, שהיו חסרי ניסיון בעבודה חקלאית והתקשו בשל כך למצוא עבודה במשקים של האיכרים היהודים. בחוות הלאומיות רכשו הצעירים היהודים ניסיון וידע בעבודה חקלאית וכך יכלו בעתיד להתחרות בפועל הערבי המנוסה. בחוות הלאומיות התארגנו הצעירים היהודים בקומונות: קבוצות שניהלו חיי שיתוף, נעזרו האחד בשני והדבר יצר את הבסיס להקמת הקבוצה בעתיד.

ב. **הקמת הקבוצה הראשונה – "קבוצת דגניה" :** רופין הציע לפועלים מחוות כנרת שטח לעיבוד עצמי ללא משגיחים וללא מנהלים. השטח שניתן לפועלים היה אום ג'וני, מזרחית לחוות כינרת. הפועלים הוכיחו בתום שנה שהם אכן הגיעו להישגים כלכליים בעבודה עצמית ועצמאית בלבד ובחיי שיתוף מלאים. זה היה הבסיס להקמתה של התיישבות הקבע השיתופית הראשונה בא"י: קבוצת דגניה.

ג. המשרד הארצישראלי רכש קרקעות ודאג להכשיר אותן להתיישבות ציונית כך למשל סייע

בהקמת תל אביב : המשרד העניק הלוואות ל ועד "אחוזת בית" בראשות מאיר דיזנגוף, בהלוואות נרכשו מגרשים צפונית לעיר יפו וכך חולקו המגרשים בהגרלה למשפחות המייסדות של אחוזת בית (שהפכה עם הזמן לעיר העברית הראשונה – תל אביב)

מסגרות פוליטיות-חברתיות שהוקמו בימי העליות ראשונה ושנייה

דוגמה למסגרות פוליטית-חברתית : הקמת מפלגות הפועלים .

מפלגת "הפועל הצעיר "

מפלגת "פועלי ציון ".

שתי המפלגות התמקדו במתן סיוע וחיזוק לפועל העברי בא"י .

בין הפעולות החשובות בהם עסקו מפלגות הפועלים היו הפעולות הבאות :

- **פעילות לשיפור תנאי העבודה השכר והחיים של הפועלים בא"י** – שתי המפלגות נאבקו לגבש את מעמד הפועלים , לשפר את תנאי עבודתם ושכרם של העובדים העבריים . הם הקימו לשם כך לשכות עבודה , מטבחים משותפים שסיפקו מזון לפועלים , קופת חולים , קופות הלוואה , סיוע במציאת דיור לפועלים והפעלת ספריות פועלים .
- **פעילות להגשמת הרעיון הסוציאליסטי** – המפלגות רצו לפעול למען רעיון יצירת חברה שוויונית בא"י לכן הטיפו ותמכו ברעיון הסוציאליזם , "הקמת הקבוצות " , החיים בקומונות ושיתוף פעולה בין הפועלים .

הסיבות להקמת מסגרות ביטחוניות בימי העלייה הראשונה והשנייה .

1. **בעיית הביטחון האישי** : יישובי העלייה הראשונה והשנייה ניצבו בפני בעיה ביטחונית : שודדים וכנופיות מאורגנות של ערבים ובדווים שהתגוררו בסמוך למושבות היהודיות התנכלו ליישובים היהודיים : שדדו יבולים , שרפו , גנבו ציוד חקלאי ועוד . האיכרים נאלצו להשתמש בשומרים ערבים שיגנו על בתיהם ועל שדותיהם . אבל הבעיה הביטחונית לא נפתרה : השומרים הערבים לא תמיד ביצעו את עבודתם כראוי ולעיתים אף שיתפו פעולה עם השודדים . לכן המסקנה הייתה שיש לדאוג "לשמירה על עצמנו בעצמנו " .

2. **מניע אידיאולוגי** הרצון של בני העלייה השנייה היה לכבוש לא רק את העבודה במושבות היהודיות אלא גם את השמירה במושבות היהודיות כחלק מתפיסה /אידיאולוגיה לפיה : היהודים צריכים לבנות את ארצם בעצמם ולהגן על עצמם . המטרה הייתה לכבוש את השמירה : להעביר את השמירה מידיים של ערבים לידיים של יהודים וליצור בסיס לכוח מגן לאומי יהודי בא"י .

לסיכום , המטרות של אנשי בר גיורא היו : לכבוש את השמירה והעבודה במושבות האיכרים +ליצור בסיס לכוח מגן יהודי בא"י .

ארגון בר גיורא והשומר ותרומתם :

ארגון בר גיורא החל לקבל משימות שמירה במושבות יהודה והגליל אבל עם התרחבות משימות השמירה הוחלט להרחיב את שורות הארגון ולקבל חברים חדשים אליו . כך הוקם במקום ארגון בר גיורא : ארגון השומר . לבר גיורא , ויותר מאוחר ארגון השומר התקבלו רק יהודים שעברו מיונים מיוחדים והתאימו לדרישות : נאמנים , אמיצים , ישרים ובעלי משמעת עצמית , מכירים מקרוב את הערבים ואת מנהגיהם . לאחר מיונים נערכו מבחני קבלה למועמד .

כל חבר בשומר התחייב לעבוד שנה אחת בעבודה חקלאית ובכך לממש גם את ערך העבודה העברית -כיבוש העבודה .

ארגון השומר קיבל עליו את משימות השמירה בגליל וביהודה . הארגון התפרק ערב מלחמת העולם הראשונה עקב קשיים שונים בהם : הקושי בהשגת כלי נשק , הקושי לקיים חיי משפחה ...

תרומתו של ארגון "השומר" :

- א. השומר העברי היה סמל של "היהודי החדש" : השומר העברי שינה את התדמית של היהודי – מיהודי חלש ונרדף כפי שהיו היהודים בגולה , ליהודי חזק ואמיץ האחראי לביטחונו האישי. הדבר היה ניכר במראה שאימץ לעצמו "השומר" , השומר לקח על עצמו משימות של שמירה עברית לצד פעילות חלוצית של עבודה חקלאית בכך הגשים את רעיון הפיכת היהודי בא"י ליהודי.
- ב. ארגון השומר תרם למימוש רעיון "העבודה העברית" – כל שומר התחייב לעבוד במשך שנה אחת לפחות בחקלאות כפועל . וכבר בימי בר גיורא קבעו אנשי בר גיורא כתנאי למושבות שאם הם מקבלות אותם לעבודה כשומרים עליהם , לקבל אותם לעבודה גם כפועלים .
- ג. ארגון השומר תרם להרחבת ההתיישבות היהודית בא"י : הם הקימו יישובים יהודיים כמו תל עדשים ומאוחר יותר כפר גלעדי .
- ד. ארגון השומר שימש בסיס ליצירת כוח מגן יהודי בהמשך : ארגון ההגנה שהוקם בשנת 1920 , המשיך את דרכו של השומר "היהודי" .

תרומתם של בני העלייה הראשונה והשנייה לחינוך הציוני ולתחיית השפה העברית

בא"י באותם הימים דיברו היהודים בשפות שונות. השפות המרכזיות היו : היהודים הספרדים דיברו ערבית או לאדינו ואילו היהודים האשכנזים דיברו ברוסית או אידיש. העברית נחשבה לשפת קודש ונהגו להשתמש בה רק לצורך תפילה ולימוד התורה. העברית לא הייתה השפה המדוברת בחיי היום יום .

חלוצי העלייה הראשונה והשנייה שאפו להפוך את העברית לשפה חיה , שפה המדוברת בחיי היום יום .

אחד האישים שקשורים קשר ישיר לתחיית השפה העברית והפיכתה "משפה מתה" "לשפה חיה" היה **אליעזר בן יהודה**.

בן יהודה היה הבולט מבין האישים שקראו להחייאתה של העברית והתאמתה לצורכי הזמן באמצעות המצאת מילים חדשות. בן יהודה טען שהעם צריך לחזור לא רק לארצו אלא כס לשפת האבות – השפה העיברית. הוא האמין שבלי החזרה לארץ האבות ולשפת האבות לא תהיה תחייה לאומית לעם ישראל.

יחד עם הרב פינס יחיאל הקים בן יהודה את חברת "תחיית ישראל" ששמה לה למטרה להפוך את העברית לשפה חיה ומדוברת בבית , ברחוב, בבתי הספר , בספרות ובעיתונות.

בין פעולותיו של בן יהודה לתחיית השפה העברית היו הפעולות הבאות :

א. בביתו דיבר בן יהודה רק בעברית ובנו איתמר היה הילד "העברי הראשון" – גדל על טהרת העברית .

ב. חיבר מילון שבו ליקט את כל המילים הישנות מהתנ"ך בעברית לצד המילים החדשות שהמציא בעברית כמו למשל המילים הבאות : ממחטה , רכבת , קטר

ג. פרסם עיתונים בעברית כמו למשל עיתון הילדים "עולם קטן" או עיתון "הצבי"

ד. הקים את האגודה "שפה ברורה ללשון עברית" שממנה צמח מאוחר יותר הוועד ללשון עברית. האגודה שפה ברורה הפיצה את הלשון העברית בין כל שכבות העם .

בהשפעת בן יהודה הוקם בית הספר העברי הראשון בשנת 1887 – בית הספר חביב במושבה הראשונה – ראשלי"צ בעקבותיו קמו בתי ספר בכל המושבות – כמו הגימנסיה הרצליה בת"א , הגימנסיה בירושלים, מוסדות אקדמאיים כמו בצלאל, סמינר למורים ביפו ועוד.

לפעולותיו של בן יהודה והמורים העבריים קמו מתנגדים בעיקר מצד אנשי "הישוב הישן" החרדי . הם התנגדו לתחיית השפה העברית והפיכתה משפת קודש לשפת חול .

בשנת 1908 הוחלט על הקמת הטכניון בחיפה. בית הספר הטכני ללימודי הנדסה ובית הספר הריאלי חיפה.

לפני פתיחת ביה"ס והטכניון התחולל מאבק על שפת ההוראה בו: האם ילמדו בשפה העברית או בשפה הגרמנית?

המורים בא"י דרשו שהשפה בה ילמדו בטכניון ובבית הספר הריאלי חיפה תהיה כמובן בשפת הלאום היהודי - עברית. לעומת זאת החברה שייסדה את הטכניון, "חברת עזרה" (יהודים מגרמניה) דרשה שהשפה בה ילמדו הלימודים תהיה הגרמנית.

הנימוקים של חברת עזרה היו: לא ניתן יהיה ללמד בעברית את מקצועות מדעי הטבע (פיזיקה, מתמטיקה), אין ספרי לימוד בעברית, חסרות מילים בעברית כדי ללמד את המקצועות השונים, ואם רוצים להקים מוסד מתקדם וברמה חינוכית מתאימה צריך ללמד בשפה הגרמנית.

בעקבות זאת פרץ מאבק קשה בין המורים והמתיישבים בא"י לבין חברת עזרה.

הנימוקים של המורים והמתיישבים בא"י היו: חייבים ללמד בשפת הלאום – עברית. ואין ללמד בשפה הגרמנית. זוהי פגיעה בתרבות העברית ועידוד להתבוללות תרבותית.

בעקבות זאת התפטרו המורים ויצאו למאבק "בחברת עזרה". התלמידים איימו לעזוב לבתי ספר אחרים.

צעדי המחאה הביאו את חברת עזרה להיכנע לדרישות. הוחלט על סוג של פשרה – לטובת המורים והתלמידים: נקבע שאת לימודי הפיזיקה והמתמטיקה ילמדו בינתיים בעברית ובהדרגה יכנסו מקצועות נוספים ללימוד בשפה העברית.

(פרוץ המלחמה – מלחמת עולם ראשונה הביא לעיכוב בהקמת הטכניון. הטכניון הוקם לבסוף רק בשנת 1925)

תוצאות המאבק מלמדות על ניצחון למחנה החלוצי הציוני שרצה להחיות את השפה העברית ולהפוך אותה לשפה המדוברת בחיי היום יום.

התנועה הציונית והישוב היהודי בתקופת מלחמת העולם הראשונה

במלחמת העולם הראשונה נתקל היישוב היהודי בקשיי המלחמה והתנועה הציונית נערכה בדרכים שונות להתמודדות עם המשבר והתלבטה בשאלה האם לתמוך באחד מהמחנות (הסכמה או מרכז)

דרכי ההתמודדות של הישוב -

מלחמת העולם הראשונה היתה בין השנים 1914 ועד 1918.
הצדדים הלוחמים במלחמה היו -
"מדינות המרכז" - הקיסרות הגרמנית, הקיסרות האוסטרו הונגרית, האימפריה העותמאנית ובלגיה.
"מדינות ההסכמה" - בריטניה, צרפת, האימפריה הרוסית, איטליה וארצות הברית.

מס' עובדות -

- היהודים היו מפוזרים באירופה במדינות של כל הצדדים הלוחמים
- יהודים נלחמו זה בזה בשם המדינות בהן חיו
- הציונים במדינות השונות תמכו במדינות בהן חיו

עבור הציונים עלו מס שאלות -

- ✓ מה יהיה ההסדר הפוליטי לאחר המלחמה ?
- ✓ מי ישלוט בארץ ישראל ? והאם ייתן ליהודים להתיישב בה ?
- ✓ מה יהיה גורלם של יהודי רוסיה ?
- ✓ איך מגנים על היהודים החיים בארץ ישראל תחת השלטון העותמאני ?
- ✓ מה משמעות העמדה הנייטרלית ואיך לא מעבירים דרכה מסר לעולם שלתנועה הציונית לא אכפת מי ישלוט בארץ ישראל לאחר המלחמה ?

אחרי דיון במסגרת התנועה הציונית על העמדה בה ינקטו והדיון יצר מחלוקת קשה בין האישים בתנועה

במסגרת הדיון עלו נימוקים בעד ונגד עמדה גלויה :

בעד מחנה ההסכמה	בעד מחנה המרכז
<ul style="list-style-type: none"> • בריטניה עתידה לכבוש את א"י מידי השלטון העותומני ולכן, כדאי ליצור עימה ברית ידידות וקשרים טובים על מנת שבעתיד היא תתגמל את הציונים תכיר להם תודה ותעזור להם לבנות בא"י את "הבית הלאומי" הציוני. • יהודי רוסיה סובלים ממדיניות אנטישמית של הממשלה ותמיכה במחנה ההסכמה - שרוסיה שותפה לו, תביא לגילוי יחס טוב ולהקלה ביחסם ליהודים. 	<ul style="list-style-type: none"> • אסור לתמוך במחנה ההסכמה כל עוד א"י נשלטת בידי התורכים. תמיכה במחנה ההסכמה – בריטניה, עלולה לסכן את קיומו של היישוב היהודי בא"י מכיוון שהתורכים ייתפסו זאת כבגידה מה שיביא אותם לפגוע ביישוב היהודי. בנוסף אם בריטניה תפסיד, התורכים לעולם לא יסלחו לציונים על הבגידה בהם, ולא יאפשרו את הקמת הבית הלאומי הציוני בא"י. • האימפריה העותומנית משתייכת למחנה זה, נאמנות גלויה לעותומנים, תביא להקלה במצוקת היישוב היהודי בעת המלחמה ולכן קראו מנהיגים אלו קראו ליהודים בא"י להסכים לגזרת ההתעתמנות ולהתגייס לצבא התורכי. • תמיכה תביא לקשרים טובים עם גרמניה, וגרמניה יכולה בעתיד לסייע לציונים להקים את הבית הלאומי. גרמניה נלחמת באויב של היהודים – ברוסיה, מדינה שגילתה מדיניות אנטישמית ממשלתית כלפי היהודים שחיים בארצה.

למרות הויכוח, החליטה התנועה הציונית לנקוט בעמדה נייטרלית

לעמדה הנייטרלית היו מס' נימוקים :

1. אם תזדהה עם אחד הצדדים, תחשב לאויב על ידי הצד השני, ומעמדה ייפגע.
 2. אם תזדהה עם מדינות ההסכמה, עלולים התורכים להתנקם ביישוב היהודי בארץ-ישראל.
 3. הזדהות עם אחד הצדדים אם יפסיד במלחמה, יפגע בסיכויים להגשים את הרעיון הציוני.
- למרות העמדה הרשמית הנייטרלית היו גורמים בתנועה הציונית שהימרו על ניצחון בריטניה במלחמה, ניצחון שיביא לסופה של האימפריה העות'מאנית, לשחרור את ארץ-ישראל ולהגשמת החלום הציוני.
- הגורמים שהימרו על בריטניה הובילו יוזמות כמו : הקמת ניל"י, ופעילות של וייצמן להשגת הצהרת בלפור.

מדיניות ג'מאל פאחה -

למרות שהתנועה הציונית נקטה בעמדה נייטרלית בזמן המלחמה ראה בה ג'מאל פאחה - המפקד הראשי של הצבא העות'מאני בא"י והמושל הכללי של הארץ כגורמים עוינים לשלטון ממס' סיבות :

1. לתנועה הציונית היו קשרים טובים עם בריטניה שהיא אויבת הטורקים.
2. מרבית העולים הציונים הגיעו מרוסיה – אויבת נוספת של האימפריה.
3. ג'מאל פאחה ראה את התנועה הציונית כתנועה לאומית בלב האימפריה הטורקית, המבקשת לנצל את המלחמה ולהתמרד, לכן נקט פחה מדיניות שביטאה את התנגדות האימפריה העות'מאנית לציונות.

ג'מאל פאחה רצה להשיג מס דברים במדיניות הנוקשה כלפי היהודים

- ✓ להבטיח את נאמנות כל התושבים בארץ ישראל ואת השליטה המלאה עליהם בזמן המלחמה.
- ✓ למנוע זיקה בין המתישבים היהודים למדינות העוינות לאימפריה.
- ✓ להיעזר בתושבים כדי לספק את צורכי הצבא העות'מאני בזמן המלחמה.

במסגרת מדיניות זו :

- חיוב כל התושבים לקבל אזרחות עות'מאנית עם כל החובות הנובעים מכך.
- משפט- חוקי המשפט התורכי חלו מעתה גם על הנתנים הזרים
- הטלת מיסים כבדים למימון צורכי המלחמה, רבים גויסו לעבודות כפייה : סלילת כבישים, הנחת מסילת ברזל.
- גיוס לצבא- חובת ההתעתמנות גררה אחריה גיוס לצבא, מי שסירב גורש מהארץ.
- החרמות לצורכי צבא- הארץ שימשה בסיס לצבא התורכי והיישוב נצטוו לתמוך בצבא, לכן רכוש כמו מכוניות, בהמות עבודה, יבולים ומזון הוחרמו.
- ביטול כל הזיכיונות המיוחדים שמהם נהנו תושבים שלא היו אזרחים עות'מאנים.
- ביטול הקפיטולציות- זכויות מיוחדות והטבות שמהן נהנו נתינים זרים ברחבי האימפריה.
- איסור פעילות ציונית לאומית.
- איסור פעילות ארגון "השומר"- פעילות ארגון "השומר" נפסקה ונאסף נשק מהמושבות.
- איסור שימוש בסמלים לאומיים- איסור השימוש בשפה העברית ובאידיש בכל הקשור לחליפת מכתבים, איסור הנפת הדגל הציוני ושימוש בבולי קק"ל, סגירת מוסדות ציוניים.
- גירוש מנהיגים ציוניים ביניהם - ארתור רופין, ראש המשרד הארצישראלי וד"ר בן ציון מוסינזון מנהל הגימנסיה העברית.

היישוב היהודי התמודד עם הגזירות במס דרכים :

בתחום הכלכלי

הקמת
"הוועד להקלת המשבר"
כדי להקל על המצוקה הכלכלית
בראשותו של
מאיר דיזנגוף ראש העיר ת"א
הקמת המשביר
קניית תוצרת חקלאית ומכירתה
במחיר נמוך ללא רווח
וועדים מקומיים
העברת כסף לציבור שלהם

עזיבה

העדפת
הגירוש על פני הגיוס

בסוף 1915 כ 10 אלף מבני היישוב
הגיעו לאלכסנדריה

בתחום הביטחוני

ארגון ניל"י

הקמת הגדודים העיבריים

שנת הקמה - 1915

מקימי הארגון - אהרון אהרונסון, אלכסנדר אהרונסון, שרה אהרונסון, אבשלום פיינברג, נעמן בלקינד ויוסף לישנסקי. ברשת השתתפו כ- 40 חברים ומרכזיה היה בזיכרון יעקב.

אנשי ניל"י החליטו לסייע לבריטניה .

מטרות הארגון -

- להאיץ את שחרור א"י מעול התורכים ובכך לתרום את חלקם לשחרור א"י.
- ליצור מחוייבות בריטית כלשהי כלפי המפעל הציוני- תמורה מדינית .

עיקרי פעולות הארגון -

מסירת מידע מודיעיני לבריטים שהיה דרוש להם בהכנות לפלישה לא"י ואיסוף מודיעין על בסיסי צבא, תנועות הצבא התורכי וכו' .

הוויכוח על פעילותה של ניל"י

<u>תומכים</u>	<u>מתנגדים</u>
✓ תרומה לשחרור הארץ מידי העותמנים	✓ סיכון היישוב – יעורר את זעם העותמנים
✓ הקרבת חברי הארגון למען היישוב	✓ ריגול – בעייה מוסרית שפוגעת באמינות היישוב
✓ הבריטים החזירו טובה באמצעות הצהרת בלפור	✓ הארגון פעל על דעת עצמו ללא מרות או ברכת היישוב

לאור כל אלה -

- פעילותו של הארגון לא זכתה לאהדה בישוב.
- החששות כי הפעילות של ניל"י עלולה לסכן את כל הישוב ולעורר תגובת נקם קשה של העותמנים הלכו וגברו.
- היישוב היהודי האמין שגם ללא פעילות הארגון הבריטים יכבשו את הארץ.

פירוק הארגון - הארגון התפרק בשנת 1917, פעל כשנתיים ולדברי הבריטים הציל כ- 30,000 חיילים בריטים.

חברי הארגון ראויים לציון מכיוון שבזמן שרבים אחרים בני היישוב בחרו לעזוב את הארץ בחרו הם לסכן את חייהם ולהתמודד עם הקשיים שיצרה המלחמה. כשהעותמנים גילו את רשת הריגול, היישוב היהודי סבל קשות, חברי הארגון נאסרו ועונו, שרה אהרונסון התאבדה ואחרים נידונו למאסר או מוות.

הצהרת בלפור

בתאריך ה-2/11/1917 פרסמה ממשלת בריטניה מסמך מדיני הנודע בשם – "הצהרת בלפור".

הצהרה זו היא מכתב שנחתם ונשלח ע"י שר החוץ הבריטי ג'יימס בלפור לנשיא הכבוד של ההסתדרות הציונית בבריטניה הלורד רוטשילד.

ההצהרה ניתנה תוך כדי כיבוש ארץ ישראל ע"י הבריטים מהאימפריה העותמנית שהחל בחודש מרץ 1917.

רק ב-1918 השלימו הבריטים את ההשתלטות על ארץ ישראל.

בשנת 1922 אושרה ההצהרה ע"י "חבר הלאומים" – קיבלה תוקף משפטי.

תוכן ההצהרה :

" לורד רוטשילד היקר ,

יש לי העונג הרב להעביר לך, בשם ממשלת הוד מלכותו, את הצהרת האהדה הבאה לשאיפות היהודיות הציוניות, שהוגשה ואשרה על ידי הקבינט :

ממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, ותעשה כמיטב מאמציה כדי להקל על הגשמת מטרה זו, בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר, העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא-יהודיות הקיימות בארץ ישראל, או בזכויות ובמעמד הפוליטי, שהיהודים נהנים מהם באיזו ארץ אחרת ."

אכיר לך טובה אם תביא הכרזה זו לידיעתה של ההסתדרות הציונית .

שלך בברכה ,

ארתור ג'יימס בלפור "

את ההצהרה ניתן לחלק לשני חלקים מרכזיים -

חלק ראשון		חלק שני	
משמעות	ציטוט	משמעות	ציטוט
הצגת עמדת בריטניה ביחס להקמת בית לעם היהודי בארץ ישראל	"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה ייסוד בית לאומי לעם היהודי בא"י, והיא תפעל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו..."	תנאי הבריטים	"... בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר, העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא-יהודיות הקיימות בארץ ישראל, או בזכויות ובמעמד הפוליטי, שהיהודים נהנים מהם באיזו ארץ אחרת ."

הסיבות – המניעים לפרסום ההצהרה

1. מניעים הקשורים בשליטת הבריטים במזרח התיכון –

א. שחרור מהסכם סייקס פיקו –

מהו ההסכם ? הסכם שנחתם בין צרפת לבריטניה במהלך 1916 שקבע את השליטה במזרח התיכון עם סוף מלחמת העולם הראשונה. בהסכם זה נקבע שארץ ישראל תהיה בשליטה של גוף בינלאומי.

המניע הבריטי היה להבטיח שיתוף פעולה מהאוכלוסייה היהודית בא"י ולא לתת את השליטה בה לגוף בינלאומי הענקת "ההבטחה" ליהודים לבית לאומי העבירה אותם לצד בריטניה.

ב. שחרור מתכתובת "חוסין מק-מהון" -

מהי ? החלפת מכתבים בין האמיר חוסיין השריף של מכה להנרי מקמהון, המושל הצבאי של בריטניה במצרים, שבה הבטיח מקמהון לחוסיין שבריטניה תתמוך בהקמת ממלכה ערבית גדולה לאחר המלחמה הכוללת את עירק, איראן, ירדן, סוריה, ערב הסעודית ופלשתינה – ארץ ישראל.

המניע הבריטי - הבטחת שיתוף הפעולה עם האוכלוסייה היהודית בא"י ולא לתת את השליטה בה לממלכה ערבית גדולה.

2. מניעים הקשורים במלחמה –

א. תמיכת יהודי ארה"ב – בריטניה קיוותה שבעקבות הצהרת בלפור יהודי ארה"ב יפעילו לחץ על הממשל להצטרף למדינות ההסכמה במלחמה לצד בריטניה.

ב. תמיכת יהודי רוסיה – בריטניה קיוותה שיהודי רוסיה יפעילו לחץ על הממשל לא לפרוש מהמלחמה ולהמשיך לעזור לבריטניה לנצח במלחמה.

ג. תמיכת יהודי גרמניה – בריטניה חששה מכך שגרמניה תקדים אותה בפרסום תמיכה בציונות ובכך תביא לתמיכת יהודי גרמניה בה ולכן הקדימה לפרסם את ההצהרה.

הקשיים הנובעים מהצהרת בלפור –

1. הצהרת בלפור היא **מסמך מדיני** ולא מסמך משפטי, כלומר אין לה תוקף משפטי מחייב.

2. ההצהרה נוסחה **בנוסח מעורפל**, ולכן לא היתה ברורה מידת המחויבות של בריטניה לתמיכתה בבית לאומי ליהודים בארץ ישראל.

דוגמאות -

- **"רואה בעין יפה"** – השימוש בביטוי זה מקטין את מידת המחויבות של בריטניה כלפי הסיוע לתנועה הציונית. היא לא מבטיחה ליהודים מדינה, אלא רואה בעין יפה את האפשרות לסייע לה בהקמת בית המולדת.
- **"בית לאומי"** – הבריטים נזהרים בניסוח, לא מזכירים את המילה מדינה ומשתמשים במושג המעורפל בית מולדת כדי שהיהודים לא יוכלו לבוא אח"כ בטנות ולהגיד שהבריטים הבטיחו להם מדינה.
- **"בארץ ישראל"** – הבריטים בכוונה לא הגדירו גבולות ברורים כדי שניתן יהיה לפרש את ההצהרה כאילו היא נוגעת רק לחלק קטן ומסויים מא"י ולא לא"י כולה.
- **"בתנאי שלא יעשה דבר..."** – התנאי נועד למנוע את מחאתם של ערביי א"י או של היהודי בתפוצות שאינם מעוניינים לעלות לא"י.

הצהרת בלפור נחתמה לאחר שמתחילת שנת 1917 התנהל משא ומתן בין נציגי משרד החוץ הבריטי לבין נציגים ציוניים בראשות חיים ויצמן.

הנציגים הקימו ועדה שתפקידה היה לערוך הצעה לנוסחה הציונית שהממשלה הבריטית תקבל אותה כנוסח הכרזה לטובת הציונות.

הנוסחה הציונית היתה :

"ממשלת הוד מלכותו מקבלת את העקרון שעל א"י להיכון מחדש כבית לעם היהודי. ממשלת הוד מלכותו תעשה מיטב מאמציה להבטיח השגת מטרה זו ותדון בדרכים ובאמצעים הדרושים עם ההסתדרות הציונית"

לבסוף נשלחה ההצהרה ה"מעודנת" והלא חד משמעית -

ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותעשה מיטב מאמציה להקלת הגשמת מטרה זו. בתנאי ברור שלא יעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות של עדות לא יהודיות הקיימות בא"י, או בזכויותיהם ובמעמדם המדיני של היהודים בכל ארץ אחרת.

השוני והקושי	נוסח הצהרת בלפור	נוסח התנועה הציונית
קבלת עיקרון – הכרה וקבלה, מחוייבות בעין יפה – נוסח מעורפל, המחוייבות לא ברורה	"רואה בעין יפה"	"מקבלת את עיקרון"
על ארץ ישראל – הארץ כולה בארץ ישראל – מעורפל מה יהיה היקף השטח? מהן הגבולות? בית לאומי – מה תהיה מידת העצמאות? מלאה? אוטונומיה?	"ייסוד בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל"	"על ארץ ישראל להיכון מחדש כבית לאומי לעם היהודי"
תעשה – עמדה ברורה ופעולה להקל – מה מידת המחוייבות?	"והיא תפעל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו"	"ממשלת הוד מלכותו תעשה את מיטב מאמציה להבטיח השגת מטרה זו"
האם בריטניה תפעל בעצמה? האם לא תתייעץ עם ההסתדרות הציונית לגבי צרכי היהודים? הדרך?	אין התייחסות כלל	"תדון עם ההסתדרות הציונית בדרכים ובאמצעים הדרושים"
ההתייחסות לערביי הארץ כמיעוט למרות שהיו רוב בארץ, חוסר ההתייחסות אליהם כלאום	"מתוך הנחה שלא ייעשה דבר לפגוע בזכויות....."	
האם יש הפרדה מכוונת בין יהודי העולם לציונים	"או בזכויות היהודים בעולם"	

עם קבלת ההצעה היו הדעות בקרב היהודים חלוקות :

תומכים	מתנגדים
<p>יהודים ציונים</p> <p>הצהרת בלפור היא למעשה פסגת השאיפה הציונית - הכרה בינלאומית בצורך בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל – הצ'רטר אליו שאף הרצל.</p> <p>הצהרת בלפור הפכה לאחד מאבני הדרך בדרך להקמת מדינת ישראל.</p> <p>בפעם הראשונה הכירה מעצמה עולמית בזכותו של העם היהודי להקים לו בית לאומי בארץ ישראל והיא עוררה תקוות רבות בקרב יהדות הארץ והעולם.</p>	<p>יהודים משתלבים</p> <p>היהודים שהשתלבו בחיי הכלל במדינות השונות, יהודים עשירים בפרט שחיו בבריטניה, התנגדו להצהרה מחשש מאנטישמיות שתקרא לגרשם מארצם ואפילו קראו לצאת למלחמה בתנועה הציונית.</p> <p>ערביי ארץ ישראל</p> <p>התנגדו נחרצות להצהרה מכיוון שהיו רוב בארץ ישראל (90% מאוכלוסיית הארץ), וטענו כי הארץ הובטחה להם בתכתובת חוסיין מקמהון.</p>

נקודות דמיון ושוני - הציונות ותנועות לאומיות באירופה -

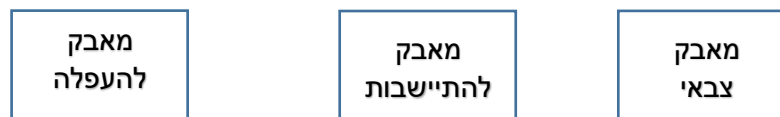
שוני	דמיון
<p>רמת הקושי בהשגת היעד הלאומי - אצל הציונים הייתה גבוהה יותר מיתר התנועות הלאומיות באירופה :</p> <p>לציונים היו בעיות ייחודיות היה צורך ליצור יש מאין -</p> <ul style="list-style-type: none"> ● היהודים היו מפוזרים בכל העולם - לתנועה הציונית היה קושי בארגון העם היהודי וריכוזו בטרטוריה שעדיין לא הייתה ברשותם ונשלטה באותה תקופה בידי העות'מנים. בנוסף מעצמות אירופה היו מעורבות באזור כדי לקדם את האינטרסים שלהם ● התנועה הציונית פעלה בקרב ציבור יהודים שונים המושפעים כל אחד מהסביבה התרבותית שבה חיו , דוברי שפות שונות ומכאן קושי ארגוני עצום בגיוס הציבור היהודי השונה כל כך בתרבותו ושפתו לעשייה משותפת . 	<p>יעד פוליטי - כל לאום שאף לחיות במסגרת של מדינה ריבונית עצמאית שבה יוכל לבטא את מאפייניו התרבותיים הייחודיים ללא כל הפרעה .</p> <p>וכל פרט המשתייך ללאום מרגיש חלק מהקולקטיב , חלק מהעם, דבר שמחזק אצלו את תחושת השייכות וההזדהות הלאומית .</p> <p>הצלחתה של תנועה הלאומית להשיג את היעד שלה תלויה ביכולת של מנהיגי התנועה הלאומית לטפח בקרב חברה את התודעה הלאומית : התודעה הלאומית שומרת על הלכידות הלאומית "על תחושת הביחד " על הדאגה האחד לשני . התודעה הלאומית נשענת על העבר - טיפוח חלום שהיה בעבר ושיש לשאוף להגשימו בהווה /עתיד הקרוב. העצמת מיתוסים וזיכרונות .</p> <p>ככול שהתודעה הלאומית חזקה ומושרשת העם יותר מלוכד וקל לו יותר להגשים את שאיפותיו.</p>
<p>עוצמת ההתנגדות בעם היהודי לתנועה הציונית והקושי של מנהיגי הציונות לגייס תמיכה מצד בני העם היהודי -</p> <p>בעוד שעמים אחרים נתקלו בעיקר בהתנגדות מצד השליט הזר (וחלקם גם מצד גורמים "מבית ") ונהנו לרוב מתמיכת המעמד הבורגני הרחב, הרי שהתנועה הציונית מלכתחילה נתקלה בהתנגדות עצומה לפעילותה בקרב בני העם היהודי .</p> <p>קבוצות שונות ובהם חלקים רחבים בתוך המעמד הבורגני לא תמכו בתנועה הציונית וגילו התנגדות לפעילותה .</p> <p>המתנגדים הגדולים לציונות היו - -האורתודוקסים שהאמינו ב"גאולה ניסית" והתנגדו ל"גאולה טבעית " .</p> <p>-היהודים המשתלבים (המתבוללים) שהאמינו שהיהדות היא דת ולא לאום ולכן יש לשאוף להשתלבות מלאה בחיים התרבותיים חברתיים פוליטיים במדינות בהם חיים היהודים ולגלות נאמנות לאומית לעם שבארצו האדם מתגורר . הם חששו שתמיכה בציונות תביא להאשמתם בנאמנות לאומית כפולה ותחבל בתהליך האמנסיפציה - יהודים שבחרו להגר ממדינות מצוקה (כלכלית או פוליטית /רדיפות אנטישמיות) לארצות מערב אירופה ובעיקר לארה"ב</p> <p>- יהודים מהפכניים דוגמת הבונד שהאמינו בפתרון הסוציאליסטי ורצו להשתלב במהפכת הפועלים הכללית ושללו את הציונות .</p>	<p>מנהיגים - התנועות הלאומיות הונהגו ע"י מנהיגים מסוג חדש – כריזמטיים, משכילים , מנהיגים שצמחו הודות למעשיהם ואישיותם ולא בזכות ייחוסם המשפחתי / הדתי / המעמדי (כמו בעבר : אציל /מלך וכו) . אנשים אלה הקרינו ביטחון שהם יכולים להניע את השינוי ולהביא להצלחת המאבק הלאומי .</p> <p>המנהיגים נשענו על תמיכת ההמון – בד"כ המעמד הבורגני . ההישענות על ההמונים וההכרה בהם כשותפים לשינוי ולמאבק הלאומי היא תוצאה של התייעוש והמודרניזציה : המהפכה בתקשורת , ידיעת קרוא וכתוב ועוד .</p> <p>מנהיגים כמו הרצל (מנהיג התנועה הציונית) או קאבור (ממנהיגי התנועה הלאומית האיטלקית) נחשבים למנהיגים חדשים – מודרניים. ההערכה כלפיהם מצד ההמון לא באה בשל ייחוסם המשפחתי או המעמדי אלא הודות למעשיהם , כישוריהם , הכריזמה שלהם . מנהיגים אלה הצליחו הודות למעשיהם וכישוריהם לסחוף אחריהם את בני עמם לתמיכה ברעיון הלאומיות ולחיוזוק התודעה הלאומית.</p> <p>הרצל בדומה למנהיגי התנועות הלאומיות היה איש המעמד הבינוני : עיתונאי , מחזאי ומשפטן , חילוני : יליד בודפשט הונגריה .בצעירותו עקרה משפחתו לעיר וינה שם למד הרצל משפטים , בהמשך למד כתיבה ועיתונות ועסק בעיקר בכתיבה עיתונאית ומחזות .</p> <p>הרצל בדומה למנהיגים לאומיים מודרניים אחרים, התקרב לרעיון הלאומי כתוצאה מהשפעת רעיונות המהפכה הצרפתית, תנועת ההשכלה והצלחת המאבקים הלאומיים של חלק מעמי אירופה בצד ניסיונות השילוב של היהודים באירופה שנכשלו והתגברות מגמות הדחייה של היהודים באירופה (האנטישמיות החברתית , הממשלתית , הלאומנות והגזענות) .</p> <p>אכזבתו מניסיונות השילוב של היהודים באירופה בצד תהליכי השינוי שעברה החברה האירופאית ובכלל זה הצלחת מאבקים לאומיים של עמים אחרים באירופה הביאה את הרצל למסקנה שעל היהודים לעזוב את הגולה ולהקים מדינה משלהם . "חלום " שניתן להגשים בין היתר , לאור הצלחתם של מאבקים לאומיים של עמים אחרים באירופה . להרצל היה את הביטחון שיוכל להניע את השינוי אצל העם היהודי ולהביא את מדינות אירופה להכיר בכך שהיהודים הם עם ולתמוך בהקמת בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל.</p>

<p><u>הגורמים שמייחדים רק את התנועה הציונית</u></p> <p>האנטישמיות - התגברות הדחייה במזרח אירופה שביטויה היו אנטישמיות ממשלתית, פוגרומים, חקיקה אנטי יהודית</p> <p>האכזבה מהאמנסיפציה במרכז ומערב אירופה</p>	<p><u>הגורמים והתנאים להיווצרות התנועה</u></p> <p>תנועה לאומית נוצרת כאשר מסגרות חברתיות/כלכליות/מדיניות מתפרקות. גם התנועה הציונית וגם התנועות הלאומיות נוצרו מגורמים אלו.</p> <p>המסגרות הפוליטיות הכלכליות החברתיות והדתיות שהקנו לאנשים הזדהות, תחושת שייכות וביטחון הלכו והתערערו במאה ה-19. המסגרת הדתית, המסגרת הקהילתית של המשפחה המורחבת בכפר התערערה.</p> <p>כך שהזהות הלאומית נוצרה תוך כדי שבר והרס חברתי-פוליטי של כל המסגרות המוכרות</p> <p><u>הזהות הלאומית היא תולדה של:</u></p> <p><u>הניכור שיצרה המהפכה התעשייתית והמודרניזציה</u></p> <p><u>שבועקבותיה</u> - אלפי בני אדם שנותקו מהמסגרות הישנות שאליהם היו מורגלים : המשפחה המורחבת, הכנסייה, הכפר הקטן ונבלעו בתוך ההמון בערים הגדולות הרגישו מנוכרים והיו כמהים ללכידות ולזהות משותפת חדשה.</p> <p>המהפכה בכלי התקשורת ובכלי התחבורה רק הקלה על הניידות וצינור ההעברה של המידע בהם יכלו לפעול מנהיגי התנועות הלאומיות.</p> <p><u>ההשכלה והחילון</u> – (גם בחברה היהודית) התערערו כוח השפעתה של המסגרת הדתית. המסגרת הדתית שבעבר הייתה חלק בלתי נפרד מגורלו של האדם כבר לא הייתה בלעדית. החילון איננו במובן של הפיכת האדם מדתי לחילוני אלא במובן זה שהכנסייה/הדת כבר לא מהווים את המעגל הבלעדי שסביבו חי האדם.</p> <p>אצל היהודים השבר ותחושת הניתוק התגברו לאור תהליכי השינוי והדחייה עימם הם נאלצו להתמודד במאה ה-19.</p>
	<p><u>דרכי המאבק</u> - מאבק דיפלומטי –מדיני : המנהיגים של התנועות הלאומיות השונות, בהם הרצל מנהיג התנועה הציונית, הבינו שעל מנת לקדם את היעד שלהם להשגת מדינה ריבונית ללאום שלהם, הם חייבים לקשור בריתות ולהתחבר למדינות בעלות אינטרסים המשותפים להם.</p> <p>אצל הרצל הדבר מאוד בלט בגישתו המדינית לפיה תנאי להקמת הבית הלאומי היהודי הוא השגת הצ'רטר. גם בתנועה הלאומית האיטלקית עליה למדנו ניתן לומר שהבריתות שנכרתו בין ממלכת סרדיניה לצרפת הביאו לאיחוד והשחרור מהשלטון הזר האוסטרו הונגרי.</p> <p><u>טיפוח התודעה הלאומית והחינוך הלאומי של ההמונים :</u></p> <p>כל תנועה לאומית ומנהיגיה שאפו לחזק אצל בני עמם את החינוך הלאומי על מנת להגביר אצלם את המודעות הלאומית, את הלכידות החברתית ולהגביר אצלם בעיקר את הרצון להיאבק על עצמאותם. החינוך הלאומי והגברת התודעה הלאומית נעשו בעיקר דרך פעילות חינוכית בבתי הספר דגש על לימודי ההיסטוריה, השפה והתרבות הלאומית, הקמת תנועות נוער לאומיות, פרסום מאמרים בעיתונות, התכנסות לעצרות עם. גם הציונים פעלו בדרכים דומות על מנת להגביר את הרגש הלאומי הציוני : עצם הקמתה של ההסתדרות הציונית והתכנסות אחת לשנה או שנתיים בקונגרסים של התנועה הציונית חיזקה והגבירה את התמיכה של ההמונים מקרב העם היהודי בתנועה הציונית. כמו כן פתחו הציונים בגולה בתי ספר שהושפעו מהחינוך הציוני : לימוד השפה העברית, ההיסטוריה של העם היהודי. פרסום עיתונות ציונית והקמת תנועות נוער ציוניות שהכשירו צעירים יהודים בגולה לעלות לא"י. העלייה לא"י והקמת ישובים יהודים בא"י הייתה חלק מההגשמה של הרעיון הציוני ו"תכנית באזל"</p>

המאבק של הישוב היהודי בא"י להקמת המדינה בשנים 1945 - 1947

בתום מלחמת העולם השנייה התקבלה ההחלטה של הנהגת הישוב היהודי בא"י והתנועה הציונית לחדש את המאבק בבריטניה .

המאבק היהודי בשלטונות המנדט הבריטי התבטא בדרכים שונות :

המאבק הצבאי

שנת 1945 (תום מלחמת העולם השנייה) פעלו בא"י שלוש מחתרות יהודיות :

"ההגנה" - זרוע צבאית של הנהגת הישוב היהודי בא"י ונשמעה להוראותיהם של המוסדות הנבחרים היהודיים-נשמעו להוראות "הישוב המאורגן".

האצ"ל - (ארגון צבאי לאומי) - שהיתה מזוהה עם התנועה הימנית הרבציוניסטית בראשות זבטינסקי.

הלח"י - (לוחמי חרות ישראל) - גם היא בעלת עמדה ימנית.

האצ"ל והלח"י כונו המחתרות של "הפורשים" כלומר : מחתרות שאנשיהם לא נשמעו להוראות של ההנהגה הציונית הנבחרת . שתי מחתרות שנקטו קו לוחמני יותר ואלים יותר כלפי בריטניה

כאמור בתום מלחמת העולם השנייה יזמה הנהגת הישוב היהודי הציוני בא"י את חידוש המאבק בשלטונות המנדט הבריטי .

מנהיג הישוב המאורגן – דוד בן גוריון יזם את הקמתה של תנועת המרי העברי (מרי = מרד) תנועה שבמסגרתה פעלו שלושת המחתרות בשיתוף פעולה צבאי ארגוני בכל הקשור להוצאת פעולות צבאיות נגד בריטניה .

הסכם תנועת המרי : בהסדר שנקבע בין שלוש המחתרות סוכם על הדברים הבאים :

- כל אחת משלוש המחתרות (הגנה אצ"ל, לח"י) יוכלו להוציא פעולות צבאיות לשטח רק לאחר שיקבלו אישור של הועדה הצבאית המשותפת לשלושתם (ב ועדה הצבאית ישבו ראשי כל אחת מהמחתרות) ושל ועדה פוליטית הניצבת מעל הועדה הצבאית .
(הועדה הפוליטית נקראה ועדת X)

כלומר : המחתרות לא מתאחדות לאחת אלא ממשיכות לפעול במסגרתן הרגילה אבל הפעולות יתבצעו רק באישור המפקדה המשותפת וועדת איקס .

הדבר החשוב שהושג בהסדר זה : תיאום וארגון בין שלוש המחתרות .

- סוכם שכל מחתרת תמשיך לרכוש נשק באופן עצמאי ללא צורך באישור הועדה המשותפת .

המטרות בהקמת תנועת המרי העברי - הסיבות להקמתה ?

ההחלטה לחדש את המאבק הציוני בבריטים ולהביא לשיתוף פעולה בין שלוש המחתרות במסגרת תנועת המרי היא תוצאה של מספר גורמים :

א. האכזבה של הציונים מהמדיניות של בריטניה :
ממשלת בריטניה ושר החוץ שלה המשיכו לדגול במדיניות הספר הלבן השלישי אשר עצר את העלייה היהודית לא"י . וחמור מכך מנע כניסתם ארצה של פליטי השואה . בוויין בנאומו (נובמבר 1945) קרא לעקורים היהודים לחזור לארצות אירופה ולשכוח מא"י כמקום פתרון ...
האטימות הבריטית בכל הקשור לטיפול בנושא העקורים היהודים (פליטים שרצו ושניסו להגיע לא"י גורשו למחנות מעצר בקפריסין ובהמשך לנמלי ארץ המוצא) וחוסר הנכונות לבטל את "הספר הלבן", הביאה את הישוב היהודי לידי תסכול ואכזבה מהבריטים ולהחלטה לחדש את המאבק בבריטניה מתוך רצון ללחוץ עליה לשנות את המדיניות : לפתוח את השערים בפני הפליטים , לבטל את הספר הלבן ולאפשר הקמתה של מדינה יהודית .

ב. מאבק משותף במסגרת תנועת המרי יוביל לשליטה בפעולותיהם של המחתרות הפורשות :
מנהיגי הישוב היהודי הבינו ששיתוף פעולה צבאי בין שלוש המחתרות יביא לתוצאות טובות יותר בשטח מאשר פעילות נפרדת של כל אחת מהמחתרות...מה גם שפעילות מחתרות "הפורשים"(אצ"ל ולח"י) נכנסה לסוג של פיקוח והשגחה במסגרת "הסדר תנועת המרי העברי "(כל פעולה דורשת תיאום ואישור של ועדת איקס)מכאן שהושגה שליטה מסוימת של הנהגת הישוב היהודי בפעולותיהם של המחתרות הפורשות .

ג. המאבק במסגרת תנועת המרי יעורר "רעש תקשורתי "ויוביל לגיוס דעת הקהל הבינלאומית לטובת המאבק הציוני בעניין פליטי השואה ובעניין הצורך בהקמת מדינה ליהודים :
חשיפת המצוקה של היהודים פליטי השואה ותוביל לגיוס דעת הקהל הבינלאומית נגד מדיניות בריטניה שפעולותיה בא"י התמקדו במצוד מעפילים ובגרוש מעפילים (וכן ביישום חוק הקרקעות שמנע אפשרות מהיהודים להקים נקודות יישוב חדשות ברוב שטחי א"י) .תנועת המרי חתרה לא רק לפגוע ולערער את מעמדה של בריטניה בא"י אלא קיוותה להביא לגיוס דעת הקהל העולמית ובכך להשפיע על בריטניה לשנות את מדיניותה .

בריטניה שלאחר המלחמה הייתה מעצמה ברידה : מדינה שנפגעה קשה מאוד כלכלית במהלך המלחמה , תלויה מאוד בארה"ב.
בריטניה סבלה ממרידות של עמים עליהם שלטה במושבות באסיה ובאפריקה ,

ולכן מבחינת היישוב היהודי הנסיבות היו נוחות לצאת נגד בריטניה ולדרוש ממנה ,לאפשר לא רק הבאת העקורים לא"י וביטול הספר הלבן, אלא גם לסיים את המנדט ולהביא להקמת מדינה יהודית בא"י .

תנועת המרי העברי פעלה במשותף כעשרה חודשים (מנובמבר 1945 ועד יולי 1946)וביולי 1946 פורקה תנועת המרי וכל מחתרת שבה לפעול לחלוטין באופן עצמאי . בזמן פעילותה של "הועדה האנגלו אמריקנית" בא"י הפסיקה תנועת המרי את פעולותיה נגד בריטניה בתקווה שהועדה תגיע למסקנות והמלצות חיוביות מנקודת מבט ציונית, אך מאחר והועדה הציעה להמשיך את המנדט הבריטי " עד שתיעקר האיבה בין שני העמים הערבי והיהודי ", דחו מנהיגי הישוב היהודי בא"י את המלצותיה של הועדה, וחידשו את הפעילות נגד בריטניה .

פעולותיה הצבאיות העיקריות של תנועת המרי העברי היו הפעולות הבאות :

	"ליל הרכבות "	פגיעה בתחנות הרדאר בחיפה, בתחנות המשטרה בגבעת אולגה , כפר ויתקין, שפיים ובשדות תעופה	"ליל הגשרים "
מתי ?	נובמבר 1945	פברואר 1946	יוני 1946
מהלך	<p>פשטו חברי פלמ"ח (פלוגות המחץ יחידת עלית של "ההגנה") אצ"ל ולח"י על מסילות ברזל ב כ- 150 מקומות בארץ ופוצצו אותן. כמו כן פגעו בשלוש סירות של משמר החופים הבריטי שלחמו בהעפלה ועגנו בחיפה ויפו .</p> <p>הפעולה נועדה לפגוע בתשתיות התחבורה של הבריטים . בפעולה זו נהרגו 2 חיילים בריטים ומספר פועלים ערבים וכן איש אצ"ל.</p>	<p>בפגיעה לקחו חלק לוחמי מחתרות פלמ"ח , אצ"ל ולח"י . פיצוץ מתקן הרדאר בחיפה נועד לחבל במתקן שחשף את אוניות המעפילים . הרס תחנות המשטרה בא "כתגובת ענישה " לתחנות משטרתיות "שהצטיינו" בלכידת מעפילים .</p>	<p>גדול מבצעי תנועת המרי העברי</p> <p>הרקע למבצע הצבאי של "ליל הגשרים " : שר החוץ הבריטי –בווין, הודיע על דחייתו את המלצות "ועדה האנגלו אמריקנית". המלצות שקראו לפתוח את שערי א"י בפני העקורים היהודים ולבטל את גזרות הספר הלבן השלישי. בתגובה לדחיית המלצות הועדה האנגלו אמריקנית, החליטה תנועת המרי העברי להגיב באופן סימבולי : לפוצץ 11 גשרים המחברים את א"י עם שכנותיה, ובכך להראות לבריטים באופן סמלי : שנעילת שערי א"י בפני פליטי השואה פירושה ניתוקו של עם ישראל מארצו – ארץ ישראל .</p> <p>בלילה זה פוצצו יחידות הפלמ"ח 11 גשרים ביניהם גשר מטולה , אלנבי , בנות יעקב גשרי עזה , ירמוך אכזיב . בגשר אכזיב הפעולה נכשלה ועלתה במחיר של 4 לוחמי פלמ"ח שנהרגו תוך כדי הפעולה (חומר הנפץ שנשא אחד מהלוחמים התפוצץ על גופו ואיתו נהרגו כמה מחבריו)</p>

צעדי הענישה של הבריטים בתגובה לפעולותיה של תנועת המרי

הפעולות של תנועת המרי העברי חייבו את הבריטים להגיב בצעדי ענישה קשים במטרה להפסיק את המאבק שניהל הישוב היהודי נגדם.

צעדי הענישה של הבריטים כללו את הצעדים המרכזיים הבאים :

- א. **פגיעה בהעפלה** – כל אונית מעפילים שנתפסה ע"י משמר החופים הבריטי גורשה מא"י והעולים שנתפסו = המעפילים, נשלחו למחנות מעצר: תחילה מחנות מעצר בא"י, בהמשך כהחמרת הענישה נשלחו למחנות מעצר בקפריסין (קפריסין נשלטה באותה תקופה ע"י בריטניה) ובהמשך החמירו הבריטים את צעדי הענישה וקבעו שכל אונית מעפילים שתיתפס תישלח בחזרה לנמל ארץ המוצא = לנמל ממנו הגיעה.
- ב. **הבריטים פרסמו חוקי חירום** – בהם קבעו למשל שאדם שנתפס בהחזקת נשק יוכנס למאסר לשנים רבות. שימוש בנשק יגרור הוצאה להורג = עונשי מוות. פעילי מחתרת שייתפסו יוגלו למחנות מעצר באפריקה (במושבות עליהם שלטו הבריטים) וכן הטילו הבריטים מידי פעם עוצר בערים הגדולות: תל אביב וירושלים בניסיון להקשות על היישוב היהודי והנהגתו לפעול נגדם.
- ג. **פגיעה במנהיגות היהודית בא"י** – הצבאית והפוליטית = "השבת השחורה" : (נקראת גם מבצע ברודסייד)

זוהי התגובה הקשה ביותר של הבריטים נגד פעילות תנועת המרי הייתה "השבת השחורה". ביוני 1946, יום שבת, פשטו יחידות הצבא והמשטרה הבריטית על עשרות יישובים וקיבוצים יהודים בא"י. בפשיטה נעצרו רבים ממנהיגי היישוב היהודי. בן גוריון לא נעצר כיוון שהיה באותו זמן בפריס בוועידה של הציונים, אבל רבים ממנהיגי היישוב ולוחמיו נעצרו. בין העצורים היו ראש עיריית תל אביב ישראל רוקח, משה שרת – מראשי הסוכנות היהודית, דוד רמז מראשי הוועד הלאומי. מלבד המעצר של הבכירים הציונים נערכו חיפושים אחרי מחסני נשק של יהודים בקיבוצים. הבריטים חשפו ומצאו "סליקים" = מחסני נשק שהסתירו היהודים בתוך היישובים שלהם. "השבת השחורה" השאירה את היהודים בהלם. זכתה לכינוי שבת שחורה בשל הענישה הקשה ... לראשונה פעלו הבריטים לא רק נגד לוחמי המחתרות אלא גם נגד ההנהגה הפוליטית של הציונים – נגד ראשי היישוב היהודי.

ראשי היישוב היהודי הבינו שהמאבק הצבאי נקלע למבוי סתום – תקוע. הבריטים מסוגלים להרוס את הכוח של היישוב היהודי מבחינה כלכלית פוליטית וצבאית ועל כן צריך לעשות חשיבה מחודשת לגבי המשך דרכי המאבק בבריטניה. ההחלטה שנפלה ע"י ראשי היישוב המאורגן הייתה לשנות כיוון ולעבור למאבק פחות אליים. להתרכז יותר במאבק מדיני דיפלומטי, מאבק לשבירת חוקי העלייה וההתיישבות – שבירת הספר הלבן ולהימנע ממאבק אליים צבאי נגד בריטניה.

פירוקה של תנועת המרי העברי : הסיבות שהביאו לפירוקה של תנועת המרי העברי

בסוף יולי 1946, לאחר מספר חודשי פעילות משותפים התפרקה תנועת המרי העברי. שני אירועים גרמו להתפרקות "תנועת המרי" ולכך שכל מחתרת חזרה לפעול באופן עצמאי וללא תיאום משותף :

- א. **תגובת בריטניה : "השבת השחורה"** – שהשאירה את היישוב היהודי בהלם וראשי היישוב היהודי הבינו שהדרך הצבאית הגיעה למבוי סתום והציעו להתרכז במאבק מדיני דיפלומטי ומאבק לשבירת חוקי הספר הלבן בלבד. כלומר התרכזות במאבק הצמוד להפרת חוקי הספר הלבן : הבאת עולים והקמת יישובים בא"י. החלטה זו הביאה לחידוש הוויכוח בין המחתרות באשר לאופי המאבק הנדרש מול הבריטים. מחתרת "ההגנה" שקיבלה את מרות היישוב המאורגן הסכימה לקו של "מאבק צמוד בלבד" בעוד שהמחתרות "הפורשות" "אצ"ל ולח"י לא הסכימו להישאר צמודים רק למאבק מדיני ולמאבק של העפלה והתיישבות ולכן זה זרז את החלטתם לפרוש... מבחינתם של האצ"ל והלח"י יש להמשיך במאבק רצוף בכל דרך בכל זמן ובכל מקום. מאבק לא מוגבל, מאבק חסר פשרות.

ב. פיצוץ מלון המלך דוד בירושלים ע"י האצ"ל – הסיבה השנייה להתפרקות הסופית של תנועת המרי הייתה אירוע שבו לקחו חלק אנשי האצ"ל ובו פוצצו את מלון המלך דוד בירושלים .

פיצוץ מלון "המלך דוד"

האצ"ל פוצץ את האגף הדרום מזרחי של המלון בו מוקמו משרדי הממשלה הבריטית . הפיצוץ תוכנן ע"י הועדה הצבאית המשותפת של תנועת המרי, אבל לא קיבל את אישור סופי של ועדת איקס . אנשי האצ"ל החדירו חומר נפץ בכדי חלב למרתף המלון ולמרות אזהרות טלפוניות של מפקדי האצ"ל לבריטים לפנות את המלון מיושביו – המלון לא פונה ובשעה 12.37 בצהריים ארע הפיצוץ שגבה 91 הרוגים בני דתות ולאומים שונים אשר עבדו או שהו באותה שעה במלון. הבריטים בתגובה לאירוע הקשה עצרו לוחמי אצ"ל והטילו עונשי מוות .

הישוב היהודי גינה (הוקיע / ביקר קשה) את המעשה של האצ"ל . והאירוע הקשה הביא להתפרקות רשמית של תנועת המרי העברי. הנהגת היישוב היהודי חששה שהתדמית של היהודים בעולם רק תיפגע והישוב היהודי יוצג כישוב שתומך במעשי טרור ובפגיעה בחפים מפשע ועל כן מיהרה לגנות את המעשה של האצ"ל ולהביא לפירוק רשמי של השותפות איתם בתנועת המרי. האירוע הקשה חידד את המחלוקת באיזו דרך יש לפעול ? האם המטרה מקדשת כל אמצעי ? האצ"ל והלח"י טענו שיש להתרכז במאבק רצוף : מאבק שאיננו מוגבל בזמן , מקום ודרך בעוד שההגנה התרכזה במאבק צמוד : צמוד להנחיות ראשי היישוב המאורגן וצמוד להפרת גזרות הספר הלבן השלישי .

במהלך כל תקופת הפעילות של תנועת המרי העברי ובעיקר עם פירוקה של תנועת המרי העברי נמשך הויכוח ביחס לדרכי הפעולה הלגיטימיות (הצודקות) של המאבק בבריטניה :

מאבק ה"פורשים" האצ"ל והלח"י	מאבק היישוב המאורגן – "ההגנה"	
<p>מאבק המתרכז בפעילות צבאית רצופה נגד בריטניה (ובמקביל גם העפלה). המאבק אינו מוגבל בזמן ולכן יש להיאבק בבריטים בכל אמצעי ובכל זמן, ע"מ להתיש אותם (בעיקר באמצעות מאבק צבאי).</p>	<p>יותר סיכויים מאשר סיכונים.</p> <p>מאבק מוסרי וצמוד יותר לעקרונות והערכים היהודיים</p> <p>מאבק המתרכז בפעילות מדינית, בדגש על העפלה והתיישבות. המאבק צמוד להחלטות הנהגת היישוב והמוסדות הלאומיים. ישנה הימנעות ממאבק צבאי, אלא למטרות העפלה והתיישבות!</p>	<p>סוג המאבק</p>
<p>מדוע לתמוך במאבק צבאי?</p> <p>א. "אין פרטנר!" – אי אפשר לדבר עם הבריטים: אין סיכוי שהיהודים ישיגו מדינה בעזרת מאבק שקט (פעילות מדינית, העפלה והתיישבות בלבד). כמו כן, אין כל סיכוי להיחלשות עם בריטניה – הבריטים רק הקשיחו את יחסם ליישוב היהודי. עם זאת, למאבק צבאי רצוף יש סיכוי: הוא יכול להביא לזירוז סיום השלטון הבריטי בא"י.</p> <p>ב. המאבק הצבאי מכביד על כלכלת בריטניה: מאבק צבאי יגרום להוצאות כלכליות רבות לבריטניה (שהייתה במצב כלכלי קשה לאחר WWII), עקב תגבור כוחות. כמו כן, האבדות שנסב לבריטים יצרו דעת קהל שלילית בבריטניה וייווצרו שם מתנגדים שידרשו לסיים את השלטון המנדטורי של בריטניה בארץ.</p> <p>ג. נקמה! רצון לנקום בבריטים על פגיעתם בניצולי השואה העקורים ועל מדיניותם הפרו-ערבית. בריטניה בגדה בציונות!</p>	<p>מדוע לתמוך בהעפלה והתיישבות?</p> <p>א. מאבק אקטיבי – העפלה והתיישבות הן מטרות הציונות: היהודים חייבים לרכז את המאמצים שלהם בשני היסודות של המדינה היהודית: עלייה והתיישבות. העלייה מגדילה את מספר היהודים וההתיישבות קובעת את גבולות המדינה. יוצרים רוב דמוגרפי יהודי בהדרגה.</p> <p>ב. יש להתמקד במאבק מדיני ולא צבאי: רק מאבק שקט המתרכז בפעילות מדינית, בעלייה ובהתיישבות יעורר תמיכה בעולם למטרת היישוב היהודי בא"י: סיום המנדט הבריטי והקמת מדינה יהודית. כמו כן, הקמת מדינה יהודית תובטח רק על ידי פעולות מתואמות בישראל ובזירה המדינית בהנחיית מוסדות התנועה הציונית.</p> <p>ג. לא רוצים להיתפש כטרוריסטים: המאבק הרצוף פוגע באופי המוסרי של המאבק להקמת המדינה ומביא לצמצום התמיכה בדעת הקהל העולמית במפעל הציוני.</p> <p>ד. המאבק הצבאי מכעיס את הבריטים ומסכן את עתיד היישוב: מאבק כנגד הבריטים עשוי לגרום לבריטים להתעמת עם היישוב היהודי ולסכל את המפעל הציוני. כמו כן, העולם לא תומך במדיניות איסור ההעפלה של הבריטים.</p>	<p>נימוקים בעד סוגי המאבק</p>
<p>מאבק צבאי: אחרי פירוק תנועת המרי העברי המשיכו הארגונים של האצ"ל והלח"י בפעילות צבאית נגד בריטניה. הם פגעו בבריטים ובמתקנים שלהם בא"י ובחו"ל:</p> <ul style="list-style-type: none"> פגיעה במתקנים בריטיים: פגיעה במחנות צבא ומשטרה, תחנות רכבת ודרכי תחבורה, תחנות רדאר ומתקני נפט. הפריצה לכלא עכו: שחרור 27 אסירים יהודיים (ו-182 ערבים). בפעולה נתפסו 5 פעילי האצ"ל ו-3 מהם נידונו למוות בתלייה. חטיפת הסרג'נטים: בתגובה להוצאה להורג של 3 פעילי האצ"ל נחטפו ונתלו שני סרג'נטים (סמלים) בריטיים בחורשה ליד נתניה. פעולות בחו"ל: שליחת מעטפות נפץ בדואר + התנקשות בנציב הבריטי בקהיר, הממונה על המזה"ת: הלורד מוין (פוליטיקאי אנטי-ציוני בריטי). 	<p>העפלה: מסוף מלחמת העולם השנייה ועד להקמת המדינה הגיעו לישראל 65 אניות ועליהן כ-70,000 עולים. ההעפלה נתקלה בקשיים רבים – בריטניה לחצה על מדינות שונות באירופה שלא ירשו לאניות של יהודים לצאת מנמליהן והיא הטילה הסגר על חופי הארץ.</p> <ul style="list-style-type: none"> "אקסודוס": אניית מעפילים ועליה 4,500 ניצולי שואה ממחנות העקורים אשר הפליגה מצרפת ונעצרה בחופי א"י. הבריטים השתלטו על האנייה ובקרב נהרגו 2 מעפילים וימאי, בנוסף לפצועים רבים. המעפילים גורשו חזרה לצרפת, שם סירבו לרדת מאניות הגירוש ופתחו בשביתת רעב. הבריטים העבירו את המעפילים לגרמניה והורידו את המעפילים בכוח. הפרשה זכתה לסיקור תקשורתי עולמי נרחב ולגיוס דעת הקהל העולמית נגד בריטניה ולטובת היישוב היהודי. התיישבות: היהודים הקימו יישובים גם באזורים שהיו אסורים על פי חוק הקרקעות והפגינו נחישות עזה על כל פגיעה או ניסיון להסרת יישוב יהודי. 11 הנק' בנגב: היהודים הקימו 11 יישובים בנגב במבצע סודי בלילה אחד. הקמת היישובים בנגב הייתה נבעה מתוך שהנגב יהיה חלק מהמדינה היהודית פרשת ביריה: "ביריה" שליד צפת הקימו מחדש כ-3 פעמים יישוב שהבריטים ניסו להרוס, עד אשר הבריטים "נשברו". 	<p>פעולות שבוצעו במסגרת סוגי המאבק</p>

פעולות של האצ"ל והלח"י לאחר פירוק תנועת המרי העברי התרכזו ב"מאבק צבאי" דוגמאות :

פגיעה במתקני צבא ובסיסים בריטים כולל גניבת נשק מהבריטים, שוד של בנקים ופגיעה מכוונת בחיילים ושוטרים בריטים, למשל אנשי אצ"ל ערכו התקפה על מועדון הקצינים הבריטים ובהתקפה זו נהרגו 12 קצינים וחיילים בריטים. הבריטים בתגובה רק הגבירו את המעצרים והטילו עונשי מוות על לוחמי אצ"ל ולח"י.

א. **פריצה לכלא עכו ושחרור העצורים בו** – אנשי אצ"ל פרצו לכלא עכו ושחררו משם את חבריהם העצורים. בקרב שהתפתח במקום נהרגו 5 לוחמי אצ"ל. הפריצה הובילה לבריחה של אסירים רבים בהם יהודים וערבים. בפעולה נתפסו מספר לוחמי אצ"ל והוטל עליהם עונש מוות.

ב. **"פרשת הסרג'נטים" - חטיפת סמלים בריטים והחזקתם כבני ערובה ולבסוף תלייתם:** אנשי אצ"ל בתגובה על עונשי המוות שהטילו הבריטים על חבריהם החליטו כנקמה לתפוס בני ערובה: חיילים בריטים. לוחמי האצ"ל איימו שאם חבריהם לא ישוחררו מהמאסר, הם יינקטו "בעין תחת עין" – יחסלו את הסרג'נטים הבריטים החטופים הנמצאים בידיהם. הבריטים לא נכנעו לאיומים של האצ"ל ובתגובה לכך שהבריטים הוציאו להורג 3 מחברי האצ"ל, מימשו אנשי האצ"ל את איומם ורצחו את בני הערובה שתפסו: 2 סמלים בריטים הוצאו להורג כנקמה. הם נמצאו תלויים בחורשה ליד נתניה.

המאבק להתיישבות בלתי לגאלית (בלתי חוקית) – מאבק היישוב המאורגן דרך נוספת מלבד המאבק הצבאי הרצוף של היישוב היהודי בבריטים הייתה ההתיישבות.

חוק הקרקעות הבריטי שנקבע בעקבות הספר הלבן השלישי הגביל קניית קרקעות בידי יהודים ברוב שטחי א"י. היישוב היהודי הפר את גזרת ההתיישבות – את חוק הקרקעות הבריטי וקנה אדמות דווקא באזורים שנאסרו להתיישבות יהודית והקים נקודות יישוב חדשות או ועיבה את הנקודות ההתיישבותיות הקיימות באזורים שנחשבו לדלילי אוכלוסייה יהודית.

בשנים 1945-1947 הוקמו כ-49 יישובים חדשים על אף ההתנגדות הבריטית, הטרור הערבי שהופעל כלפי סוחרי קרקעות ערבים שמכרו ליהודים קרקעות ועל אף מחירי הקרקעות הגבוהים. הנחישות של היישוב הציוני לשבור את חוקי הספר הלבן ולהרחיב את מפת ההתיישבות היהודית הייתה גבוהה.

היישוב היהודי קיווה להשיג מספר מטרות בהתיישבות הבלתי חוקית: מה היו המטרות וההישגים בהתיישבות הבלתי חוקית?

א. **מטרה מדינית אסטרטגית:** "ניישב יותר נקבל יותר שטח" יישובים חדשים הוקמו מתוך הנחה לפיה קווי הגבול בעתיד של המדינה היהודית ייקבעו על פי מפת ההתיישבות היהודית, לכן רצו לקבוע "עובדות בשטח": למהר ולהקים יישובים בעיקר באזורים שאין בהם כל כך יהודים כמו למשל הגליל, הנגב וחברון. המחשבה הייתה אם ניישב יותר שטחים נקבל בעתיד יותר שטחים למדינה היהודית במקרה שבו תחולק א"י בין היהודים לערבים (מה שאכן הוחלט בהמשך ע"י האו"ם) **ואכן האו"ם כשהחליט לחלק את א"י לשתי מדינות לשני עמים (מדינה יהודית לצד מדינה ערבית) עשה זאת על פי מפת ההתיישבות של כל עם. הודות להקמתם של 11 הנקודות בנגב החליטו לבסוף באו"ם להעביר את הנגב לתחומי המדינה היהודית.**

ב. **הפרת גזרות הספר הלבן השלישי:** מאבק בגזרות הספר הלבן השלישי ובחוק הקרקעות שיצא בעקבותיו. היישוב רצה להביע את מחאתו והתנגדותו לגזרות הספר הלבן ולחוק הקרקעות שאסר על היהודים להקים נקודות יישוב חדשות ברוב שטחי א"י. היישוב רצה לשבור את חוקי הספר הלבן ולכן הקים עשרות יישובים בניגוד לחוק... ההישג בכך: **רכישת הקרקעות והקמת היישובים בטאו את הנחישות במאבק של הציונים בספר הלבן של בריטניה.**

ג. **מטרה ביטחונית אסטרטגית:** הקמת יישובים באזורי ספר (אזורי גבול מבודדים) על מנת ליצור **רצף התיישבותי**. לעבות את האזור ביישובים יהודים נוספים **וליצור חגורת ביטחון למקרה ויתקף אחד מהיישובים היהודים.** לכן הוקמו **יישובים ברצף, במבנה גושי, צפופים האחד ליד השני גם משיקולי ביטחון.** ההישג: יצירת רצף התיישבותי יהודי דבר שהקל בעתיד בעת מלחמת העצמאות להגיש סיוע ליישוב שהותקף. הארגונים שלקחו בעיקר חלק במאבק ההתיישבותי הם הפלמ"ח וההגנה והסוכנות היהודית.

דוגמאות לפעילות ההתיישבותית בלתי חוקית שהביאה להישגים :

• **הקמת 11 הישובים בנגב (1946) - הקמת 11** קיבוצים בנגב בהם קיבוץ בארי , חצרים , כפר דרום , נבטים ...הקמת 11 הישובים נעשתה בעיקר מתוך שיקול אסטרטגי מדיני : הרצון להכניס את הנגב לתחומי המדינה היהודית כאשר תחולק הארץ לשתי מדינות . החשש הגדול היה שהנגב יהיה מחוץ לתחומי המדינה היהודית ולכן מיהרו ליישב אותו ...הישובים הוקמו תוך לילה אחד (5-6 באוקטובר 1946) במתכונת "חומה ומגדל " . כל ישוב מנה כ- 30 אנשים . הוקמו מספר צריפי מגורים , הקיפו את הישוב בחומת עץ כפולה ובמגדל שמירה . ההישג המרכזי : כאשר דנו באו"ם על החלטת החלוקה של א"י לשתי מדינות (מדינה ערבית ומדינה יהודית) החליטו להכליל את הנגב בתחומי המדינה היהודית כמו כן יישובי הנגב בלמו את המתקפה של הפולש המצרי והיו גורם עיכב את הפלישה המצרית למרכז הארץ .

• **העליה לביריה** – בפברואר 1946 נעשה ניסיון לחזק את ההתיישבות בגליל העליון . צעירים יהודים עלו להתיישב באחת הגבעות צפונית לעיר צפת . הבריטים ניסו מספר פעמים להוריד את המתיישבים היהודים אבל כל פעם המתיישבים חזרו מחדש לביריה . מאות מתנועת הנוער העובד והלומד יחד עם אנשי פלמ"ח השתלטו מחדש על ביריה והקימו בה תוך מספר שעות מבנים ואוהלים וגדר . לאחר 3 ניסיונות החליטו הבריטים לוותר ...וביריה נשארה בידי המתיישבים . פרשת ביריה הוכיחה את הנחישות של הישוב לשבור את חוק הקרקעות ואת הספר הלבן והפכה לסמל המאבק ההתיישבותי בבריטים .

המאבק לעליה בלתי לגאלית להעפלה

עוד בזמן מלחמת העולם השנייה הקפידו הבריטים הקפדה חמורה על חוקי הספר הלבן השלישי ומנעו כניסתם של פליטים יהודים לא"י . מעפילים שנתפסו גורשו לאי מאוריציוס שבאוקיינוס ההודי (אי שהיה בשליטת הבריטים) בתום המלחמה התגבר זרם המעפילים לא"י וההעפלה הפכה לנשק מרכזי של הציונים בבריטים . מעפילים שנתפסו גורשו תחילה למחנות מעצר בא"י בעתלית ובהמשך למחנות מעצר בקפריסין ולבסוף החליטו הבריטים לגרש את אניות המעפילים לנמלי ארץ המוצא . מוסדות הישוב היהודי החליטו להגביר את המאבק בבריטניה לאחר המלחמה, ובעיקר את שבירת גזרות העליה וההתיישבות . בנושאי שבירת גזרות העליה וההתיישבות הייתה הסכמה רחבה בציבור היהודי שזהו מאבק צודק , מוסרי , נכון והוגן . בניגוד למשל לשאלת המאבק הצבאי אותו ניהלו האצ"ל והלח"י שעליו הייתה מחלוקת .

הגוף שטיפל בנושא ההעפלה היה "המוסד לעליה ב " . גוף זה עסק ברכש אניות (לרוב רעועות וישנות) , וארגון העליה הבלתי חוקית ארצה . הבריטים מצידם הפעילו לחץ על הממשלות בארצות השונות למנוע אפשרות יצאת אניות מעפילים מחופי ארצותיהם לכיוון א"י . כך עלו בתקופה שבין 1945-1947 כ-64 אוניות מעפילים כשעל סיפונם כ-70 אלף עולים, אבל רק מעטים מהן הצליחו להסתכן ולא להיתפס ע"י הבריטים .

חשיבות ההעפלה ומטרותיה -

- א. **עזרה לפליטי השואה להגיע לא"י** .
- ב. **ההעפלה הייתה נשק דמוגרפי – היהודים רצו להגדיל את אחוז היהודים בא"י** . להפוך בהדרגה ממיעוט יהודי לרוב יהודי.
- ג. **לעורר את דעת הקהל הבינלאומית - ההעפלה הייתה מכשיר מדיני באמצעותו קיוו ואף הצליחו היהודים לעורר את דעת הקהל הבינלאומית , את מצפון העולם : פליטי השואה המנסים לעלות לא"י ומגורשים ממנה בידי החיילים הבריטים הציגו את הבריטים באור מאוד שלילי .**
הבריטים הצטיירו כשלטון אכזרי המונע מהפליטים המסכנים שחוו את השואה למלא את מבוקשם ולהגיע לחוף מבטחים . מאבקם של פליטי השואה לעלות ארצה הצטייר כמאבק לגיטימי – צודק ומוסרי ואילו ההתנהגות של הבריטים כלפיהם הצטיירה כמשהו אכזרי ולא הוגן . כך הפכה ההעפלה לנשק מדיני : החל לחץ בינלאומי על בריטניה לפתוח את שערי א"י בפני פליטי השואה ולשנות את מדיניותה בא"י .
- ד. **שבירת חוקי הספר הלבן** כדי להפגין את הנחישות של הציונים להמשיך ולעלות ארצה למרות חוקי העליה המגבילים - בנושא זה היה קונסנזוס של רוב הציבור שזהו מאבק לגיטימי , מוצדק נכון ומוסרי.

הקשיים שליוו את מפעל ההעפלה :
בעיקר קשיים ארגוניים וכספיים :

1. **קושי בהשגת ספינות להבאתם של המעפילים .** לרוב רכשו אוניות ישנות , רעועות ספינות בקר אותם הפכו לספינות להובלת אנשים.
2. **הטיפול הכרוך בנוסעים – במעפילים :** הטיפול כרוך בכסף רב – הוצאות על מזון , ארגון הטיפול במעפילים ובצוות האוניות ...
3. **יצירת קשרים עם מדינות אירופה על מנת שיסכימו ליציאת אוניות מנמלי ארצם ויפעלו בכך נגד הרצון והלחצים שהפעילו הבריטים בכיוון ההפוך (למנוע את יציאת המעפילים מהארצות השונות)**

דוגמאות למאבק ההעפלה :

א. פרשת לה ספציה 1945 – כאלף פליטי שואה הגיעו לנמל לה ספציה שבאיטליה שם המתינה להם ספינת מעפילים . המשטרה האיטלקית בלחץ של בריטניה מנעה את הפלגתה של הספינה לכיוון א"י . יהודה ארזי , איש "המוסד לעליה ב" , עלה לספינה וארגן את המעפילים להכריז על שביתת רעב . המעפילים קיוו בכך למשוך את דעת הקהל הבינלאומית : שירחמו עליהם ולהציג את ברטניה כמדינה המתאכזרת לפליטי שואה חלשים ומסכנים. המקרה אכן עורר תהודה : פרסום תקשורת. התקשורת הבינלאומית עמדה לצידם של "השובתים רעב" והבריטים נאלצו לאחר 3 ימי שביתת רעב להיכנע לרצון השובתים ולאפשר למעפילים לעלות ארצה .

ב. פרשת אכסודוס – יציאת אירופה תש"ז (1947)

ביולי 1947 הפליגה אוניית מעפילים מצרפת ועל סיפונה כ- 4,500 מעפילים . ביציאה מהנמל חיכתה להם "הפתעה" : ספינת קרב בריטית שנצמדה לאוניה לאורך כל המסע עד לחופי א"י . סמוך לחופי א"י הצטרפו 6 משחתות קרב בריטיות וחסמו את דרכה של האוניה . החל קרב בין המעפילים לחיילים הבריטים במהלכו פגעו הבריטים באוניה ובעשרות מהמעפילים . האוניה נגררה לנמל חיפה . המעפילים הורדו בכוח ממנה לאוניות גרוש בחזרה לצרפת . בהגיעם לצרפת סרבו המעפילים לרדת מהאוניות הבריטיות ומצד שני שלטונות צרפת סירבו להוריד אותם בכוח . לכן החליטו הבריטים להעביר את המעפילים לנמל המבורג שבגרמניה – נמל זה נשלט באותה תקופה בידי הצבא הבריטי ולכן שם יכלו הבריטים להוריד בכוח את המעפילים . כל אותה עת לוותה הפרשה בסיקור תקשורתי אוהד את המעפילים ומציג את בריטניה כמדינה אטומה ואכזרית לגורלם של ניצולי השואה . בא"י התארגנו הפגנות ועצרות אבל והזדהות עם המעפילים . ועדת החקירה של האו"ם (ועדת אונסקו"פ) שביקרה באותו הזמן בא"י הושפעה אף היא מהפרשה והדבר תרם למסקנתה שיש לאפשר ליהודים להקים בא"י מדינה ובכך לפתור גם את בעיית העקורים . לאחר הקמת המדינה עלו ארצה בהדרגה מעפילי אכסודוס ...

שאלת ארץ ישראל באו"ם – תוכנית החלוקה

בריטניה החליטה להחזיר לאו"ם את המנדט על ארץ ישראל בשנת 1947. כזכור, בריטניה כבשה את ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה. חבר הלאומים נתן לה אישור לשלוט בארץ בצורת מנדט, כלומר שלטון זמני שתפקידו להכין את האוכלוסייה המקומית למדינה עצמאית. מדוע בריטניה החליטה לוותר על המנדט על ארץ ישראל?

שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם

בריטניה הבינה שהיא לא מצליחה להביא את היהודים והערבים בארץ ישראל להגיע להסכמה. היהודים סירבו לוותר על מדינה יהודית והערבים סירבו להתפשר. כל מדיניות בריטית הייתה מובילה למאבק צבאי נגדם, אם מצד היהודים ואם מצד הערבים, שיעלה בקורבנות ובכסף רב, ולכן אין סיכוי לשלוט בארץ בשקט.

בריטניה החלה לפרק את האימפריה הענקית שלה. אחרי מלחמת העולם השנייה התברר שכבר לא משתלם לבריטניה להחזיק שטחים כל כך גדולים ורחוקים בעולם. בנוסף לכך עלתה בבריטניה טענה מוסרית נגד שליטה בעמים אחרים. ואכן, בריטניה ויתרה על השליטה בהודו באותו זמן. על רקע זה גם השליטה בארץ ישראל איבדה מחשיבותה, שהרי כבר אין צורך להגיע להודו במהירות ובקלות.

העמדה הבריטית הנוקשה בשאלת א"י הובילה לקרע בינה לבין ארצות הברית. בריטניה המשיכה במדיניות שאסרה על ניצולי השואה לעלות לארץ, וארצות הברית התנגדה לכך ודרשה שינוי במדיניות. בריטניה לא יכלה להתנגד לדרישות ארה"ב כי הייתה תלויה בה ובכספים שלה לאחר מלחמת העולם השנייה ובזמן המלחמה הקרה. מצד שני, אם תשנה את המדיניות, תעורר נגדה את כל העולם הערבי. מבחינת בריטניה זהו מצב ללא מוצא. (זהו שיקול מתחום מדיניות חוץ)

המאבק הצבאי של האצ"ל והלח"י חייב את בריטניה להשקיע כסף רב ולהחזיק צבא גדול וזה הכביד מאוד על הכלכלה הבריטית שהייתה במצב קשה אחר מלחמת העולם השנייה.

סגירת שערי הארץ בפני ניצולי השואה עוררה ביקורת קשה בדעת הקהל העולמית והבריטית. התמונות של ניצולי שואה מגורשים וכלואים במחנות מעצר עוררו את דעת הקהל שדרשה מבריטניה לשנות את המדיניות. כאמור, שינוי כזה היה מעורר נגד בריטניה את העולם הערבי ולכן בריטניה הייתה חסרת אונים.

השערה הפוכה: בריטניה בכלל לא רצתה לוותר על ארץ ישראל. יש היסטוריונים שחושבים שבריטניה פנתה לאו"ם לא מפני שרצתה לצאת מארץ ישראל אלא מפני שרצתה להישאר בארץ. היא קיוותה שהאו"ם יתן לה את ארץ ישראל כמנדט מחודש, כלומר יבקש ממנה להמשיך ולשלוט בארץ ולצורך כך ייתן לה יותר סמכויות ואמצעים.

הדיון בעצרת הכללית של האו"ם

האו"ם התכנס בישיבה מיוחדת לדון בבקשת בריטניה להחזיר את המנדט לאו"ם. בדיון נאמו נציגי מדינות שונות. **התברר שבאופן יוצא דופן שתי המעצמות מסכימות. צריך לזכור שבאותו זמן התנהלה המלחמה הקרה ובמסגרת המלחמה שתי המעצמות נהגו לתפוס עמדות הפוכות. בנושא שאלת ארץ ישראל, גם ברית המועצות וגם ארצות הברית תמכו בהקמת מדינה ליהודים.**

עמדת ברית המועצות:

ברית המועצות תמכה בהקמת מדינה יהודית. הסברים למדיניות הסובייטית (=של ברית המועצות) ניתן למצוא בנאום שנשא באו"ם שר החוץ – גורמיקו:

- שיטת המנדט נכשלה. הבריטים לא הצליחו למנוע שפיכות דמים בין יהודים וערבים. לכן יש לסיים את המנדט הבריטי.
- העם היהודי סבל מאוד בשואה ובנוסף לכך, ניצולי השואה ממשיכים לסבול גם אחרי המלחמה כיוון שבריטניה לא מאפשרת להם להתחיל את חייהם מחדש בארץ ישראל, כפי שרובם היו רוצים. יש שיקול מוסרי לתת ליהודים את שהם מבקשים.
- הארץ שייכת הן ליהודים והן לערבים. אם הם לא יכולים לחיות במדינה אחת, יש לחלק את הארץ ולהקים שתי מדינות, יהודית וערבית.

- סביר להניח שהשיקול המרכזי לעמדת ברית המועצות דווקא לא עלה בנאום גורמיקו. כנראה ברית המועצות תמכה בסיום המנדט והקמת מדינות חדשות בארץ ישראל כי ראתה זאת כהזדמנות להשיג השפעה באזור המזרח התיכון. **סילוק בריטניה יפתח בפניה אפשרות להחדיר את השפעתה לאזור. התמיכה בעניין הציוני הייתה חלק מדרכי המאבק של ברה"מ במסגרת המלחמה הקרה והמאבק הבין-גושי בין המזרח למערב על אזורי השפעה בעולם.**

עמדת ארצות הברית

גם ארצות הברית, בראשות הנשיא טרומן, תמכה בהקמת מדינה יהודית. **הגורמים לעיצוב עמדת ארצות הברית:**

- טרומן והציבור האמריקאי חשו רצון לפצות את היהודים ולשפר את מצבם לאחר השואה על ידי הקמת מדינה ליהודים.
- טרומן היה זקוק לתמיכת היהודים בארצות הברית ("הקול היהודי") כי הבחירות לנשיאות ארה"ב התקרבו, לכן תמך בדרישה שלהם להקים מדינה יהודית.
- **התמיכה במדינה יהודית הייתה חלק מדרכי המאבק במסגרת המלחמה הקרה והמאבק הבין-גושי בין המזרח למערב על אזורי השפעה בעולם.** ארצות הברית חששה מהתפשטות של הגוש הקומוניסטי באזור המזרח התיכון וקיוותה שהמדינה היהודית החדשה תצטרף לגוש המערבי הדמוקרטי, שהיא הובילה במסגרת המלחמה הקרה, ותאפשר לה להשפיע באזור המזרח התיכון.

ועדת החקירה המיוחדת של האו"ם

הועדה המיוחדת של האו"ם בנושא ארץ ישראל (ועדת אונסקו"פ) הורכבה מ-11 נציגים ממדינות שונות לפי עקרון של גיוון גיאוגרפי כדי להבטיח ניטרליות. הועדה ביקרה בארץ ישראל בקיץ 1947 וראיינה מנהיגים יהודים שניסו לשכנע אותה שהיהודים זכאים למדינה וגם יכולים להחזיק ולנהל אותה. המנהיגים הפלסטינים סירבו להיפגש עם הועדה כי לא קיבלו את סמכותה לדון בגורל הארץ. הועדה ביקרה גם במדינות ערב ונפגשה עם מנהיגיהם, וביקרה גם במחנות העקורים באירופה ונפגשה עם נציולי שואה, שרובם אמרו שהיו רוצים לעלות לארץ ישראל.

הועדה הגישה לאו"ם את המלצותיה. מיעוט מחברי הועדה הציעו להקים מדינה דו-לאומית יהודית-ערבית. רוב חברי הועדה המליצו על חלוקת הארץ לשתי מדינות. המלצה זאת נקראת "תוכנית החלוקה".

סעיפי תוכנית החלוקה:

- המנדט הבריטי יסתיים.
- בארץ ישראל יקומו שתי מדינות עצמאיות: מדינה יהודית ומדינה ערבית. המדינה היהודית תכלול את הגליל המזרחי, שפלת החוף המרכזית והנגב. המדינה הערבית תכלול את הגליל המערבי, הרי שומרון ויהודה ורצועת חוף בצפון ובדרום. ליהודים בערך 55% ולערבים 45%.
- ירושלים תהיה עיר בשליטה בינלאומית, בפיקוח האו"ם.
- שתי המדינות יקיימו שיתוף פעולה כלכלי-מטבע משותף, פיתוח תחבורה, מכס ועוד.

החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר

האו"ם התכנס כדי להצביע בעד או נגד תוכנית החלוקה ב-29 בנובמבר 1947.

הדיפלומטים היהודים ערכו מאמצים אדירים בימים שקדמו להצבעה כדי לשכנע כמה שיותר מדינות להצביע בעד. כדי שההצעה תתקבל היה צורך ברוב של שני שלישים. עמדתם של ברית המועצות וארצות הברית הייתה קריטית כי השפיעה על שאר המדינות, כל אחת בגוש שלה, והובילה אותן להצביע באופן דומה.

היהודים המתונו להצבעה במתח גדול ובזמן ההצבעה נצמדו למכשירי הרדיו. התוצאה הייתה: 33 בעד (כולל שתי המעצמות), 13 נגד (בעיקר מדינות ערביות), 10 נמנעים (כולל בריטניה). ההצעה התקבלה ונקראת מאז "החלטת כ"ט בנובמבר".

התגובות להחלטה

תגובת היישוב היהודי	תגובת היישוב הערבי ומדינות ערב
<p>מבחינת היהודים יש להחלטה זאת משמעות עצומה. היישוב היהודי בארץ ישראל קיבל את ההחלטה בשמחה גדולה והתלהבות על כך שסוף סוף תקום מדינה יהודית. ההחלטה גם קבעה שהמדינה היהודית תכלול גישה הן לים התיכון והן לים סוף, ושליטה בכנרת. יחד עם זאת הם הביעו הסתייגות מן הגבולות שנקבעו למדינה היהודית: ירושלים אינה חלק מהמדינה וכך גם הגליל המערבי, עשרות יישובים יהודים לא נכללו בשטח היהודי וכמעט אין שליטה בהרים.</p>	<p>היישוב הערבי -</p> <p>דחו בתוקף את ההחלטה והתחילו כבר באותו הלילה במאמץ למנוע את יישומה- תקפו אוטובוס יהודי והרגו 5. בכך נפתחה מלחמת העצמאות.</p> <p><u>מדינות ערב</u></p> <p>הצביעו נגד ההצעה באו"ם. מזכירות הליגה הערבית הצהירה: "קו החלוקה יהיה קו של אש ודם", כלומר הם ילחמו כנגד הקמת מדינה יהודית. חשוב לציין שהם פעלו ונאבקו בלי לשתף את הפלסטינים ובלי להכיר בהם כשותף מדיני, זאת מתוך כוונה להשתלט בעצמם על השטחים שהבריטים יפנו.</p>

מלחמת העצמאות מאפיינים כלליים

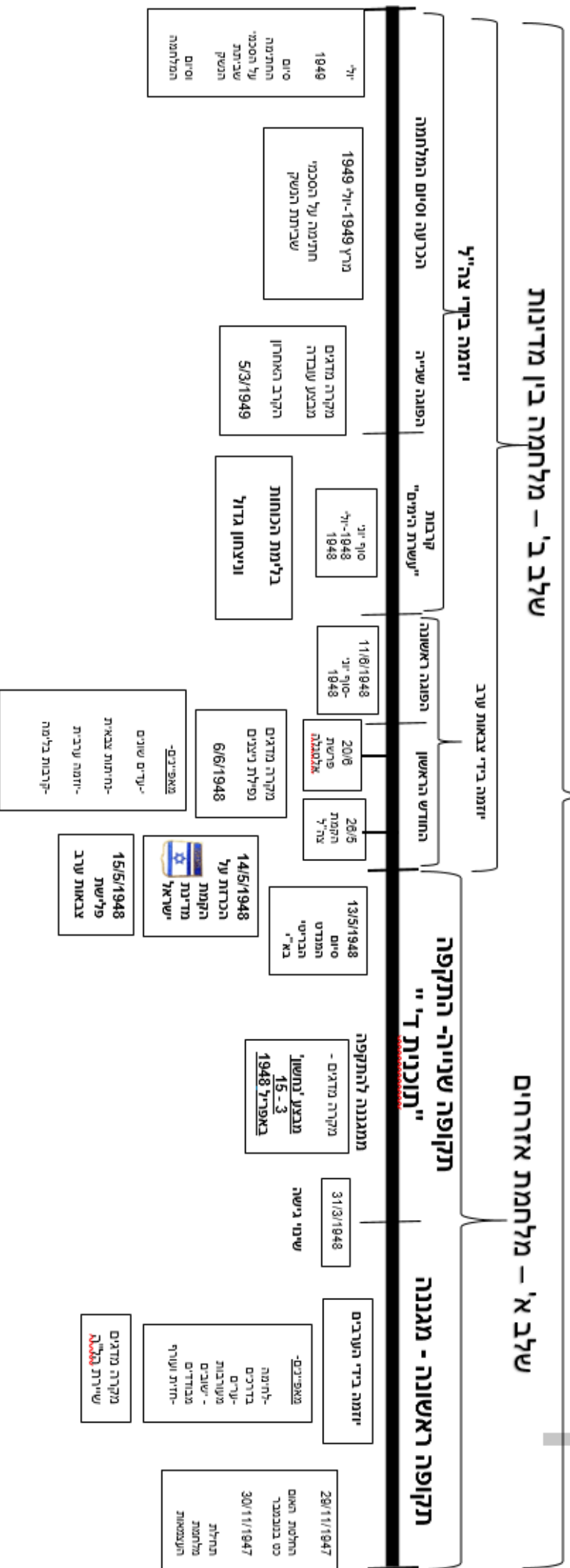
מאפיין	הסבר
מלחמה קיומית	<p>✓ מלחמה שמטרתה הייתה להבטיח את מימוש החלטת האו"ם והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל אל מול התנגדות של ערביי הארץ, ובהמשך לאפשר את המשך קיומה לנוכח הפלישה של מדינות ערב שביקשו לחסלה. מבחינת הישוב היהודי ומדינת ישראל הייתה זו מלחמה קיומית של "להיות או לחדול".</p> <p>✓ המלחמה הייתה על הבית, על הזכות המוסרית והצודקת למדינה, על ההשרדות- כל אלה נתנו כוח עצום לנכונות העם להתמודד עם הקשיים, תובנות אלה היו חשובות ביותר למורל של הציבור שנכפתה עליו מלחמה כל כך קשה.</p> <p>✓ המציאות מצביעה על כך שבכל שלבי המלחמה הצד היהודי נלחם על הקיום היהודי.</p>
השלבים העיקריים של המלחמה	<p>✓ שלב א' – 30 בנובמבר 1947 – 14 במאי 1948 – יום הכרזת העצמאות – המלחמה הפנימית, מלחמת קהילות, מלחמת אזרחים – כלומר בשלב זה מלחמה בין ערביי א"י שסירבו לקבל את רעיון החלוקה וביקשו למנוע את הקמת המדינה לבין הישוב היהודי המבקש לממש את החלטת החלוקה. הבריטים עדיין שולטים בארץ. הישוב נלחם על קיומו.</p> <p>✓ שלב ב' – 15 במאי 1948 – המחצית הראשונה של 1949 – מלחמה בין מדינת ישראל למדינות ערב. זמן קצר לאחר הכרזתו של דוד בן גוריון על הקמת המדינה. בשלב זה פלשו חמישה צבאות ערב למדינת ישראל (מצרים, ירדן, סוריה, לבנון ועיראק) במטרה מוצהר להביא לחיסולה. מדינת ישראל שרק הוקמה מתמודדת על עצם קיומה.</p>
מטרות הצדדים	<p>ערביי א"י ומדינות ערב – להכשיל את תכנית החלוקה ולמנוע הקמת מדינה יהודית. "לעקור את הנגע הציוני מעל אדמת המזרח התיכון".</p> <p>ישוב היהודי – הישוב היהודי ומדינת ישראל ביקשו להביא להקמתה של המדינה ולהבטחת קיומה. "להיות או לחדול" – מלחמה קיומית.</p>
היעדר הבחנה בין חזית לעורף	<p>העובדה שיהודים וערבים חיו בקרבה גדולה, בערים מעורבות או בישובים סמוכים, הפכה לא פעם את העורף לחזית. היה קשה לשמור על ביטחונם האישי של תושבי הערים המעורבות – צפת, חיפה, עכו, יפו, טבריה וירושלים. כמו כן, יישובים מבודדים הפכו למטרות נוחות להתקפות ותושביהם נאלצו להגן על עצמם. חלק מיישובים אלה שכנו לאורך הגבול ו"ציירו" את המפה, על כן כוח עמידתם היה בעל חשיבות גדולה. הישובים הפכו לחלק מהמערך הלוחם והיוו גורם מרכזי בבלימת הפלישה של צבאות ערב לארץ.</p>
נתוני פתיחה קשים לצד היהודי	<p>- מלחמת העצמאות פרצה טרם הוקם צה"ל - צבאות ערב היו לעומת זאת, צבאות סדירים ומאומנים היטב. יתירה מזאת בעוד שהישוב היהודי נאלץ להשתמש בסוגי נשק שונים ומשונים, צוידו הצבאות הערביים בנשק אחיד, ברובו מתוצרת מערבית.</p> <p>- הקמת מדינה תוך כדי לחימה: כינון מוסדות שלטון דמוקרטיים, פירוק מסגרות פוליטיות קיימות, פירוק מסגרות מחתרטיות והקמת צבא אחיד.</p> <p>- קליטת עלייה גדולה תוך כדי לחימה.</p> <p>- בעיות כלכליות – סך הכול מקורות כוח האדם והמשאבים הכלכליים של מדינות ערב עלה פי כמה על אלו של ישראל.</p> <p>- פלישת צבאות ערב למדינה בת כמה שעות בלבד.</p>
הישגי המלחמה	<p>מפת גבולות מדיניים משופרת מאלה שנקבעו בתוכנית החלוקה בכ"ט בנובמבר 1947.</p>
בעיות שלא נפתרו	<p>✓ סוגיות בעיית הפליטים הפלסטיניים - כתוצאה מהמלחמה הפכו מחצית מערביי א"י לפליטים, לרוב עקירתם הייתה תוצאה ישירה של המלחמה (ברחה).</p> <p>הפליטים התרכזו במחנות פליטים בגדה המערבית (בשליטת ירדן), בירדן, בסוריה, לבנון וברצועת עזה (בשליטת מצרים)</p> <p>✓ בעיית ירושלים.</p>
ניצחון ישראלי במחיר כבד	<p>✓ המלחמה ארכה כ-15 חודשים ובמהלכה -</p> <p>✓ 6000 הרוגים - אחוז אחד מכלל הישוב היהודי בארץ, כ-1500 מתוכם אזרחים.</p> <p>✓ המלחמה הקשה ביותר בתולדות ישראל</p> <p>✓ למעלה מ-12,000 נפצעו.</p> <p>✓ כ-20 ישובים יהודים נכבשו או נעזבו במהלך המלחמה,</p> <p>✓ 8,000 בתים ו-כאלפיים מפעלים קטנים וגדולים נחרסו או ניזוקו קשה.</p> <p>✓ לפחות 60,000 יהודים נאלצו לעזוב את בתיהם לפרקי זמן שבין שבועות אחדים ליותר משנה וחצי, והיו בפועל לפליטים</p>

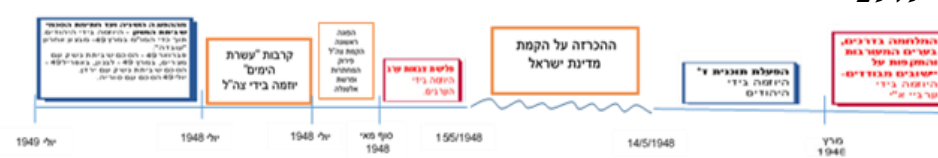
ציר זמן - אירועים היסטוריים ופוליטיים 1948-1949

מלחמת העצמאות - מלחמה קיומית

שלב ב' - מלחמה בין מדינות

שלב א' - מלחמת אזרחים

מלחמת 1948	פריטון
<p>מלחמה קיומית – "להיות או לחדול" - הבטחת מימוש החלטת האו"ם והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל אל מול התנגדות של ערביי הארץ, ודאגה להמשך קיומה לנוכח הפלישה של מדינות ערב שביקשו לחסלה.</p> <p>המלחמה על הבית - על הזכות המוסרית והצודקת למדינה, על ההישרדות- כל אלה נתנו כוח עצום לנכונות העם להתמודד עם הקשיים, תובנות אלה היו חשובות ביותר למורל של הציבור שנכתה עליה מלחמה כל כך קשה.</p> <p>המציאות מצביעה על כך שבכל שלבי המלחמה הצד היהודי נלחם על הקיום היהודי</p>	<p>נאפין נרפלי</p>
<p>מאפייני שלב א – 30 בנובמבר 1947 – 14 במאי 1948</p> <ul style="list-style-type: none"> • מלחמה פנימית • מלחמת קהילות, מלחמת אזרחים • מאפיינים מרכזיים <ul style="list-style-type: none"> ✓ יוזמת הערבים כנגד היישוב היהודי - היישוב הערבי מתקיף על ידי כוחות בלתי סדירים וחצי סדירים ✓ השלטון בארץ עדיין של הבריטים - הבריטים עסוקים יותר בלשמור על חיילים ושוטרים ולא להתנהלות תקינה של הארץ. ✓ היישוב היהודי בהתגוננות ✓ ידם של הערבים על העליונה <p>מאפייני שלב ב – 15 במאי 1948 – קיץ 1949</p> <p>מלחמה בין מדינת ישראל למדינות ערב - מיד אחרי הכרזת העצמאות פלישת חמישה צבאות ערב למדינת ישראל (מצרים, ירדן, סוריה, לבנון ועיראק), המטרה - חיסולה. ההכרזה - התמודדות עם קיומה של המדינה.</p>	<p>אורניס נאפייניס</p>
<p>נובמבר 1947 – יולי 1949</p> <ul style="list-style-type: none"> • יחסי הכוחות : <ul style="list-style-type: none"> הכוח הערבי - האוכלוסייה הערבית מנתה ערב המלחמה כ-1,300,000 איש. אך הכוח הלוחם היה מורכב משני יסודות: <ul style="list-style-type: none"> א. כוחות מקומיים שהיו מפוצלים ומונהגים על ידי מפקדים מקומיים. הם לא פעלו ככוח צבאי קבוע ולא היה להם פיקוד משותף. בנוסף להם נהגו הערבים לגייס ולרכז כוחות גדולים על ידי אזעקת אלפי כפריים על נשקם. בתום הקרב היו הכפריים חוזרים לבתיהם. ב. כוחות של מתנדבים שהסתננו ארצה. כגון: "צבא ההצלה" צבא מתנדבים בן כ-4,000 איש, אשר אורגן בידי הליגה הערבית וקיבל את הכשרתו הצבאית בסוריה, אחד ממפקדיו הידועים היה פאוזי קאוקג'י בנוסף להם הסתננו ארצה כ-1,000 "אחים מוסלמים" ממצרים, כמו כן הסתננו ארצה קבוצות מתנדבים קטנות, מטעמו של המלך עבדאללה. הכוח היהודי - האוכלוסייה היהודית מנתה ערב המלחמה כ-630,000 נפש. עיקר כוחו של היישוב היהודי היה מבוסס על ארגון "ההגנה" שמנה כ-50 אלף איש. אליהם יש להוסיף כ-3,500 אנשי אצ"ל וכמה מאות אנשי לח"י. 	<p>נרפלי</p>

• התקפות הערבים בשלושה מוקדים מרכזיים –

- ✓ עורקי תחבורה – לחימה על הדרכים- מחסומים ויריות על תחבורה יהודית. מטרת הערבים לנתק אזורים שלמים מן המרכז, למנוע אספקת נשק ומזון מיישובי הנגב, הגליל ירושלים וגוש עציון.
- ✓ התקפה על ישובים מבודדים ומרוחקים – יישובי הנגב, (נבטים, בארות יצחק), חניתה, גוש עציון, משמר העמק.
- הערבים תוקפים נקודות ישוב מבודדות, פגיעה ברכוש, פגיעה בחקלאות, מצור, שיתוק חיי היום-יום.

• שכונות בערים מעורבות - צפת טבריה יפו ירושלים
לא מפנים ישוב עברי, מנהלים מלחמת הגנה, פעולות תגמול קטנות של חברי הפלמ"ח במטרה לשמור על דרכי האספקה והרצף בין הישובים היהודים.

שיטת השיירות - שריון רכבים וליווי שיירות- קיום הקשר עם הישובים המבודדים - שיטה זו הוכחה כלא יעילה ואסונות רבים אירעו לשיירות שניסו לפרוץ דרך לישובים הנצורים.

דוגמא – פרשת הל"ה

- תוכנית ד' - תוכנית מעשית התקפית - נטילת היוזמה, מעבר ממגננה להתקפה מהסיבות הבאות :
 1. הכישלונות של שיירות ההספקה (נבי דניאל , שיירת הל"ה, שיירת יחיעם)
 2. הפינוי הבריטי הקרב של ארץ ישראל.
 3. אי רציפות טריטוריאלית יהודית מסכנת את ביטחונם של הישובים היהודים .
 4. פיגועים , צליפות ומכוניות תופת בערים מעורבות .
 5. חשש כי האו"ם ישנה את החלטת החלוקה מכ"ט בנובמבר וידרוש משטר נאמנות במקום החלוקה.
 6. תחושת מטה ההגנה כי צריך לארגן את הכוחות הלוחמים, ליזום התקפות מתוכננות, ליצור רצף של ישובים יהודיים. לעבור ממגננה להתקפה יזומה ומתוכננת מראש.

דוגמא - מבצע נחשון, כיבוש טבריה

פרשת דיר יאסין

אירוע שהטביע את חותמו על הסכסוך בין שני העמים . דיר יאסין, כפר ערבי ממערב לירושלים , שמנה כ- 600 תושבים ושלט על הדרך לירושלים , הותקף בידי חברי האצ"ל וחברי לח"י . הם השתלטו על הכפר והרגו רבים מתושביו . מספר ההרוגים אינו ברור , ועל פי מקורות שונים הוא נע בין 100 ל-254 בני אדם . התקפה זו גרמה זעזוע קשה בקרב הערבים והגבירה את בריחתם המבוהלת של רבים מהם מן האזורים שכבשו היהודים.

השלב השני - אחרי ההכרזה –

פלישת צבאות ערב –

יחסי הכוחות : לטובת הצבאות הערביים :

- במספר החיילים הלוחמים
- בחימוש
- בידע ובשיטות לחימה

• **בחזית הדרום-** הגיע הצבא המצרי למרחק של 35 ק"מ מתל אביב (גשר 'עד הלום' סמוך לתחנת הרכבת של אשדוד) ו- 5.5 ק"מ מירושלים (קיבוץ רמת רחל) .

• **בחזית המרכז** הלגיון הירדני חסם את כביש ת"א ירושלים בלטרון וכבש הרובע היהודי בעיר העתיקה . הצבא העיראקי השתלט על ראש העין (10 ק"מ מפ"ת) וליום אחד גם על מושב גאולים (13 ק"מ מנתניה).

• **בחזית הצפון -** הסורים כבשו את משמר הירדן והלבנונים השתלטו על כל אזור הגליל ההררי עד נצרת (13 ק"מ מעפולה) ושפרעם (19 ק"מ מחיפה).

דוגמא לאירוע בתקופה זו - נפילת ניצנים

	<p>הפוגה ראשונה – עד יוני 1948 – במהלכה – הקמת צהל ופירוק המחנות ופרשת אלטנלה.</p> <p>קרבות עשרת הימים - הדיפת צבאות הפולשים ושיחרור כל השטחים שיועדו למדינה היהודית על פי תוכנית החלוקה של האו"ם. משהושג יעד זה באופן הדרגתי ובקרבות קשים, הורחבה המלחמה ונכבשו גם אזורים נוספים במטרה ליצור רצף טריטוריאלי ומתוך שיקולים אסטרטגיים של מדינת ישראל. צה"ל הצליח ליטול יוזמה התקפית ולהכניע את צבאות מדינות ערב בכל החזיתות עד לניצחון.</p> <p>דוגמא לאירוע בתקופה זו - מבצע עובדה</p>
<p>תוצאות</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ניצחון ישראלי במחיר כבד מאוד. • 6333 הרוגים זה היה אחוז אחד מכלל היישוב בארץ. • כ-1533 היו אזרחים. • המלחמה הקשה ביותר בתולדות המדינה. • היווצרות בעיות קשות מאוד כמו: בעיות הפליטים הפלסטיניים, קביעת הגבולות (מהו הקו הירוק).
<p>נספחות ופשטות</p>	<p>השפעות והישגים -</p> <p>- במפת שביתת הנשק אין מדינה ערבית - מדינה ערבית נוספת בא"י כפי שקבע האו"ם בתכנית החלוקה – לא קמה.</p> <p>- במפת שביתת הנשק אין שטח בין-לאומי - ירושלים לא הפכה לאזור בינלאומי. היא נחצתה לשניים, כשהחלק המערבי שלה הופך לשטח ישראלי ולבירת המדינה ואילו ירדן החזיקה בחלק המזרחי, שכולל גם את העיר העתיקה, את הר הבית ואת הכותל המערבי.</p> <p>- במפת שביתת הנשק שטח המדינה היהודית גדול יותר - שטח המדינה היהודית הורחב מן השטח היהודי המקורי שהוקצה לישראל בתוכנית החלוקה של האו"ם: מ-14 אלף קמ"ר (55% משטחה של ארץ ישראל המנדטורית) ל-20,500 קמ"ר (כ-77% משטחה של ארץ ישראל המנדטורית)</p> <p>- במפת שביתת הנשק יש רציפות טריטוריאלית ליהודים.</p>

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל - הדילמה עמה התמודדה ההנהגה של הישוב היהודי

הנסיבות בהם התקבלה ההחלטה על ההכרזה :

החלטת האו"ם – הכ"ט בנובמבר 1947 לפיה יש לחלק את הארץ לשתי מדינות לשני עמים : מדינה ערבית לצד מדינה יהודית , התקבלה ע"י הישוב היהודי בהתלהבות (על אף החסרונות בתכנית החלוקה מנקודת מבט של הציונים), אך נדחתה ע"י הצד הערבי שלא הסכים לשום פשרה בנושא ארץ ישראל עם היהודים .

כבר באותו לילה בו התקבלה ההחלטה של האו"ם על חלוקת א"י לשתי מדינות לשני עמים , פרצו אירועי דמים בין ערביי א"י לישוב היהודי בארץ ישראל = פרוץ מלחמת העצמאות .

בשלב הראשון של מלחמת העצמאות , הייתה זו מלחמת אזרחים . אך , מדינות ערב הודיעו שאם הישוב היהודי יכריז על הקמת מדינה יהודית בא"י , צבאותיהם יפלשו למדינה היהודית ויחסלו אותה .

ארה"ב ומדינות ידידותיות אחרות שתמכו בהחלטת "הכ"ט בנובמבר" החלו ללחוץ על הישוב היהודי לדחות את מועד ההכרזה על הקמת המדינה בשלושה חודשים לפחות ולנסות להגיע להסדר שביתת נשק עם הצד הערבי , וזאת לאור ההתפתחויות הצבאיות בארץ = מלחמת האזרחים . באו"ם אף עלו ספקות באשר לנכונות ההחלטה לחלק את הארץ , והיו כאלה שקראו לעצור את תוכנית החלוקה .

בתום השלב הראשון של מלחמת העצמאות , על אף שכוחות ההגנה של הישוב היהודי הצליחו לבלום את המתקפה של ערביי א"י עליהם והגיעו להישגים צבאיים מולם (תוכנית ד) , היה הישוב היהודי תחת מספר קשיים :

- העיר ירושלים במצור , וסמוך להחלטה על ההכרזה להקים את המדינה היהודית , נפל גוש עציון בידי הערבים
- הבריטים החליטו להקדים את מועד יציאתם מהארץ מאוגוסט לחודש מאי 1948 – היה חשש שעם יציאתם של הבריטים מא"י , יפלשו צבאות ארצות ערב לא"י וימנעו בכוח את ביצוע תוכנית החלוקה = ימנעו את הקמת המדינה היהודית .

בנסיבות אלו התפתח דיון בקרב ההנהגה היהודית בא"י –

האם להכריז על הקמת המדינה ביום יציאת הבריטים מהארץ (14/5/1948) או לדחות את מועד ההכרזה בכמה חודשים ולהגיע להסכם שביתת נשק כפי שלחצו ארה"ב והאו"ם ?

מנהלת העם (הממשלה הזמנית של הישוב היהודי) התכנסה לדיון בנושא , ובדיון זה הועלו טיעונים / שיקולים בעד ונגד ההחלטה האם להכריז על הקמת המדינה ב-14/5/1948

בן גוריון היה בין המובילים העיקריים בתמיכה בהכרזה על המדינה מייד – סירב לרעיון דחיית ההכרזה .
בן גוריון הצליח לשכנע את חברי " מנהלת העם " לתמוך בהחלטה להכריז על הקמת המדינה מייד ביום יציאת הבריטים מהארץ . בן גוריון הדגיש בפני חברי " מנהלת העם " את הסיכויים (הפלוסים=הדברים החיוביים) שיש בהכרזה והמעט בערכם של הסיכונים בהחלטה על הכרזה על הקמת המדינה - המעט בטיעוני המתנגדים להכרזה .
הדיון בשאלה האם להכריז על הקמת המדינה היה ממושך והדעות נחלקו לשני צדדים .

כאמור הצליח לבסוף בן גוריון לשכנע את חברי ההנהגה להכריז על הקמת המדינה - ביום ה' באייר תש"ח (14/5/1948) באולם מוזאון תל אביב הכריזו על הקמת מדינת ישראל .
יום לאחר ההכרזה , כצפוי – כפי שאיימו מדינות ערב , הם ממשו את איומם ופלשו למדינת ישראל ..(שלב ב' של מלחמת העצמאות החל...)..

להלן הטיעונים המרכזיים שעלו בויכוח בעד ונגד ההכרזה על הקמת המדינה : הסיכויים מול הסיכונים .

<p>הטיעונים בעד : הסיכויים והשיקולים מדוע יש להכריז מייד עם יציאת הבריטים 14/5/1948 על הקמת המדינה :</p>	<p>טיעונים נגד : המתנגדים הציעו לאמץ את הדרישה של ארה"ב לדחות את מועד ההכרזה במספר חודשים. הם העלו את החששות / הקשיים הסכנות שיש בהכרזה על הקמת המדינה ב-14/5/1948 :</p>
<p>א. השיקול הצבאי – אל מול העמדה הפסימית שטענה שהישוב עלול להפסיד את המערכה מול מדינות ערב , עלתה העמדה האופטימית שהישוב היהודי יוכל לעמוד בהצלחה מול צבאות ארצות ערב : הם אומנם רבים מאיתנו מספרית אך לישוב היהודי יש מוטיבציה גבוהה להילחם , טקטיקת לחימה , ניסיון צבאי ותשתיות כלכליות ולאומיות טובות יותר משל האויב הערבי . לישוב היהודי יש תשתיות ארגוניות לאומיות וכלכליות טובות שהם בסיס למדינה חזקה ומסודרת דבר שאין לערבים. וכפי שהצלחנו לבלום את המתקפה של ערביי א"י על הישוב היהודי (תוכנית ד) נוכל לעמוד בכבוד גם במתקפה המשולבת של ארצות ערב על המדינה היהודית. הערבים אינם מוכנים מספיק למלחמה אבל אם נחכה הם יתחמשו ויהיו מוכנים יותר , לכן אסור לחכות. הערכת ראשי ההגנה הייתה שיש סיכוי של לפחות 50% לנצח את מדינות ערב .</p>	<p>א. השיקול הצבאי – החשש שהמדינה היהודית לא תוכל לעמוד מול מתקפה משולבת של צבאות ארצות ערב עליה. חשש הגדול שיהיה זה "מבצע התאבדות" מבחינת הישוב היהודי . יש לזכור שמדינות ערב הודיעו שאם הציונים יכריזו על הקמת המדינה הם יפלוש לארץ ויחסלו את המדינה הצעירה. הישוב היהודי איננו ערוך נפשית או צבאית ארגונית למלחמה בסדר גודל שכזה : לישוב אין צבא אחיד (צה"ל הוקם רק שבועיים אחרי ההכרזה...) כל מחתרת פועלת בנפרד , אין חיל ים או חיל אוויר . אין נשק ארטילרי ושריון ולכן היתרון הצבאי יהיה בהכרח בצד של מדינות ערב. להם יש עדיפות מספרית ועליונות מבחינת כמות כלי הנשק. מפקד ההגנה העריך שהסיכוי לנצח את מדינות ערב הוא רק 50% וההימור כלל בוודאות אבדות כבדות בנפש וסכנה של חורבן הישוב היהודי .</p>
<p>ב. שיקול צבאי- מדיני : ההכרזה על הקמת המדינה תאפשר לישוב היהודי להפוך למדינה עצמאית ריבונית בעלת זכות מלאה להקים צבא מסודר , לגייס אנשים לצבא , להעלות ארצה עולים לרכוש כלי נשק, לגבות מיסים וכך להיערך ארגונית ולעמוד בהצלחה במתקפה הצפויה מול ארצות ערב , בעוד שאם נסכים לדחיית ההכרזה במספר חודשים ולהסכם שביתת נשק עם הצד הערבי כפי שיעצו האמריקנים והאוי"ם נפסיד : הישוב היהודי לא יוכל להתחמש באופן חופשי כיוון שאיננו מדינה ריבונית עצמאית, ואילו הצד הערבי ימשיך לאגור עוד ועוד כלי נשק ויתכונן טוב יותר למתקפה על המדינה היהודית . לכן חייבים להכריז מייד עם יציאת הבריטים על הקמת המדינה .</p>	<p>ב. החשש המדיני – החשש מהעמדה האמריקנית שהביעה התנגדות להכרזה חד צדדית של הישוב היהודי על מדינה במאי 1948 . האמריקנים שדחו להחלטת החלוקה בשנת 1947 החלו להתחרט . הם הבינו שלאור ההתרחשויות הצבאיות בא"י והאיום בפלישה של מדינות ערב עלולה להתפתח במזרח התיכון מלחמה גדולה... לכן לחצו האמריקנים על הישוב היהודי לדחות את ההכרזה ולהגיע להסכם שביתת נשק עם הצד הערבי . ארה"ב איימה על הנהגת הישוב היהודי שאם לא תדחה את ההכרזה היא לא תתמוך בישוב היהודי מוסרית ולא כספית. האמריקנים אף איימו שהם ישללו מיהודי ארה"ב את האפשרות לסייע לישוב היהודי הכול מתוך כוונה ללחוץ על הישוב היהודי לדחות את ההכרזה . בנסיבות אלה טענו חלק מראשי ההנהגה היהודית בא"י יש לדחות את ההכרזה ולהישמע למעצמה האמריקנית = אסור לאבד בת ברית חשובה כמו ארה"ב ואסור לצאת נגד מעצמה .</p>
<p>ג. הגישה של "עכשו או לעולם לא" – ראשי הישוב היהודי הבינו שעליהם להיכנס "לנעליים של הבריטים" מייד עם עזיבתם את הארץ . אסור להמתין = אסור לדחות את ההכרזה (כפי שלחצו האמריקנים) המתנה עלולה להביא את האוי"ם לבטל את תוכנית החלוקה = לבטל את החלטת הכ"ט בנובמבר . התמיכה הבינלאומית בהקמת מדינה יהודית הולכת ומתערערת: באוי"ם כבר החלו מדברים על זה שיש לשקול את ביצוע החלטת החלוקה ואולי אף להשאיר בא"י את המנדט הבריטי , ולכן לפני שהם יקבלו החלטה כזאת יש להכריז ולקבוע עובדה בשטח : הקמת מדינה יהודית בא"י "עכשו או לעולם לא" !</p>	<p>ג. החשש הצבאי - סמוך לדיון בהחלטה האם להכריז על הקמת המדינה נפל גוש עציון בידי הערבים, ולכן החשש מפני המתקפה הגדולה שעתידה להגיע מצד ארצות ערב רק עלה... מכאן , היו כאלה שטענו שיש לקבל את הצעת האוי"ם וארה"ב לדחות את ההכרזה בכמה חודשים ולהגיע להסדר שביתת נשק .</p> <p>ד. הצטרפות מלך ירדן (עבדאללא) לאיום הפלישה של מדינות ערב למדינת ישראל אם תקום – הייתה תקווה שירדן לא תצטרף לפלישה של מדינות ערב, אבל מאחר ולא הצליחו לשכנע את ירדן החשש מפני הפלישה רק התגבר : לירדן היה צבא מיומן, מסודר ומאומן ע"י הבריטים ...</p>

הקמת צה"ל ופירוק המחתרות

כשבועיים לאחר ההכרזה על הקמת מדינת ישראל (ובעקבותיה פלישת צבאות ארצות ערב למדינה הצעירה) פורסמה הפקודה של ראש ממשלת ישראל – דוד בן גוריון להקמת צה"ל.

הסעיף המרכזי של הפקודה קבע "שאסור להקים כל כוח צבאי מחוץ לצבא הגנה לישראל" וכך הוחלט לפרק את המחתרות שפעלו בשוב עד להקמת צה"ל.

לח"י פורקה בעקבות הסכם בעל-פה, וחברי הלח"י שולבו בכוחות צה"ל. מנחם בגין מפקד האצ"ל חתם על הסכם להתפרקות ארגונו - האצ"ל ושילוב לוחמיו של האצ"ל על בסיס גדודי בצה"ל, ובהמשך פורק גם ארגון ההגנה והפלמ"ח. (לאחר ויכוח קשה ...)

חוק הצבא קבע :

צה"ל יורכב מחילות ים, יבשה ואוויר, הגיוס לצה"ל יהיה חובה על כל אזרח בוגר במדינה, כל חייל יישבע אמונים למדינת ישראל ויישמע להוראות ממשלת ישראל.

והחשוב מכל, הסעיף המרכזי קבע שאסור להקים שום ארגון צבאי מחוץ לצה"ל.

צה"ל הוא הגוף היחיד הצבאי החוקי במדינה. החוק נועד למנוע את קיומן של המחתרות מחוץ לצה"ל. ע"י כך שאוסר על הקמת גופים צבאיים מחוץ לצבא הגנה לישראל וכן מחייב כל חייל/חיילת בצה"ל להישבע אמונים למדינת ישראל ולשלטונותיה המוסמכים = הממשלה הנבחרת. הנאמנות היא כבר לא לגוף פוליטי כזה או אחר כמו בעבר בעת הפילוג למחתרות השונות אלא נאמנות למדינת ישראל ולשלטונותיה הנבחרים. הפקודה להקמת צה"ל מבטאת את ריבונותה של המדינה את עצמאותה בכך שכל החיילים נשבעים אמונים למדינה ולחוקיה וכן האיסור לקיים במדינת ישראל גופים המתחרים בצה"ל.

מדוע בחרו בשם צה"ל ?

השם צה"ל נבחר בדרך מכוונת. למילה צבא הגנה לישראל שתי משמעויות מרכזיות :

- צה"ל הוא צבא מגן ולא תוקפן.
- המשכיות לשם של המחתרת המרכזית של הישוב לפני הקמת המדינה – ארגון "ההגנה".

מדוע החליט בן גוריון על פירוק המחתרות מודוע הקים את צה"ל ?

- המדינה היהודית הוקמה (14/05/1948) ולכן חייבים כמו בכל מדינה עצמאית מתוקנת צבא אחד, מסודר. צבא ממלכתי, מקצועי ולא ארגונים מחתרתיים שמושפעים מגופים פוליטיים. צבא העם = צבא המדינה יהיה ממלכתי כלומר כפוף להוראות ממשלה נבחרת.
- מדינת ישראל הותקפה מכל עבר – צבאות ארצות ערב פלשו לישראל מייד לאחר הכרזת העצמאות. ולכן, היה הכרח להתאחד, להקים צבא אחד שעובד בשיתוף פעולה, תוך תיאום וארגון, לפעול על פי קו מוסכם, אחרת לא ניתן יהיה לנצח במלחמה מול צבאות ערב. אי אפשר היה להמשיך לפעול כל מחתרת בנפרד (אצ"ל, הגנה –פלמ"ח, ולח"י) היו חייבים להתגבר על חילוקי הדעות ולהקים צבא אחד משותף.

הקשיים בעת ביצוע ההחלטה על פירוק המחתרות והקמתו של צה"ל -

- ביצוע ההחלטה היה צריך להיעשות "מהיום למחר" – כלומר מייד! צה"ל הוקם תוך כדי מלחמה (מלחמת העצמאות). בכל החזיתות המצב ערב ההפוגה הראשונה (11/06/1948) היה קשה : הנגב היה מנותק ומצוי במצור, גוש עציון נפל, העיר העתיקה בירושלים והדרך המרכזית לירושלים (כביש לטרון) הייתה בידי הירדנים, הבריטים עזבו את הארץ ולמעשה היה חשש קיומי למדינת ישראל ותושביה. במצב כזה היה קשה להקים צבא – להתארגן, לפרק את המחתרות, לקבוע נהלים, פקודות, לגייס לוחמים, להשיג אמצעי לחימה, למנות מפקדים... והכול תוך כדי הקרבות ...

צה"ל סבל ממחסור חמור באמצעי לחימה ובגיוס כסף כדי לממן את המלחמה. תוך כדי המלחמה נרכשו טנקים מצרפת, הוחל בייצור עצמי של חומרי לחימה, נשק קל ונרכשו מטוסים מציכוסלובקיה.

- הקושי לבטל מסגרות עצמאיות - הקושי בפירוקם של המחתרות ובשכנוע אנשיהם לקבל את מרות לאומית (נכונות לציית למשמעת אחת) לאחר עשר שנים של אווירת עוינות ואי-אמון בין המחתרות : תהליך התפרקות המחתרות היה בעייתי – אנשי הפלמ"ח רצו להתגייס על בסיס גדודי ולא על בסיס אישי. בין מחתרות הימין ובעיקר בין האצ"ל להגנה והפלמ"ח הייתה מתיחות, יריבות ועוינות עוד מהתקופה שקדמה להקמת המדינה, ולכן קשה היה להשיג שיתוף פעולה בין המחתרות ונכונות לציית לפיקוד אחיד של צה"ל.

ביטוי לקושי שבפירוק המחזרות ניתן לראות בפרשת אלטלנה :

פרשת אלטלנה :

כשהוקם צה"ל הסכים מפקד האצ"ל מנחם בגין, לפרק את האצ"ל, להישמע להחלטות של הפיקוד העליון של צה"ל, ולמסור את כלי הנשק של האצ"ל לצה"ל. אבל, בפועל המשיכה קבוצת לוחמים מהאצ"ל לפעול בתוך ירושלים על דעת עצמה, מתוך כוונה לכבוש את העיר ירושלים ולהפוך אותה לחלק ממדינת ישראל.

ב-20/06/1948, בעיצומה של ההפוגה (ההפסקה) הראשונה בקרבות, הגיעה לא"י האנייה "אלטלנה" (על שמו הספרותי של מנהיגם הרוחני של האצ"ל – ז'בוטינסקי) על האנייה היו עולים חדשים וכן נשק שהאצ"ל רכש.

בן גוריון ראש הממשלה ושר הביטחון, דרש מאנשי האצ"ל להעביר לצה"ל את כלי הנשק שעל האנייה, אבל האצ"ל הסכים להעביר רק 80% מכלי הנשק. הוא רצה להעביר 20% מכלי הנשק ללוחמים שלו בירושלים. בן גוריון סירב.

האנייה הגיעה מצרפת לכפר ויתקין. אנשי האצ"ל החלו לפרוק את הנשק אבל בן גוריון נתן פקודה להפסיק את פריקת הנשק גם במחיר פגיעה פיזית באנשי האצ"ל.

במקום התפתח קרב יריות בין חיילי צה"ל ללוחמי האצ"ל. ואנשי האצ"ל - ברחו/ הפליגו לכיוון תל אביב. בן גוריון התעקש על כניעה מוחלטת והעברת כל הציוד לצה"ל. מאחר והאצ"ל עמד בסירובו, ניתנה פקודה ע"י בן גוריון ללוחמי צה"ל להפגז את האנייה ואנשיה. כתוצאה מכך 16 לוחמי אצ"ל נהרגו וכן 4 מחיילי צה"ל והאנייה – על הנשק שבה טבעה. בעקבות האירוע הקשה נעצרו רבים ממפקדי האצ"ל וגדודי האצ"ל שבתוך צה"ל פורקו ואנשיהם שולבו כחיילים יחידים בחטיבות צה"ל. הפרשה עוררה מתיחות וביקורת הן בשל ההרוגים ואובדן הנשק שעל האנייה והן בשל האשמות הדדיות סותרות משני הצדדים. מנחם בגין טען שהטבעת האנייה הייתה ביטוי לרדיפה פוליטית של האצ"ל וניסיון לחסלו אישית ואילו הממשלה טענה שהאצ"ל הפר את פקודת הקמת צה"ל ואת ריבונות המדינה ולכן נענש ... הוויכוח בנושא זה נמשך עד היום.

משמעות הפרשה :

- בן גוריון הצדיק את פקודתו בכך שהאצ"ל איים על הממשלה בישראל, יכול היה להביא למרד...אנשיו פעלו על דעת עצמם ופגעו בחוקי מדינת ישראל, פגעו בפקודת צה"ל הקובעת שרק ארגון אחד צבאי הוא חוקי במדינה – צה"ל בלבד. וכל כלי נשק יש למסור לצה"ל.
- התעקשותם של אנשי האצ"ל שלא למסור את כלי הנשק לצה"ל מעידה על כך שהיה קשה להם להתפרק ולהיות כפופים לפיקוד אחיד של צה"ל. מנחם בגין למרות האירוע הקשה שבו נהרגו חבריו קרא לאנשיו להימנע ממלחמת אזרחים ולהתגייס לצה"ל.
- בעקבות הפרשה גויסו לוחמי האצ"ל לצה"ל על בסיס אישי ולא על בסיס גדודי.

מספר חודשים לאחר פרשת אלטלנה פורק גם הפלמ"ח - פלוגות המחץ היו יחידות עלית של ארגון ההגנה. בן גוריון דרש לפרק את הפלמ"ח ולגייס את אנשיו כיחידים לגדודים השונים של צה"ל. הפלמ"ח לא רצה בכך וההחלטה עוררה ויכוח קשה. ראשי הפלמ"ח טענו שבן גוריון פוגע בכוח הלחימה המובחר – ביחידות העלית של הפלמ"ח רק בשל סיבות פוליטיות – בשל העובדה שהפלמ"ח היה מזוהה פוליטית עם מפ"ם המתחרה של מפא"י שהייתה מפלגתו של בן גוריון. בן גוריון לעומת זאת טען שחייבים לפרק את הפלמ"ח על מנת לשמור על צבא ממלכתי אחיד, ולא לאפשר לשום תנועה פוליטית לגייס את אנשיה על בסיס גדודי. בסופו של דבר רבים מאנשי הפלמ"ח נאלצו לקבל את ההחלטה ולהתגייס על בסיס אישי לצה"ל.

עלייה וקליטה – העשור הראשון והשני למדינת ישראל – שנות ה-50 וה-60

שנות ה-50 וה-60 הם שני העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל.

מיום הקמתה של המדינה ובעיצומה של מלחמת העצמאות החלו גלי עלייה גדולים מאד למדינת ישראל, גלי עלייה שעיצבו את דמותה של המדינה עד לימים אלו והביאו בעיקר לגידול דמוגרפי עצום שהביא לשינוי חברתי, תרבותי, עדתי של מדינת ישראל לדורותיה.

גלי העלייה בשנים אלו למדינה צעירה, חסרת אמצעים, חסרת יכולת לקלוט את גלי העולים העצומים הביאו לבעיות קשות לעולים מצד אחד ולמדינה הקולטת מהצד השני, מה שהביא גם להתנגשות בין הרצון והצורך לקלוט, לרצון והצורך של המדינה לשגשוג והתקדמות, במקביל למצב בטחוני רגיש ובלתי יציב.

העלייה לארץ התבצעה רובה ע"י נציגי מוסדות המדינה והסוכנות היהודית בשיתוף פעולה עם ארגונים יהודיים בעולם- כמו ארגון כ"ח (כל ישראל חברים שפעל בעיקר בארצות צפון אפריקה). חלקה של ההנהגה המקומית בארגון העלייה היה קטן.

כאשר בוחנים את העליות בשנותיה הראשונות של המדינה יש להתייחס למס' קריטריונים:

מאפייני העליות מהארצות השונות	הסיבות לעלייה	ארצות המוצא של העולים	היקף העלייה
-------------------------------------	---------------	--------------------------	-------------

מאפיינים	סיבות	מאופה! ארצות המופא	היקף
<p>א. עליית הצלה –</p> <p>יחיסול גלוי/עליות/ עלייה המונית גלוי</p> <p>עלייה חופשית- גלוייה בהתאום עם השלטונות</p> <p>עליה הפזיה של יהודים מ- עיראק, לוב ותימן .</p> <p>ממשלת ישראל דבקה ברעיון של חיסול הגלויות, בעיקר באותן ארצות בהם סבלו יהודים מרדיפות ומגזעות מצד המוסלמים</p> <p>עלייה הייתה ללא הבחנה – ילדים, מבוגרים, קשישים, חולים</p> <p>יעלייה חשאית – מחתרתית – בלתי לגלית</p> <p>סוריה, לבנון, מצרים ומרוקו בראשית שנות השישים</p> <p>בארצות אלו אסרו השלטונות / הגבילו את יציאת היהודים מארצם, ולכן היה הכרח להבריח את היהודים לישראל.</p> <p>שלחי הסוכנות היהודית פעלו בחשאי, על מנת שלא לעורר את המשטר והאוכלוסייה נגד היהודים העוזבים .</p> <p>ב. עלייה סלקטיבית – מבוקרת - הדרגתית בשנות ה-50 הנהיגה ממשלת ישראל מדיניות של עלייה מבוקרת – סלקטיבית בעיקר לגבי יוצאי צפון אפריקה. (אך גם בארצות כמו – תורכיה ואיראן)</p>	<p>א. השואה – "שואת הפליטה" – ניצולי שואה – ממש סיבות – לא היה לאן לחזור</p> <p>אירופה הפכה לבית קברות גדול של יהודים</p> <p>אנטישמיות כשהורו לבתיהם – לדוג פרעות ביילצ'ה</p> <p>ציוני אחדון של בני משפחותיהם – לחיות במדינה יהודית</p> <p>ב. ארצות דרום מזרח אירופה - מדינות אנטי קומוניסטיות הביאו לבריחות יהודים מארצות בהן היציבות הפוליטית- ביטחונית הייתה בסכנה.</p> <p>הקמת מדינת ישראל – פעמו משיח עבור קהילות מוסלמיות</p> <p>התעצמות הסכסוך הישראלי ערבי והתגברות הסכנה הביטחונית ליהודים שהתגוררו בארצות האסלאם</p> <p>תהליך הדח – קולוניאלי, תהליך העצמאות של המדינות בארצות האסלאם וחידוק המגמה הלאומית הערבית- הבריטים יצאו ממצרים ועיראק</p> <p>היציאה של הצרפתים מצפון אפריקה – היהודים נתפסו כבוגדים וכתומכי השלטון הקולוניאלי</p> <p>70% מהיהודים שחיו בארצות האסלאם עלו למדינת ישראל השחר היגרו לקנדה, ארה"ב, צרפת, אנגליה, אוסיליה ודרום אמריקה.</p>	<p>אירופה – רומניה, פולין, בולגריה, הונגריה, בריה"מ, צ'כוסלובקיה, גרמניה, אוסטריה, איטליה, הולנד, בלגיה, תורכיה. (גם מהחלק האסלאמי של תורכיה עלו יהודים) – כ-44% מהעולים.</p> <p>אסיה – סוריה, לבנון, עירק, תימן, איראן, הודו, אנגליסטן. כ-28% מכלל העולים.</p> <p>אפריקה- מרוקו, אלג'יריה, תוניסיה, לוב, מצרים, סודן, דרום אפריקה. כ-24% מכלל העולים.</p>	<p>מס היהודים במדינת ישראל ביום הקמתה בסביבות 600000 יהודים.</p> <p>עד 1951 עלו -680000</p> <p>ניצולי שואה מאירופה, מגורשי קבריסין (מעפילים שגורשו ערב הקמת המדינה ע"י הבריטים למחנות בקפריסין),</p> <p>יהודי בולגריה,</p> <p>יהודי תימן (עליית " על כנפי נשרים " / "מרבד הקסמים", " ,</p> <p>יהודי לוב,</p> <p>יהודי עיראק ("מבצע עזרא ונחמיה")</p> <p>בתים העשור הראשון (1958) גרו במדינת ישראל – מלנג ותצי יהודים.</p> <p>עד 1967 – הגיעו עוד 385000 יהודים.</p> <p>אחרי מלחמת ששת הימים – 1967 התחדשה העלייה הגדולה.</p>

<p>שלילתי העלילה – שפעלו מסתעים גורמים צילוניים שונים בהם - פנילי תנועות טיטר צילניות, תנועת המושבים, תנועת הקיבוצים, הסוכנות היהודית - קיבלו הנחיות מפורשות להימנע מהבאתם ארצה של קשישים, חולים, נכים ובעלי עבר פלילי.</p> <p>להתמקד בהבאתם ארצה רק של צעירים, בריאים המסוגלים להתפרנס.</p> <p>יחודי צפון אפריקה הועברו מהכפרים לערים המרכזיות. שם הוקמו מחנות הכנה והכשרה לעליה ארצה.</p> <p>במחנות נערכו בדיקות רפואיות, הוכנו רשימות מדיניות של העולים, חולקו תעודות עליה. העולים מְיוֹנְנִים, ובמידת האורד הופרדו חלק מהמשפחות – לא כל חברי המשפחה קיבלו אישור עלייה – מערכה סלקציה (עליה מבוקרת לפי גיל, מצב רפואי, סיכויי פרנסה) פוזרו המשפחות פגע נפשית ביהודים...</p> <p>ממחנות המעבר הועברו היהודים לתחנות ביניים ולספת – מחנה מעבר בצרפת ומשם, לאחר שהות של כמספר שבועות הגיעו לישראל.</p> <p><u>למה?</u></p> <p>העדרת צורכי המדינה על פני צורכי היהודים בארצות צפון אפריקה</p> <ul style="list-style-type: none"> המדינה הצעירה לא עזרה לקליטה כלכלית המונית, ויש חשש שהעולים ממולדקו יהפכו לנטל כלכלי המדינה העדיפה לתבוא ארצה בשלב הראשון רק את הכשירים לעבודה/בריאים קומץ אנשים הונעו מולד החשש שעלייה גדולה מארצות האסלאם תביא למהפך דמוגרפי – לרוב של יהודים מארצות האסלאם, יהודים מסורתיים וכך היהודים הוותיקים – מצאני אירופה, היהודים הוותיקים גורמים 	<p>יישוב על העדר – בעלי אמצעים שחיוכו לראות מה יהיה גורלה של המדינה החדשה. אלה שעלו עשו זאת מצילנות</p>	<p>אמריקה ואוסטרליה – אחוז אחד בלבד מכלל העולים.</p>	
---	---	---	--

<p>החילונים יהפכו למיעוט – חשוב לאיין כי מדיבר בקובץ והראייה היא שכשהודי מרוקו היו בסכנה בראשית שנות השישים הביאו את כלם מבלי להמתין.</p> <ul style="list-style-type: none">• לכל מדינה יש חוקי הגירה למה שלא יחיו במדינת ישראל?• חשש מהפצת מחלות <p>מתנגדי השיטה טענו –</p> <ul style="list-style-type: none">✓ יש לשמור על רוח מגילת העצמאות כל יחודי שיבחר יכול לעלות✓ סלקציה ופגיעה בזכויות אדם✓ העלייה היא ברכה ותחזק את המדינה דמוגרפית ובטחונית <p>לסיכום העלייה הסלקטיבית יצרה אפלייה והתמרמרות בקרב עולי צפון אפריקה...</p>			
--	--	--	--

בבחינת קליטת העלייה הגדולה ניתן להתייחס לקליטה בשלושה תחומים מרכזיים:

תחום	קליטה בתחום הדיור	קליטה בתחום התעסוקה/כלכלה	קליטה בתחום החברתי/חינוכי/תרבותי
קריטריון קושי	מחסור חמור במקומות דיור עבור העולים הרבים שנבע ממחסור בתקציב ובתשתיות מתאימות.	מחסור חמור במקומות תעסוקה – אין פרנסה מחסור חמור במזון חוסר יכולת לטפל – רפואית בכל העולים	העלייה הגדולה יצרה פערים תרבותיים / חברתיים משמעותיים מכיוון שהעולים הגיעו מארצות שונות, מתרבויות שונות.
הסבר	לרובם המכריע של העולים לא היו בארץ קרובי משפחה שיכלו לקלוט אותם ולספק להם דיור זמני, לכן החלה המדינה בתהליך התיישבות מזורז והציע פתרונות דיור זמניים ומאולתרים.	האוכלוסייה היהודית במדינת ישראל יותר מהכפילה את עצמה ולכן לעולים החדשים לא היו מקומות עבודה ומכאן שלא יכלו לפרנס עצמם בכבוד. בנוסף היה מחסור חמור במזון ובתשתיות לעולים ומחסור חמור אף באנשי רפואה כמו אחיות, רופאים ועוד	איזופה – מרבית העולים היו ניצולי שואה, הם סבלו מבעיות פיזיות ונפשיות, מרביתם היו בודדים מפני שאיבדו את כל משפחתם בשואה והפכו חסרי כל, כשהגיעו ציפו מהם להשתלב במהירות אבל היה להם קושי גדול להשתלב מבחינה חברתית בעיקר מכיוון שלא הבינו מה עברו בתקופת השואה ארצות האיסלאם – "המזרחיים" – נתקלו ביחס מתנשא מצד הוותיקים, מצד הממסד האשכנזי, מה שהקשה מאוד על קליטתם בארץ. בנוסף היו פערים מנטליים, תרבותיים משמעותיים, שפה שונה, תרבות שונה, אורח חיים שונה שיצרו כולם פער תרבותי חברתי משמעותי וחיכוכים חברתיים רבים.
פתרון	פתרון בעיית הדיור היה בשלבים: שלב 1 - אכלוס בתי הערבים שנטשו במלחמת העצמאות. שלב 2 - "מחנות עולים" – העולים שוכנו בבסיסי צבא בריטיים שנטשו, באוהלים וקיבלו מזון בחדר האוכל המשותף. בשנת 1949 שוכנו 100,000 עולים באוהלים בתנאים של חוסר פרטיות, היגיינה ירודה, תנאים פיזיים קשים. לחלק מהעולים שהגיעו מאירופה התנאים הזכירו את השואה – מגורים במחנה מגודר בתנאים ירודים. שלב 3 – הקמת המעברות מעברה – שכונת מעבר זמנית . המעברה הורכבה מאוהלים או פחונים או צריפים. המעברות הוקמו בתוך יישובים קיימים במטרה להשתמש בתשתיות ובשירותים החיוניים של היישוב. שירותים כמו - מרפאות, בתי ספר, מוסדות ממשלתיים ועוד. התנאים הפיזיים במעברות היו קשים ובלתי נסבלים - קר בחורף, חם בקיץ, רטיבות, העדר תשתיות מספקות. המגורים במעברות נמשכו שנים רבות ולעיתים הפכו לשכונות קבע בערים השונות. התנאים הקשים במעברות יצרו תרעומת, תסכול ותחושת אפליה קשה של יושביהן כלפי הרשויות, כלפי המדינה, בעיקר כאשר ראו את העולים מאירופה נקלטים מהר יותר בחברה הוותיקה במדינת ישראל בכל תחום אפשרי.	פתרונות בתחום הכלכלי – היה צורך לגלות יצירתיות רבה כדי להתגבר על המחסור בכסף בימיה הראשונים של המדינה בעיקר במציאות של קליטת עלייה כזאת משמעותית. בתחום התעסוקה - יזמה המדינה עבודות – עבודות אלו נקראו עבודות-דחק (עבודות יזומות) כגון: סלילת כבישים, בניין, ניקיון, ייעור, חקלאות וכו'. השכר היה נמוך וזה היה שינוי קשה לעולים כי בעבר, אנשים אלו פירנסו את משפחותיהם בכבוד במקצועות כגון: מלאכה ומסחר. וכשהגיעו לארץ הם נאלצו לעבוד בחקלאות או בבניין, דבר שהיה קשה להם להסתגל אליו. ובנוסף השכר שאותו קיבלו היה נמוך מאוד. עבודות אלו הביאו רבים מהעולים לחוש השפלה וכעס כלפי הממסד.	"מדיניות כור ההיתוך" – מדיניות שמטרתה ליצור את דמות הישראלי החדש-ה"צבר". במסגרתה העולים נאלצו לוותר על מנהגיהם הייחודיים ולאמץ התנהגות של "צברים". לימדו אותם ערכים כגון: ציונות, חלוציות ואהבת-הארץ, תוך ויתור מוחלט על כל מה שהכירו, על התרבות שלפיה חיו במשך מאות שנים. מתוך מטרה ליצור – תרבות ישראלית חדשה ומשופרת . כור ההיתוך שאף לבטל את כל התרבויות הגלותיות וליצור תרבות אחידה, תרבות שהיא תוצאה של המהפכה הציונית. ה"צבר" דובר עברית, עובד אדמה, חלוץ, בונה ומוכן להילחם למען ארצו ומולדתו. הוא מפריח את השממה, ומוחק את כל הסממנים הגלותיים, הוא אמיץ וגאה וחזק ומוכן להקריב את עצמו למען המדינה והמולדת היהודית. מדיניות "כור-ההיתוך" יצרה אצל העולים תיסכולים, כעסים, אכזבה בין העולים החדשים לבין החברה הקולטת. ניתן לומר שבפועל מדיניות כור ההיתוך שיושמה גם במערכת החינוך וגם בכל מערכות המדינה הצליחה לגבש – סמלים משותפים, תרבות משותפת, השרישה את השפה העברית, אבל מנגד גם יצרה, בעיות זהות קשות אצל העולים, הביאה לתחושת קיפוח, לחוסר הבנה של העולים, להתנשאות על העולים.

<p>העולים הרגישו שהמדיניות מתעלמת לחלוטין מהמסורת עליה גדלו, שהוותיקים מתנשאים מעליהם ומאלצים אותם להתבייש במסורת עליה גדלו.</p> <p>התרבות הישראלית שהיתה מבוססת למעשה על התרבות האירופאית האשכנזית, מחקה לחלוטין את הזהות של העולים עם קום המדינה. הם היו בתחושה שמחקו את תרבותם.</p> <p>דוגמאות למדיניות כור ההיתוך –</p> <ul style="list-style-type: none"> חלק מיהודי תימן נאלצו לגזוז את פיאותיהם החלפת שמות - במטרה להתאים את העולים לישראליות שמות שלא נשמעו מקומיים שונו על ידי פקידי העלייה. שמות ביידיש תורגמו לעיברית, שמות עם צליל ערבי שונו גם הם. ניתוק ממוסיקה, ניתוק ממסורות - הרדיו היה רדיו ממלכתי-רשת ב', קול ישראל לא היה מקום למוסיקה מלבד מוסיקה ישראלית. 	<p>בתחום המזון - מדיניות הקיצוב - מדיניות הצנע</p> <p>– כדי להתמודד עם בעיות המזון, ראשי המדינה הנהיגו את מדיניות הצנע. פיקוח על מצרכי המזון באמצעות תלושים. הקצבה לפי מסי נפשות במשפחה. באמצעות מדיניות הצנע שאפה הממשלה להבטיח את מוצרי-המזון הבסיסיים לכל התושבים. גם איפשרה להגדיל את ההשקעות במשק, בחקלאות ובתעשייה.</p> <p>בתחום הבריאות - מחסור קשה</p> <p>באנשי מקצוע בתחום הרפואי ובתרופות לכל אזרחי המדינה, הביא לתחלואה, לרמת סניטציה נמוכה מאד במושבי העולים ובמעברות ולמוות. המדינה ייבאה למעשה, אנשי מקצוע כדי לנסות ולהתגבר על הקושי.</p>	<p>שלב 4 - מושבי קבע ועיירות פיתוח</p> <p>לקראת אמצע שנות ה-50 החלה המדינה בחיסול המעברות והעברת העולים ליישובי קבע.</p> <p>המדינה הקימה מושבי קבע בעיקר באזור הגבולות בצפון ובדרום במטרה לפזר את העולים במרכז הארץ. כדי להביא לגידול האוכלוסייה היהודית באזורים בהם לא התיישבו יהודים.</p> <p>הדבר תרם במס תחומים –</p> <p>יהודים התיישבו בכל רחבי הארץ קידום השיקול הבטחוני – יישובי ספר שיהיו חיזוק לגבולות המדינה. במהלך זה הקימו וחיזקו אזורים נרחבים בארץ.</p> <p>כמו - חבל לכיש, צפון מערב הנגב, הצפון.</p> <p>הוקמו יישובים כמו – קריית גת, דימונה, אופקים, ירוחם, נתיבות, שדרות, קריית שמונה, בית שאן, מגדל העמק, יבנה, ועוד....</p> <p>בכל עיירת פיתוח הוקמו תשתיות, בתי מגורים, מרכז עירוני אולם מרבית העיירות לא התפתחו מבחינה תרבותית וכלכלית והן העצימה את תחושת הקיפוח של העולים, הגבירו את התסכול ממס סיבות –</p> <ul style="list-style-type: none"> המעבר לעיירות לוהה בכפייה ולא מבחירה, ללא התחשבות כלשהי ברצון העולים. המרחק ממרכז הארץ הכביד על העולים מבחינה כלכלית ותרבותית מכיוון שמקומות העבודה היו ברובן במרכז הארץ. <p>התוצאה היתה - ניתוק חברתי, תרבותי, כלכלי שהוביל למירמור ותסכול.</p>	<p>גורמים משפיעים</p>
<p>השיקולים במדיניות כור ההיתוך הם :</p> <ul style="list-style-type: none"> שיקול ערכי - יהודי חדש, חברה חדשה שמוציאה מתוכה את היהודי הגלותי שהיתה לו תדמית של פחדן, משיג כסף קל, הישראלי הפוך ממנו, גאה בלאומיות שלו ומדבר בשפתו שיקול מעשי - המדינה מעל צורכי הפרט!! המדינה צריכה עכשיו ליצור זהות משותפת והיא לפני הזהות האישית של כל תרבות ממנה הגיעו היהודים. המדינה היתה זקוקה לעובדי אדמה, לעובדים שיבנו את הארץ, לחיילים, לכח מגן שישמור על גבולות המדינה. 	<p>הגורמים לפתרונות הקליטה בתחום התעסוקתי הם -</p> <ul style="list-style-type: none"> המדינה צעירה וחדשה - ללא תשתיות, ללא מקומות עבודה, ללא משאבים. לעולים לא היתה הכשרה לעבודות הנדרשות להקמת המדינה. היחס המספרי בין הקולטים לנקלטים – וותיקים ועולים היה יותר עולים מוותיקים – מי קולט? מדיניות כור ההיתוך שהשפיעה גם בהיבט הכלכלי מתוך התפיסה שהיהודים בונים את המדינה שבה יחיו. 	<p>את השלטונות הביאו מס גורמים לבחירת פתרונות הדיוור –</p> <ul style="list-style-type: none"> היעדר יכולת כלכלית וארגונית, היעדר תשתיות בכל התחומים – חינוך, דיור שירותי רפואה ועוד... ביטחון - מדינת ישראל נולדה בתוך מלחמת העצמאות, התמודדה עם מסתננים, מחבלים, פגיעה באזרחים, מלחמת סיני שפרצה ב-1956, השקעה גדולה בביטחון ופחות השקעה בעולים. מדיניות כור ההיתוך - הביאה את המדינה להפנות את העולים לעסוק בחקלאות כדי ליצור את היהודי החדש, השונה מהיהודי הגלותי. 	<p>גורמים משפיעים</p>

תהליך הזה- קולוניזציה במזרח התיכון -

מושגי יסוד: קולוניאליזם: השתלטות מעצמות (בעיקר בריטניה וצרפת) על אזורים מעבר לים באסיה, אפריקה ואמריקה באמצעות התיישבות והקמת מערכת שלטונית. דה-קולוניזציה: שלילת הקולוניאליזם. תהליך של השתחררות משליטת המעצמות שהביא בסופו להקמת מדינות עצמאיות באזורים שנשלטו בעבר.

גורמים לתהליך הזה-קולוניזציה לאחר מלחמת העולם השנייה:

א. גורמים אידיאולוגיים:

התפתחות רעיון הלאומיות: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון הזר.

התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל: על אף התהום האידיאולוגית והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (בר"מ וארה"ב) כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים ואת זכות ההגדרה העצמית כפי שנוסחה כבר בסיום מלחמת העולם הראשונה ב"הנקודות של וילסון" ואת הקומוניזם מכיוון שהיה מבוסס על ניצול החלשים במושבות.

דעת הקהל בעולם: האווירה הציבורית, בעיקר לאחר מלחמת העולם השנייה ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית, ועל כן השיטה איבדה את הלגיטימיות שלה.

ב. גורמים כלכליים:

משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה: הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

ירידה ברווחיות המושבות: היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסה התחרותיות והשווק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.

ג. גורמים פוליטיים:

שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת המלחמה הקרה: מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות ארה"ב ובר"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורים השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת (תיאורית הדומינו).

המאבק של התנועות הלאומיות: בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו לבעלות הקולוניות אבדות ונזקים והתישו את כוחן. קיומן של תנועות לאומיות אלה גם שמטה את הקרקע מתחת להנחת היסוד של הקולוניאליזם לפיה העמים באזורים אלה לא בשלים לשלטון עצמי, וכי אין למי להעביר את השלטון. התנועות הלאומיות הוכיחו כי יהיה מי שינהל וישלטו גם אחרי הסתלקות המעצמות.

תפקידו של האו"ם: הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. בעלות הקולוניות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.

הקמת הליגה הערבית: הארגון שימש כגורם מדרבן ומסייע במאבקהן של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות.

השלכות מלחמות העולם: במלחמות העולם גייסו המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) לצבאן חיילים מן המושבות, דבר שהגביר את השאיפות לעצמאות, במיוחד לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה האם. הפחד של האוכלוסייה המקומית מהצבא האירופי פחת כיוון שראו אותו בחולשתו במהלך המלחמה.

השפעת הזה קולוניזציה על היהודים בארצות האסלאם

לפני קום המדינה היו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. לאחר עשרים שנים נותרו פחות ממאתיים אלף יהודים. הגורמים לעזיבה ההמונית:

- א. הקמת מדינת ישראל נתפסה אצל רבים מהיהודים כנס משיחי, ורבים רצו לקחת חלק בתהליך זה. יהודים עלו מתוך מניעים ציוניים או משיחיים לישראל. הוסרו ההגבלות של המנדט הבריטי דבר שהקל יותר על העלייה.
- ב. מלחמת העצמאות גרמה במדינות ערביות לגל של שנאה כלפי היהודים, בעיקר במדינות שנלחמו באופן ישיר בישראל-מצרים, סוריה ועיראק. במהלך שנת 1948 גברו מעשי האלימות נגד יהודים בארצות אלו, וגם במרוקו ותימן. מדינת ישראל ארגנה עליות הצלה של קהילות שמצבם היה קשה ביותר מבחינת האלימות שהופנתה נגדם כמו בעיראק ובתימן.
- ג. תהליך הזה-קולוניזציה והתפתחות הלאומיות הערבית. בתקופת השלטון הקולוניאלי חלק גדול מהיהודים שיתף פעולה עם השלטונות האירופאים השונים בתפקידי מנהל ומסחר. האירופים טיפחו את השכבה היהודית המשכילה וראו בה גורם נאמן. לדוגמא, באלג'יריה קיבלו כל היהודים אזרחות צרפתית. עם התגברות המתח בין הערבים לשלטון הקולוניאלי וההבנה שהשלטון הקולוניאלי מסתיים יהודים רבים חשבו שהם עלולים לאבד את הגנתם, וחששו שהמדינה הולכת להתדרדר מבחינה כלכלית ותרבותית. יהודים משכילים העדיפו לעזוב לישראל או לצרפת או לאמריקה.

מדינה מדגימה- עיראק:

בראשית שנות הארבעים מספר יהודי עיראק היה 130 אלף. המדינה קיבלה עצמאות בשנות השלושים אך עדיין הייתה בהשפעה בריטית, שקבעה מי יהיה המלך ושמרה על זכות להעביר סחורות וצבא באופן חופשי. במהלך מלחמת העולם השנייה פרץ מרד של קצינים עיראקיים שתמכו בגרמניה הנאצית. במהלך המרד התרחשו פרעות נגד יהודי בגדד- פרעות הפרהוד, נרצחו 179 יהודים, ומאות פצועים. בעקבות האירועים התחזקה הפעילות הציונית בעיראק. לאחר מלחמת העצמאות הורע יותר מצבם של יהודי עיראק. פליטים פלסטינאים שהיגרו לבגדאד שוכנו בבתים של יהודים שהוחרמו על ידי השלטון. חלק מהיהודים פוטרו מעבודתם כעובדי מדינה. נערכו משפטים ליהודים באשמת סיוע לישראל. החלה בריחה של יהודים מעיראק בעיקר דרך הגבול היבשתי עם איראן שהייתה אז ביחסי ידידות עם ישראל. ב-1950 הכריזה ממשלת עיראק על התרת יציאת יהודים תמורת ויתור על הרכוש. ממשלת ישראל העלתה את שארית היהודים במבצע "עזרא ונחמיה" שהטיס יהודים מעיראק לקפריסין ומשם עלו לישראל. המבצע הסתיים ב-1951 ונשארו כ-2500 יהודים בלבד. ממשלת עיראק הסכימה לאפשר ליהודים לעזוב ממספר סיבות: הבנה שלא ניתן לעצור את הבריחה הבלתי חוקית, רתון להחרים את הרכוש של היהודים העשירים בעיראק, היו יהודים שתמכו בקומוניזם שהתארגן להפיל את שלטון המלך לכן היה עדיף להיפטר מיהודים אלו, רצון לגרום בישראל לבעיה כלכלית על ידי שליחת מספר גדול של יהודים חסרי כל בשעה שישראל מתמודדת עם קליטת עולים רבים.